

politic

ZATVORENIK

Godina XXIX. - srpanj/kolovoz/rujan 2018.

BROJ 276

J. M. J.
PRODROMUS
IN
CROATIAM
REDIVIVAM

ROATIAE nomen, quām recentiores putant, antiquissimum est: Regnumque amplioribus olim terminis descriebatur. Eam alij Chroatiam & Chroatiam, Horvatiam sive Hrvatiam dividam, scribunt. Nomen à Corvino Melallia Ant. Bonfinius, Foris à Curati Bulgarorum Duce regioni natum falsò autumant. Fr. Glavinitius ab Harvatska fluvio Harvatiæ nomenclationem format; quod fluvij nomen cum Adjectivum sit, fluvio à gente inditam esse potius credam. sed & hic quod solum irrigat, ignoramus: nisi sit Harvatska amnis exiguis penè Castellum sui nominis, in Croatiæ Interamnensis Comitatu Varasdineni, olim Zagorjeni, territorio Comitum Ratkajanorum oriens, ac in Crapinam defluens. Casp. Peucerus ait, (a) quod ab Occasu Croatae (a) Caricens Henet a progressi paulatim ad ipsam Vrbem regiam usque accesserunt populabundi; & tandem obtinuerunt

A

sedem

onis
Chron. I.
4.

Kako je politika odmazde u poslijeratnoj Europi pogodila Hrvatsku? • Ponovno u Staroj Gradiški • „Ako bi jednog od nas smrt zadesila, a drugi doživi oslobođenje Hrvatske...“ • Dokumenti, sjećanja i svjedočenja

politički
ZATVORENIK
GLASILO HRVATSKOG
DRUŠTVA POLITIČKIH
ZATVORENIKA

PREDSEDJEDNIK DRUŠTVA
Mr. sc. Marko Grubišić

UREDNIČKI ODBOR GLASILA
Josip Ljubomir Brdar, Ivan Gabelica,
Andelko Mijatović, Alfred Obranić,
Andrija Vučemil

GLAVNI UREDNIK
Tomislav Jonjić

UREDNIŠTVO I UPRAVA
10000 Zagreb
Masarykova 22/IV
tel: 01/ 487 2433
e-mail: hdpz.podruzница.zagreb@zg.ht.hr

PRIJELOM I TISAK
MINI-PRINT-LOGO d.o.o. Varaždin

Godišnja pretplata za Hrvatsku 140 kn
za inozemstvo: Europa 300 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti;
prekomorske zemlje: 500 kn
ili odgovarajući iznos u drugoj valuti

IBAN HR0525030071100009317 kod
SBERBANK d.d.Zagreb, a za devizne
uplate isti IBAN i BIC VBCRHR22
također kod SBERBANK d.d. Zagreb

Rukopisi se ne vraćaju,
list uređuje Urednički odbor, sva prava pridržava
Hrvatsko društvo političkih zatvorenika.

Uredništvo ne odgovara za navode
i gledišta iznesena u pojedinim prilozima

Za sve informacije i kontakte u svezi sa
suradnjom i preplatom tel.: 01/ 48 72 433
srijedom od 9.00 do 13.00 sati.

ISSN 1331-4688

Cijena oglasnog prostora:
posljednja stranica u boji: 4.000,00 kn
predposljednja stranica u boji: 3.500,00 kn
unutarnja crno-bijela stranica: 2.500,00 kn
1/2 crno bijelo: 1.250,00 kn
1/4 crno bijelo 700,00 kn

OD 1990. ČEKAMO INSTITUCIJE DA „PRORADE“

Na mise zornice sam kao dječak išao napola spavajući. Crkva Gospe od Brze Pomoći, popularno zvana „malom crkvom“, bila je u središtu Slavonskog Broda, do nje moja osnovna škola, a onda među mnogim trgovinama još i pekarnica pred kojom bi se uvijek stvorio red prije otvaranja. Ta je pekarnica za nas ministrante, učenike, radnike i seljake koji bi zastali u prolazu prema obližnjoj tržnici, bila najvažnija *institucija* tog vremena. Dvoje starih pekaru bili su svjesni svoje odgovornosti prema puku i nikad nisu zatajili: uvijek su pekarnicu otvarali na vrijeme i uvijek je bilo kruha za sve. U njih se je uvijek moglo pouzdati, sve dok jednog dana srpska granata nije pogodila pekarnicu i uništila to za Brođane kulturno mjesto, pravu gradsku instituciju.

Na to dječačko čekanje pred vratima pekarnice moga djetinjstva podsjetili su me ovih dana napisи како čekamo да prorade institucije zbog чијег je nerada zakazan vukovarski prosvjed. Vukovarski gradonačelnik, iako je član HDZ-a, ustvrdio je da je društvo bolesno, jer nije normalno da se žrtve i neosuđivani zločinci susreću na ulicama, da su zločinci zaposleni u hrvatskim državnim i lokalnim institucijama, pa tim činom želi skrenuti pozornost na bolesnu neučinkovitost naših institucija, na neprocesuiranje ratnih zločina počinjenih u Vukovaru i ne samo u Vukovaru!

No, koje su to institucije? Postoje li one uopće? Od kojih institucija mi više od 27 godina čekamo da „prorade“, da majkama, očevima, suprugama, djeci, koji stoje u redu kao pred onom pekarnicom, daju odgovore na pitanje: gdje su njihovi najmiliji? Odgovara se šutnjom, ignoriranjem... tlapnjom! Baš kao kad mi politički zatvorenici pitamo o lustraciji. Gdje je, dakle, odgovornost državnih institucija u odnosu na odgovornost onih mojih pekaru s početka priopovijesti?

Kad će te državne institucije početi raditi svoj posao, saslušavati svjedočke i pokretati postupke protiv zločinaca? Ne bih htio uvrijediti nikoga, ali osobno znadem samo za jednog čovjeka koji je brižno i odgovorno prikuplja i bilježio podatke, i umjesto da za to bude nagrađen, dobio je otkaz. Nikola Kajkić je dobio otkaz! Čovjek je radio posao koji su trebale raditi kojekakve službe koje se kriju iza akronima POA, SOA, USKOK, DORH i tako dalje, ali one taj posao nisu radile, jer njih zanima nešto drugo: politizirati i ponašati se poput sličnih službi iz doba prije 1990.

Zato ćemo mi hrvatski politički zatvorenici poduprijeti ovaj prosvjed u Vukovaru, a svoju ćemo potporu i javno iskazati, jer već više od 27 godina uzaludno prosvjedujemo protiv institucija koje su iznimno nedjelotvorne kad se treba pozabaviti zločinom nad hrvatskim čovjekom, ma u kojem razdoblju se on dogodio! I u ovako sklopljenoj neprincipijelnoj vlasti, možda nam je jedino preostalo vjerovati da prosvjedima možemo bar kratkoročno nešto učiniti. Tim uvjereniji sam da promjenom izbornog zakona i promjenom političkog sustava možemo udahnuti novu svježu dušu u hrvatske institucije, kako bismo osjetili da one postoje i da su uvijek na raspolaganju i na dobrobit hrvatskom narodu; da će hrvatske institucije uvijek biti potporan razvitku moralnijega i etičnijeg društva, a ne brlozi za uhljebljivanje starih nazadnjačkih jugokadrova.

**Mr. sc. Marko GRUBIŠIĆ, predsjednik
Hrvatskog društva političkih zatvorenika**

NOVOJUGOSLAVENSTVO KAO ODGOVOR NA NOVU OPASNOST?

Svatko tko nešto znaće o nastanku jugoslavenske ideologije – ili se bar sjeće jugoslavenskih vremena – lako će se sjetiti da se je krilatica o tzv. narodnom jedinstvu odnosno, u svome osuvremenjenom obliku u komunističko doba, o tzv. bratstvu i jedinstvu, uvijek odnosila na Hrvate i Srbe. Svi drugi narodi, bili oni formalno priznati ili nepriznati i pravno nepostojeći, u toj su jednadžbi bili suvišni, pa jugoslavenstvo nikad nije impliciralo hrvatsko-makedonsko, hrvatsko-crnogorsko ili hrvatsko-slovensko narodno jedinstvo ili bratstvo-jedinstvo: i na instinktivnoj i na racionalnoj razini bilo je jasno da je bez Slovenaca, Makedonaca ili Crnogoraca Jugoslavija moguća, bez Hrvata i Srba nje nema.

To je povjesna konstanta i neupitna činjenica koju ne mijenja nikakvo jezično, rasno, geopolitičko, kulturno, gospodarsko ili koje drugo opravdanje kojom su jugoslavenstvo zaodijevali njegovi apostoli. Uvijek je, dakle, jugoslavenstvo aksiomatski polazilo od hrvatsko-srpske slike, i uvijek je nicalo na tuđinskoj podlozi: uvijek se je hranilo stvarnim ili tobožnjim opasnostima koje ugrožavaju južnoslavenske narode, bez obzira na to što se je iza njega – u različitim razdobljima – krio instrument austrijske penetracije na europski Jugoistok, potom njezina svojevrsna negacija – brana germanskemu *Drangu nach Osten*, kasnije potreba izgradnje anglofrancuskoga sanitarnoga kordona prema boljševičkoj Sovjetskoj Rusiji, a na koncu i podizanja bedema razgraničenja Istoka i Zapada kojim je plaćen poraz prokomunističkih snaga u grčkome građanskom ratu i osigurana daljnja britanska dominacija u istočnome Sredozemlju i na Bliskom istoku.

Danas svjedočimo da se hrvatsko-srpska sloga, kao uvod u novo jugoslavensko rješenje, u nešto umivenijem i jedva prikrivenom obliku nudi kao brana onomu što se naziva islamizacijom Bosne i Hercegovine kao dijelom stvarne ili navodne strategije islamizacije Europe. Zatvarajući oči pred pravim razlozima tih migracija i tepajući onima koji su ih doista izazvali, Hrvati bi danas, prema tome, imali misiju spasiti Europu čak i onda kad jedva mogu spasiti sebe, a tu misiju mogu postići samo tako da se opet naslone na Srbe!

Kad ne bi postojalo tragično iskustvo dviju Jugoslavija i da nema nezacijeljenih rana iz Domovinskog rata, taj novojugoslavenski model bi i danas jamačno imao kakav „regionalni“ naziv; kad to postoji, onda nam se on nudi kao tobožnji izraz hrvatskog nacionalizma. Takvim se je, uostalom, htio prikazati i na prijelazu 19. u 20. stoljeće.

Povijest se ponavlja, ovoga puta doista kao farsa: ponovno služeći geopolitičkim interesima velesila, taj i takav oblik tobožnjega hrvatskog nacionalizma iznova propovijeda hrvatsko-srpsku suradnju, odričući se samostalnosti i nudeći Srbima da budu arbitri hrvatsko-bošnjačkih odnosa, te borbeno – rječnikom koji po mržnji i nesnošljivosti podsjeća na izljeve mržnje nekadašnjih militantnih prvorubaca Hrvatsko-srpske koalicije – prokazuje sve one na hrvatskoj strani koji se usuđuju pomisliti da hrvatski narod i u Bosni i Hercegovini ima interes koji nisu ni srpski, ni britanski niti američki, nego su – hrvatski i samo hrvatski.

Zato ti tobožnji hrvatski nacionalisti – inače listom dojučerašnji jugoslavenski partijski pripuzi i „omladinski rukovodioци“ – preziru i hrvatsku povijest, napose ona njezina razdoblja koja šalju drugačije, protujugoslavenske poruke i pouke. Za njih nema isprike, za Jugoslaviju je uvijek imala, pa zato taj novi naraštaj Srbohrvata uvijek škruće Zubima nad velikosrpskim incidentima koji mute pastoralne predodžbe o hrvatsko-srpskoj idili i otežavaju primjenu jugoslavenskog rješenja.

A spomenute legitimne, etički utemeljene, kulturno-povjesno opravdane i geopolitički ostvarive hrvatske interese nije moguće postići tako da ih se izbjegava niti tako da se njihovo moderiranje prepusti bilo komu drugome, navlastito Srbima i kojekakvim europskim mešetarima i protuhama. Svaki od dosad poznatih modela rješavanja položaja Hrvata u Bosni i Hercegovini pokazao se je neuspješnim; nijedan nije primjenljiv u budućnosti. Treba, dakle, tražiti novi, i u tome novom valja težiti osiguranju položaja ne samo Hrvata u susjednoj državi, nego i hrvatskog naroda u cjelini i hrvatske države. Bez nje se taj proces ne smije odvijati.

Tomislav JONJIĆ

IZ SADRŽAJA

KOLABORACIJA I PORATNA POLITIKA ODMAZDE U EUROPI	3
Dr. sc. Vladimir GEIGER	
Dr. sc. Suzana LEČEK	
NAŠ NUTARNJI SVIJET (38.)	16
Maja RUNJE, prof.	
SAVJET LIJEČNIKA	16
Dr. med. Drina BLAŽEKOVIC SOJČIĆ	
SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM – NEKAD I SAD (II).....	18
Dr. Vjeko Božo JARAK	
ELABORAT MOSTARSKE UDB-e O „NARODNIM NEPRIJATELJIMA“ U MOSTARSKOJ REGIJI U LIPNUJU 1965. GODINE (III).....	21
E. L.	
„AKO BI JEDNOG OD NAS SMRT ZADESILA A DRUGI DOŽIVI OSLOBOĐENJE HRVATSKE“	34
Maja RUNJE	
JUGOPARTIZANSKI ZLOČINI U GOSPIĆU OD POČETKA TRAVNJA 1945.....	39
Ivan VUKIĆ	
DO KADA ĆE HRVATSKA PREŠUĆIVATI JUGOSLAVENSKE KOMUNISTIČKE ZLOČINE?.....	41
Tomislav DRŽIĆ	
NAKON 33 GODINE NA RUŠEVINAMA JUGOKOMUNISTIČKOGA I ČETNIČKOG PAKLA.....	43
Ivo TUBANOVIĆ	
ŽIVAN KUVEŽDIĆ: KNJIGA O JEDNOM POLITIČKOM PROCESU	46
Dr. sc. Martina GRAHEK RAVANČIĆ	
IN DIESER AUSGABE	51
IN THIS ISSUE	52

A F O R I Z M I

Ponekad,
Jezik u mirovini
Više vrijedi od mirovine.

„Šutnja je zlato“,
Ako se na vrijeme shvati.

U životu,
Pravda i nepravda,
Toliko se prožimlju –
Da im se izgubilo značenje.

Laž i istina,
U životu –
Često zamjenjuju stolice.

Bolje je siromaštvo u pustinji,
Nego bogatstvo u sužanjstvu.

Svatko ima svog idola:
Komunisti i fašisti –
Volovi su uvijek isti, isti.

I križ ima svoj križ –
Ovisi tko ga nosi.

Kad si na vlasti
Uvijek si u pravu.
Kad izgubiš vlast,
Izgubiš i slavu, -
A neki i glavu.

Komunističkim zločinima
(u Hrvatskoj)
Mogu suditi samo antifašisti –
Jer su im djedovi, očevi...
Isti, isti, isti...

RODNOM KRAJU

Moj dragi kraju, po kom su stope
Djetinjstva moga urezale trag,
U sutor, kad se oči dana sklope,
U srcu mi se javljaš smiren, blag.

Valovi mora šapću, tiho škrope
Usnule žale i jedan topli prag;
Dok noć navire, i sve se boje stope
U sliku snova, pogled duši drag.

Tad majka lumin, pred slikom
drage Gospe
Zapali. Lađe odlaze na put.
Ko blaga rosa zvuk zvona se prospe

I malo selo pod svoj skupi skut.
Zlatne se sanje po kućicam gnezde,
A nad Kanalom procvjetaju zvezde.

Gabrijel CVITAN (1943.)

NA ZGARIŠTU CRKVE

Na zidovima boja rastopljena
zlata
Ostatci zavaljenih stijena
Miris grimiznih pora

Obasjano zgarište
Miris paljevine na glavici kubeta
Netko je ispunio svoje
životinske strasti

Bruno ZORIĆ

ISKRICE

Srbi su svojedobno imali Vuka. Velikosrbina Stefanovića Karadžića. Danas imaju velikosrbina... Vučića! Pa i nije baš neki napredak!

Što još reći nakon blistave pobjede „vatrenih“? Pa, eto, u ova olovna vremena došlo nam srebro!

Što bi to bilo da Marko Perković Thompson pokuša pjevati u Beogradu? To bi bio... pokušaj samoubojstva!

Vlado JURCAN

KOLABORACIJA I PORATNA POLITIKA ODMAZDE U EUROPI

Dugi svjetski rat odnio je milijune ljudskih života. Mnogima koji su dočekali 1945. bilo je to i drugo iskustvo masovnoga ljudskog stradanja, jer su se barem sjećali, ako već nisu i sudjelovali u Prvome svjetskom ratu. Ono što je ta iskustva činilo različitim bila su, u tom trenutku još nesaglediva, stradanja civilnog stanovništva tijekom Drugoga svjetskog rata, bilo da su se dogodila kao

Pišu:

Dr. sc. Vladimir GEIGER

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

&

Dr. sc. Suzana LEČEK

*Hrvatski institut za povijest –
Podružnica za povijest Slavonije,
Srijema i Baranje, Slavonski Brod*

europejski, pa i svjetski fenomen – jednako kao što je to bio i rat – počeo sagledavati kao transnacionalna pojava. Ovdje treba spomenuti dva zbornika u kojima se prvi puta sustavno usporedilo procese poratnih obračuna s razinom kolaboracije u pojedinim državama, a uredili su ih Klaus-Dietmar Henke i Hans Woller (1991.), a desetljeće kasnije István Deák i suradnici (2000).¹

U Njemačkoj su nakon Drugoga svjetskog rata kažnjavanje za sudjelovanje u zločinima ili u „kriminalnim organizacijama“ provodile okupacijske vlasti sila pobjednica i ono je bilo vrlo umjereni, iako su neki oblik istrage prošli milijuni ljudi. Politikom ograničenog kažnjavanja trebalo se ustvari demonstrirati ponovnu uspostavu pravnog sustava. Ukupno je izrečeno samo oko 930 smrtnih kazni (od toga 70 u Nürnbergu i velikim procesima koji su slijedili). Zatvorske su kazne bile još blaže, a amnestije tijekom 1950-ih osloboidle su veliku većinu zatvorenih. Kako se govorilo, hladni rat donio je „hladnu amnestiju“ (*Kalte Amnestie*). Slijedila je politika denacifikacije (SR Njemačka) ili prešućivanja i „zaborava“ (DR Njemačka). U Austriji je kažnjavanje bilo još blaže. Od oko 524.000 članova Nacional-socijalističke stranke osuđeno ih je samo nešto preko 13.000. Izrečene su samo 43 smrtnе kazne, a izvršeno ih je 30. Kao i u Njemačkoj, gotovo odmah počele su amnestije (posebice za državne službenike), tako da je niz kolaboranata ostao nekažnen, pa čak zadržao položaje i društveni utjecaj.

dio politike (poput „čišćenja“ cijelih etničkih zajednica, ponajprije židovske) ili kao „kolateralne“ žrtve totalnog rata. Ova je činjenica dala novu dimenziju pitanju krivnje za ratne zločine i potrebi da se ona kazni. Stoga je potkraj rata i u neposrednom poraću u svim državama zahvaćenim ratom provedeno ono što stručnoj literaturi nazivamo odmazdom (*retribution*),

kojoj je cilj bio kazniti zločin, ali i legitimirati pobjedu.

Zanimanje povjesničara, sociologa, politologa i povjesničara prava za ovu izvanrednu politiku kažnjavanja pojavilo se gotovo istodobno s njenom provedbom, ali zadugo je ostalo u nacionalnim (državnim) granicama. Tek se 1990-ih ovaj

1 Klaus-Dietmar Henke, Hans Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa: Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem zweiten Weltkrieg*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991.; István Deák, Jan T. Gross, Tony Judt (ur.), *The Politics of Retribution in Europe: World War II and Its Aftermath*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 2000.

2 Tanja Penter, „Collaboration on Trial: New Source Material on Soviet Postwar Trials against Collaborators“, *Slavic Review*, 64/2005., br. 4, 785.

Drugim riječima, novija istraživanja pokušavaju sagledati ono što se događalo u ratu kao nastavak predratnih političkih, ideoloških, nacionalnih/etničkih ili lokalnih nesporazuma i sukoba, a poraće kao složen sklop političkih i pravnih tradicija, ali prije svega kao izraz političke strategije, koja je određivala budućnost pojedine države.

To što se povijest poraća konačno tumači kao složen fenomen, nipošto ne relativizira u ratu počinjen zločin. Ne opravdava se sustav koji su nacističke / fašističke države i njihovi suradnici uspostavili u okupiranim zemljama, ali se pokušava razumjeti pojedinca. Isto tako, poratna odmazda sagledava se u kontekstu stvaranja novoga, poratnog društva, uz vrlo kritične napomene o njenim rezultatima, i to ne samo o pretjeranom progonu osoba kojima nije dokazana krivnja, nego i o propustima da se kazni brojne počinitelje.³

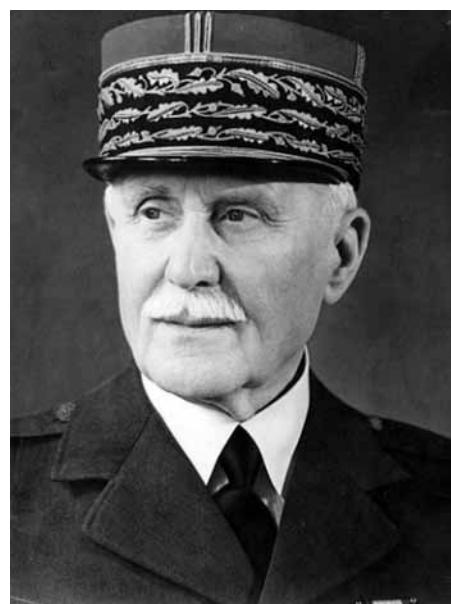
O pojmovima. U literaturi se danas koriste tri pojma, koji s različitih aspekata govore o istom sadržaju – sustavu obračuna s kolaboracijom. To su odmazda ili retribucija, zatim čistke, a u novije vrijeme i tranzicijska ili prijelazna pravda, pa se ponekad u zbornicima na tu temu ili čak i kod istih autora, mogu istovremeno pronaći sva tri pojma.⁴

Nešto se češće koristi emotivno neutralan pojam odmazde ili retribucije (*retribution*), koji obuhvaća i sudske i izvansudske obračune i kazne. Pod njim se razumijevaju svi oblici poratnoga kažnjavanja od spontanog ubijanja ili „divljih čistki“, sudskega kažnjavanja, ostracizma ili društvenog izopćenja, „čišćenja“ raznih organizacija i institucija, sankcija državnim službenicima, pa do jednostavnog sramoćenja, kao što je primjerice, objavljanje imena u javnosti.⁵

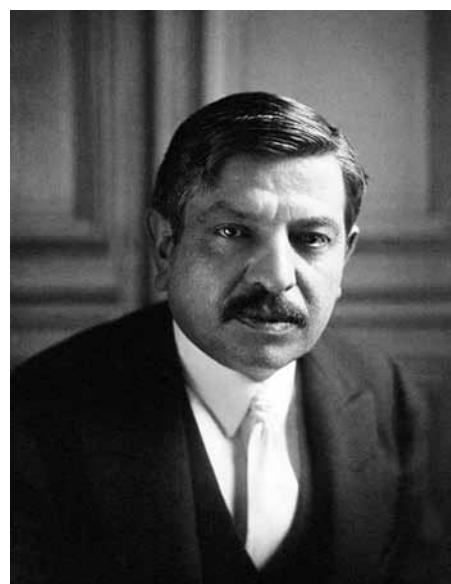
Za razliku od odmazde, riječ „čistka“ (eng. *purge*, fr. *épuration*) budi kolektivna

Vidkun Quisling

Philippe Pétain

Pierre Laval

sjećanja, koja su različita ovisno o zemlji (primjerice, u Francuskoj evocira teror Francuske revolucije, u Istočnoj Europi Staljinove „čistke“). No, upravo radi povijesnih konotacija pojam se uvriježio, jer se i željelo opisati prelaženje granice uobičajenog kažnjavanja. Koristi ga se kako bi se opisala ne samo široka skala i masovnost sudskega (*legal purges*) i izvansudskega (*wild purges*) obračuna s „kolaboracijom“, nego i njihov revolucionarni karakter, koji je obuhvaćao sferu političkih ideja i morala, tj. ideju stvaranja boljega poratnog društva kroz „(pro)čišćenje“ (u Istočnoj Europi označava i stvarnu društvenu revoluciju).⁶

Oba se pojma koriste za politiku obračuna s kolaboracijom u cijeloj Europi, bez obzira na uočene vrlo velike razlike između procesa u državama koje su prema poratnoj podijeli dospjele u ono što smo nazvali Zapadom i Istokom. Naime, u državama Zapadne Europe čistke i njihova masovnost – uz nemali broj zatvorenih, pa i nešto pogubljenih – većinom su se odnosili na oduzimanje građanskih i političkih prava (u Belgiji *épuration civique*, u Francuskoj *indignité nationale*).⁷ U državama u kojima je prevladao sovjetski utjecaj i koje su provodile „socijalističku revoluciju“, sadržaj je bio bitno drugačiji, a smrtnе kazne neusporedivo brojnije. Iako je poznato da je proces retribucije /

čišćenja daleko više ovisilo o načelima sustava koji se uspostavlja, nego o samoj krivnji,⁸ te da ima bitno različite karakteristike na Zapadu ili Istoku, kako je spomenuto, ova se oba pojma koriste bez obzira na zemlju koja je tema istraživanja.

Pojam tranzicijske / prijelazne pravde (*transitional justice*) nastao je 1990-ih.⁹ Doduše, povjesničari još uvijek radije

3 Usp. István Deák, *Europe on Trial. The Story of Collaboration, Resistance, and Retribution During World War II*, Boulder, Co.: Westview Press, 2015. I ondje navedena literatura.

4 Primjerice: Jon Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Ovisno o autoru koristi se: *purges*, *retribution*, *transitional justice*, *political justice*.

5 Jon Elster, „Retribution“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 33.

6 Alya Aglan, Emmanuelle Loyer, „Épuration: History of a word“, u: Liora Israël, Guillaume Mousallem (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships. Legal Concepts and Categories in Action*, Haag: Asser Press, Springer, 2014., 23-38.

7 Dirk Luyten, „Dealing with collaboration in Belgium after the Second World War: From activism to collaboration and incivism“, u: L. Israël, G. Mousallem (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 59-76.

8 Usp. „The means of conducting the purge would in effect sketch out the norms on which the postwar society would establish itself.“ Vanessa Voisin, „Law and the Soviet purge: Domestic renewal and international convergences“, u: L. Israël, G. Mousallem (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 180.

9 Guillaume Mousallem, „The invention of ‘transitional justice’ in the 1990s“, u: L. Israël, G. Mousallem (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 83-100.

Józef Tiso

Vojtech Tuka

koriste „odmazdu“ i „čistku“, bojeći se mogućih anakronih konotacija.¹⁰ Naime, u stručnoj literaturi pojам često opisuje suvremena načela, onako kako ih definiraju Ujedinjeni narodi, a to je da se ona odnosi na raznovrsne sudske i nesudske mjere, kojima se novo društvo suočava s dubokim povredama ljudskih prava te nastoji uspostaviti pravni poredak i postići pomirenje.¹¹

10 Liora Israël, Guillaume Mouralis, „General introduction“, u: L. Israël, G. Mouralis (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 7.

11 „Transitional justice consists of both judicial and non-judicial processes and mechanisms, including prosecution initiatives, facilitating initiatives in respect of the right to truth, delivering reparations, institutional reform and national consultations.“, „For the United Nations system, transitional justice is the full range of processes

Današnji naglasak na pomirenju, doista nije primjenjiv na razmišljanja nakon Drugoga svjetskog rata, ali se pojam ipak koristi u radovima koji stavlju naglasak na pravni aspekt procesa retribucije. Općenito se tranzicijska pravda može definirati kao sustav raznovrsnih načina na koji države izašle iz razdoblja konflikta ili represije obračunavaju s kršenjem ljudskih prava, koje je činjeno u tolikoj mjeri da redovan pravni poredak ne može dati odgovarajući odgovor.¹² U pravilu, ona ima dva cilja. Prvi je zadovoljiti pravdu prema žrtvama, a drugi je omogućiti stvaranje boljeg društva (stabilnost, demokracija, pravna država, socijalna pravednost i dr.). Budući da se ne radi o posebnoj vrsti prava, nego o pravu prilagođenom izvanrednim okolnostima, posebnostima pojedine države, ali i vremena, tranzicijska pravda poprima raznovrsne oblike i služi se različitim postupcima.¹³ Znanstvenicima i danas definiranje pojma predstavlja izazov, ne samo radi velikih razlika u načinu na koji se primjenjivala u pojedinim zemljama koje su izašle iz autoritarnog (totalitarnog) sustava i krenule prema demokraciji, nego i radi sličnosti u metodama u državama u kojima je jedan autoritarni (totalitarni) sustav zamijenjen drugim.¹⁴

Politika odmazde

Jedan od glavnih problema s kojim su se suočile nove vlade po završetku rata, bilo je kažnjavanje krivaca za sve strahote koje su počinjene tijekom rata, te – barem moralno – obeštećenje žrtava. Pri tom su

and mechanisms associated with a society's attempt to come to terms with a legacy of large-scale past abuses, in order to ensure accountability, serve justice and achieve reconciliation.“ (Guidance Note of the Secretary-General. United Nations Approach to Transitional Justice), https://www.un.orgeruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf (pristup: 15.3.2017.)

12 „Transitional justice refers to the ways countries emerging from periods of conflict and repression address large scale or systematic human rights violations so numerous and so serious that the normal justice system will not be able to provide an adequate response.“ (International Center for Transitional Justice, ITCJ), <https://www.ictj.org/about/transitional-justice> (pristup: 15.3.2017.)

13 Usp. Jon Elster, *Closing the Books. Transitional Justice in Historical Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, 2004.; Nico Wouters (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, Cambridge, Antwerpen, Portland: Intersentia, 2014.

14 L. Israël, G. Mouralis, „General introduction“, 5.

Ferenc Szálasi

moralni naći odgovor na dva problema. Prvi je bio stvoriti nove pravne temelje za kažnjavanje, budući da pravna tradicija nije imala odgovarajuće kazne za počinjene zločine. Drugi je bio definirati počinitelja, pri čemu je glavni problem bila masovnost kolaboracije – ili onoga što se u tom trenutku definiralo kao kolaboracija – tijekom rata. Odgovori koje su dali, obilježili su ne samo poratno vrijeme, nego i buduća desetljeća, pa i naše današnje shvaćanje. Pojednostavljeno, možemo reći kako su poratnu politiku odmazde obilježila tri nova postupka: kao prvo, nova definicija ratnog zločina i izvanredni sudovi kao provoditelji novog pravnog načela, drugo je bila masovnost kažnjavanja, a treće je da se prvi puta sudilo državnim poglavarima.

1. Ratni zločin: definicija i kažnjavanje

Od početka Drugoga svjetskog rata, stavovi i odluke vlada vodećih savezničkih zemalja, Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Velike Britanije i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), bile su da treba suditi krivcima za rat. To je bio i jedan od zaključaka Moskovske konferencije (19.-30. listopada 1943.), na kojoj je donesena Deklaracija o odgovornosti zemalja Osovina za zločine počinjene tokom rata. Ova je odluka potvrđena i na svim kasnijim savezničkim konferencijama (Teheran, studeni-prosinac 1943.; Jalta, veljača 1945.; Potsdam,

Ion Antonescu

srpanj-kolovoz 1945.). Gotovo istodobno, Komisija Ujedinjenih naroda za ratne zločine (*United Nations War Crimes Commission, UNWCC*), koja je osnovana i prije samih Ujedinjenih naroda, u Londonu 20. listopada 1943., pozvala je sve članice antihitlerovske koalicije da osnuju svoje nacionalne (državne) komisije.¹⁵ Komisija Ujedinjenih naroda za ratne zločine, kao i nacionalne komisije, imale su zadaću registrirati ratne zločine, tragati za počiniteljima i prikupljati dokazni materijal.¹⁶

Saveznici nisu čekali kraj rata i sudski procesi počeli su znatno ranije.¹⁷ Niz se nastavio još godinama nakon rata, no,

15 Venceslav Glišić, "Zločin i kazna", u: *Drugi svjetski rat*, Treća knjiga, Zagreb: Mladost, Ljubljana: Mladinska knjiga, Beograd: Narodna knjiga, 1980., 397-398; Damijan Guštin, "Tisk narodnoosvobodilnega gibanja 1944-1945 o organih za ugotavljanje vojnih zločinov", *Prispevki za novejšo zgodovino*, 33/1993., br. 1-2, 111; Martina Grahek Ravančić, *Narod će im suditi. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Zagreb 1944.-1947.*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013., 33-34.

16 D. Guštin, "Tisk narodnoosvobodilnega gibanja 1944-1945 o organih za ugotavljanje vojnih zločinov", 124-127; *Dokumenti iz istorije Jugoslavije. Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz Drugog svetskog rata*, Tom I-IV, prir. Miodrag Đ. Zečević, Jovan P. Popović, Beograd: Arhiv Jugoslavije i ZAD-Preduzeće za izdavačko grafičku delatnost, 1996.-2000. I ondje navedena literatura.

17 Prvi javni proces za ratne zločine na oslobođenom području SSSR-a održan je u srpnju 1943. u Krasnodaru. Znakovito je da se sudilo kolaborantima, a ne pripadnicima njemačke vojske. Tanja Penter, „Local Collaborators on Trial: Soviet War Crime Trials under Stalin (1943-1953)“, *Cahiers du Monde Russe*, 49/2008., br. 2-3, 341. Ondje navedena literatura.

simbolički je najveću težinu, iako se radilo o razmjerno malom broju optuženika, imao proces najvišim preživjelim nacističkim dužnosnicima u Nürnbergu.¹⁸ Osim nekih neposrednih pravničkih reakcija na sporno načelo kažnjavanja zločina prema zakonu usvojenom nakon počinjenja kaznenog djela (*nullum crimen et nulla poena sine lege*), procesi koje su vodili pobednici nisu dovođeni u pitanje. Trebala su desetljeća da se u historiografiji postavi pitanje o tome na koji su način tretirani krivci, odnosno o tome koliko se pod politikom kažnjavanja podvukao politički ili čak revolucionarni obračun s "klasnim" neprijateljem (posebice u zemljama koje će doskora ući u "Istočni blok").

Nürnbergski sud proklamirao je nova načela, koja su na ovaj ili onaj način primjenjivana u svim poratnim sudskim procesima. Osim „klasičnih“ ratnih zločina (ubijanje civila, zarobljenika, talaca, prisilni rad, prekomjerno uništavanje materijalnih dobara, koje nije opravданo vojnom potrebom), uvedene su i nove kategorije koje su podlegle kažnjavanju. Kazna se tako protegnula i na krivce za „zločin protiv mira“, onosno na sve koji su planirali, pripremali, inicirali i vodili napadački rat, te na one koji su u tome sudjelovali. Druga nova kategorija bila je „zločin protiv čovječnosti“, pod čime se podrazumijevalo zločine protiv civila ili progone radi rasnih, etničkih, vjerskih i drugih razloga. Ovo proširenje odgovornosti i kazne, bilo je odgovor na širinu i novi tip zločina počinjenih u ratu.

Koliko god opravdano, ono je otvorilo nekoliko problema. Prvi je bila nedređenost novih kategorija, tj. problem ustanovljavanja koga sve treba kazniti. Kao što je primijetio istaknuti teoretičar društvenih znanosti i urednik jednog od

18 O Međunarodnom vojnem судu u Nürnbergu napisane su mnogobrojne studije. Među najcitanijima je knjiga jednog od sudionika (člana tužiteljskog tima): Telford Taylor, *The Anatomy of the Nuremberg Trials. A Personal Memoir*, Boston: Back Bay Books, 1992. Osim toga usp. Robert E. Conot, *Justice at Nuremberg*, New York: Harper & Row, 1983. O utjecaju Nürnberg-a: Donald Bloxham, *Genocide on Trial. The War Crimes Trials and the Formation of Holocaust History and Memory*, Oxford: Oxford University Press, 2001.; David A. Blumenthal, Timothy L. H. McCormack (ur.), *The Legacy of Nuremberg. Civilising Influence or Institutionalised Vengeance?*, Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, 2008. I ondje navedena literatura.

СИНТЕЗЕ

ИВАН ЈАНКОВИЋ

НА БЕЛОМ ХЛЕБУ

СМРТНА КАЗНА У СРБИЈИ
1804-2002.

ГЛАСНИК CLIO CLIO

ključnih zbornika na ovom području, Jon Elster, postojala je visoka suglasnost oko toga da treba kazniti počinitelje, ali isto tako veliko razmimoilaženje u tome što treba biti kažnjivo.¹⁹

Drugi su problem bili sudovi koji su trebali provesti nove, izvanredne zakone i pokazati pravednost novih vlada. Ne samo da je tih sudova trebalo više, jer je i broj potencijalnih procesa bio daleko iznad redovnog, nego je i najveći dio staroga pravosudnog aparata bio kompromitiran, štoviše, i sam optužen za kolaboraciju. Stoga su posvuda u Europi ustanovljeni izvanredni „narodni sudovi“, sastavljeni samo jednim dijelom od profesionalaca. Većinu u njima činili su ljudi koje su izravno imenovale političke stranke, pa su u praksi jamčili provođenje njihove političke volje.

Nije bilo sumnje da zločine treba kazniti, ali – kako je primijetio povjesničar László Karsai – postavlja se pitanje koliko su ti sudovi bili sposobni kazniti prave krivce.²⁰ Tome možemo dodati i ne samo koliko su bili u stanju, nego i koliko su htjeli, budući da su bili izravno povezani s politikom. Kako je naveo Deák, cijeli sustav političkog sudstva (*political*

19 „In times of transition, there may be wide agreement that wrongdoers should get punishment they deserve, and large disagreement about what should count as wrongdoings.“ J. Elster, „Retribution“, 54.

20 László Karsai, „The People's Courts and Revolutionary Justice in Hungary, 1945-46“, u: I. Deák, J. T. Gross, T. Judt, *The Politics of Retribution in Europe*, 248.

justice system) postao je jednim od glavnih instrumenata u klasičnoj borbi za moć između raznih klasa ili čak etničkih skupina. Osim što su kažnjavali krivce (što im je nominalno bila jedina uloga), učinili su znatno više. Zajedno s nesudskim progonima („divljim čistkama“) prvenstveno su trebali potvrditi legitimitet nove vlasti, oslabiti potencijalne buduće neprijatelje i osigurati redistribuciju bogatstva.²¹ Možemo reći da je ovo vrijedilo za cijelu Europu, no, u Zapadnoj Europi redovni sudovi su proradili razmjerno brzo, dok su na Istoku dugo ostali „revolucionarni“. To je pridonijelo

i znatno većim brojevima osuđenih, kao i oštijim kaznama nego što je to bilo u državama Zapada.²²

Na teško pitanje kažnjavanja svaka je država dala drugačiji odgovor, a on se temeljio na prevladavajućoj političkoj strategiji. Ona je odredila kako spojiti politiku i pravo, odnosno, određivala je mjeru između kazne i stvaranja budućeg, obnovljenog i integriranog društva. Drugim riječima, trebalo je pronaći zadovoljavajuću ravnotežu između isključivanja kaznom i integracije u novo društvo oprostom i odrediti koliko osoba i na koliko dugo treba isključiti kaznama, a kada treba stati i oprostiti. Nije sporno da je kazna bila nužna. Napokon, bila je to i moralna obveza novog društva prema žrtvama. No,

U Bugarskoj je završetkom rata i promjenom vlasti fizički uništena cijela stara politička elita, koja je tijekom Drugoga svjetskog rata uspjela poštediti zemlju većih žrtava, pa i zločina (uvijek se ističe kako su sačuvali gotovo svih 40.000 Židova), a nije ušla u rat sa saveznicima. Unatoč tome, Narodni sud osudio je sve vodeće ljude civilne i vojne vlasti na smrt, a pogubljeni su u jednoj noći, 1. veljače 1945. (taj se datum danas u Bugarskoj obilježava kao Dan sjećanja na žrtve komunizma). Tada je pogubljeno preko 150 osoba, među kojima: 3 regenta, 8 carskih savjetnika, 4 premijera, 22 ministra, 67 parlamentarnih zastupnika, 47 generala i viših časnika.

države Zapadne Europe vrlo su brzo shvatile da oštro kažnjavanje i dugo isključivanje bivših kolaboranata sprječava obnovu društva, njegovu integraciju i stabilnost države, te da pretjerani progon onemoguće pomirenje. Stoga su čak i one zapadnoeuropske države koje su počele s oštijim kaznama (iako je to kod njih ponajprije značilo zatvorske kazne), ubrzo prihvatile politiku oprosta (amnestije), a neke i zaborava.²³ U državama koje će tada ući u Istočni blok, proces je tekao bitno drugačije, jer se pod okriljem obračuna s nacizmom / fašizmom provodila društvena (socijalistička) revolucija.

2. Masovnost odmazde

Druga karakteristika poratne politike odmazde bila je masovno i raznovrsno kažnjavanje. Sudske istrage, procese i kazne, prošli su milijuni ljudi, a kazne su bile u širokom rasponu od smrtnе, raznih oblika zatvora, gubitka građanskih prava ili posla, pa do javnog sramoćenja i diskriminiranja. Iako su postojale sličnosti u politici kažnjavanja u pojedinim zemljama,

ma, usporedne studije pokazale su i iznenađujuće razlike.²⁴

Procjenjuje se da je neki tip kazne ili represije pretrpjelo nekoliko milijuna ljudi ili 2-3% stanovništva u područjima koja su bila pod njemačkom okupacijom. Načinjeno da se ovdje ne radi o masovnim pogubljenjima bez suda i procjenama tih gubitaka, nego o osobama koje su do-

24 Uz spomenute zbornike (K.-D. Henke, H. Wolter, *Politische Säuberung in Europa*, te I. Deák, J. T. Gross, T. Judt, *The Politics of Retribution in Europe*) najvažniji su: Claudia Kurestidis-Haider, Winfried Garscha (ur.), *Keine "Abrechnung". NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*, Leipzig, Wien: Akademische Verlagsanstalt, 1998.; Jon Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.; Norbert Frei (ur.), *Transnationale Vergangenheitspolitik: Der Umgang mit deutschen Kriegsverbrechern in Europa nach dem Zweiten Weltkrieg*, Göttingen: Wallstein, 2006.; Liora Israël, Guillaume Mouralis (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships. Legal Concepts and Categories in Action*, Haag, Asser Press, Springer, 2014.; Nico Wouters, (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, Cambridge, Antwerpen, Portland: Intersentia, 2014. Osim toga, vidjeti i usporedni prikaz u: Boris Mlakar, „Purificacija i povojne žrtve u Zahodni Evropi“, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 36/1996., br. 1-2, 201-216; Boris Mlakar, „Poglavitne oblike i razsežnosti represije u povojni Evropi“, *Prispevki za novejšo zgodovino*, 53/2013, br. 1, 18-31; Srdan Cvetković, *Između srpa i čekića. Represija u Srbiji 1944-1953*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006., 49-78.

21 István Deák, „Post-world war II political justice in a historical perspective“, u: Claudia Kurestidis-Haider, Winfried Garscha (ur.), *Keine "Abrechnung". NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*, Leipzig, Wien: Akademische Verlagsanstalt, 1998., 389-396; István Deák, „War-Crimes Trials in Post-World War II Hungary: Retribution or Revenge?“, u: *Hungary and the Holocaust: Confrontation with the Past*, Washington, D.C.: Center for Advanced Holocaust Studies, United States Holocaust Memorial Museum, 2001., 31, 34.

22 Usp. István Deák, „Introduction“, u: I. Deák, J. T. Gross, T. Judt, *The Politics of Retribution in Europe*, 4-12.

U Hrvatskoj su osuđeni na smrt svi ministri NDH koji su u neposrednom poraću uhićeni ili izručeni jugoslavenskim vlastima: Sava Besarović (jedini koji nije pokušao pobjeći u inozemstvo), a izručeno je njih dvanaest (Mehmed Alajbegović, Mile Budak, Pavao Canki, Vladimir Košak, Osman Kulenović, Živan Kuveždić, Slavko Kvaternik, Julije Makanec, Nikola Mandić, Miroslav Navratil, Mirko Puk, Nikola Steinfel, te kasnije, 1986., kao trinaesti Andrija Artuković). Ovaj postupak svrstava Hrvatsku / Jugoslaviju u izuzetke čak i u zemljama u kojima je sovjetska prisutnost učinila sudske odluke znatno rigoroznijima nego u Zapadnoj Europi. Kako su istraživanja pokazala, neke su države Istoka (poput Čehoslovačke i Mađarske) ipak uspjele, makar i privremeno, održati određenu razinu sudske procedure, dok je u drugima – a ovdje se navode Jugoslavija, Poljska, Bugarska i SSSR – poratna pravda postala „parodijom pojma“.

Spjeli pred sud i trebale položiti račun o vlastitoj krivnji. Kako se uglavnom radi o obrazovanom muškom stanovništvu, bio je to posvuda težak udarac za staru elitu. Osim toga, na udaru se nisu našli samo pojedinci, nego i cijele skupine, bilo nacionalne/etničke (Nijemci u svim istočnoeuropskim državama, osim njih još i Mađari u Čehoslovačkoj, Poljaci u Ukrajini, Ukrajinci u Poljskoj, Albanci u Grčkoj i dr.) ili organizacije (Schutzstaffel (SS), Gestapo, razne kolaboracionističke organizacije i pokreti).

Spomenuto je kako europski prosjek iznosi 2-3% stanovništva koji su prošli neki oblik postupka utvrđivanja krivnje (istragu, tužbu, presudu, kaznu), no negdje je dosezao i 5% (Nizozemska), a kako je istaknuto, ako se računa da su uglavnom obuhvaćeni odrasli muškarci, ovaj se postotak ponegdje penje na 10% (Mađarska).²⁵

Usporedba broja ljudi koji su prošli istrage, suđenja i izdržavali kazne u pojedinim zemljama, pokazala je veliku

razliku, neujednačenost i ovisnost o političkim procjenama i strategijama novih vlasta. Istraživanja su upozorila i na svojevrstan paradoks – da je broj kolaboratora kažnenih u pojedinim okupiranim zemljama, ili zemljama suradnicama sila Osvobine, premašivao broj osuđenih u samoj Njemačkoj (i Austriji).²⁶ Radi velike razlike u kažnjavanju između zemalja europskog Zapada i Istoka (veći broj stradalih u „divljim čistkama“, oštire sudske kažnjavanja, dulje trajanje čistki) i mi smo u dalnjem pregledu podijelili države po hladnoratovskoj razdjelnici.

Zemlje „Zapadnog bloka“.

Procjenjuje se kako je na raznim sudovima u cijeloj Europi za sudjelovanje u zločinima ili u „kriminalnim organizacijama“ osuđeno oko 100.000 Nijemaca i Austrijanaca.²⁷ No, u matičnim državama prevladala je politika stabilizacije. Teške završne borbe, uništeni resursi i mnoštvo

25 I. Deák, „War-Crimes Trials in Post-World War II Hungary“, 35.

26 Norbert Frei, „Nach der Tat. Die Ahndung deutscher Kriegs- und NS-Verbrechen in Europa – eine Bilanz“, u: N. Frei (ur.), *Transnationale Vergangenheitspolitik*, 32-35.

27 N. Frei, „Nach der Tat“, 32.

izbjeglica doveli su te države na rub kaosa i pobjednici su ovdje izabrali politiku ograničenoga kažnjavanja, koje je osim toga trebalo demonstrirati ponovnu uspostavu pravnog sustava. Prvo što je zamjetno je da u Njemačkoj i Austriji nije bilo „divljih čistkih“, dok je u Italiji – gdje je djelovao antifašistički pokret otpora – u njima pobijeno 10-15.000 ljudi.

U Njemačkoj su kažnjavanje provodile okupacijske vlasti sila pobjednica i ono je bilo vrlo umjerenog, iako su neki oblik istrage prošli milijuni ljudi. Ukupno je izrečeno samo oko 930 smrtnih kazni (od toga 70 u Nürnbergu i velikim procesima koji su slijedili).²⁸ Zatvorske su kazne bile još blaže, a amnestije tijekom 1950-ih osloboidle su veliku većinu zatvorenih. Kako se govorilo, hladni rat donio je „hladnu amnestiju“ (*Kalte Amnesty*). Slijedila je politika denacifikacije (SR Njemačka) ili prešućivanja i „zaborava“ (DR Njemačka).²⁹

U Austriji je kažnjavanje bilo još blaže. Od oko 524.000 članova Nacionalsocijalističke stranke osuđeno ih je samo nešto preko 13.000. Izrečene su samo 43 smrtnе kazne, a izvršeno ih je 30. Kao i u Njemačkoj, gotovo su odmah počele amnestije (posebice za državne službenike), tako da je niz kolaboranata ostao nekažnen, pa čak zadržao položaje i društveni utjecaj.³⁰

U Italiji je, nakon spomenutog vala čistki, osuđenih bilo iznimno malo, jer je

28 I. Deák, *Europe on Trial*, 213.

29 David Cohen, „Transitional justice in divided Germany after 1945“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 59-88. Od 794 izrečene smrtne kazne u zapadnoj okupacijskoj zoni izvršena ih je polovina. Za 138 izrečenih u sovjetskoj zoni nema podataka o izvršenju (str. 63, 67).

30 Dieter Stiefel, „Der Prozeß der Entnazifizierung in Österreich“, u: K.-D. Henke, H. Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa*, 140; Manfred Schausberger, „Die Verfolgung von NS-Gewaltverbrechen in Österreich“, u: C. Kurestidis-Haider, W. Garscha (ur.), *Keine „Abrechnung“*, 25-31; István Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 139.

PO D...

Prvo javno sudjenje zlikovcima i narodnim izdajicama u Imotskome

IMOTSKI, 6. IV. — Na raspravi koja je trajala dva dana sudjelovao je javno zlikovac i narodni izdajica Ante Tadić, Ante Adžić, Branko Zdilar, Marijan Vuković i drugi. Više je predsjedao kapetan Polđo Mikić, a sudjenju je prisustvovao velik broj naroda.

ANA TADIĆ odgovara za teške zločine spajnare. Optužnica je tereti da je odgovorna i kriva za mučenje, silovanje i smrt Ksenije Munitić koju je ona prijavila Nijemcima kao partizanku. — ANTE ADŽIĆ iz Glavine, koga Imotski, plačko je narod, sudjelovao dva puta u hapšenju pravoslavnih i u ubijstvu Djure Kuzmana, te deserterao iz NOV. — BRANKO ZDILAR iz Glavine, pošto je dobrovoljno na rad u Njemačku, uhratio jednoga druga kojemu je uspijelo pobjeći iz zatvora u Imotskome i predao ga nemačkim vlastima, te održao u kamišarsku bandu s kojom je sudjelovao u umorstvu Mihuće Curtić, Šimuna Kokića i Ante Pišića. — MARIJAN VUKOVIĆ iz Podbablja, koga Imotski, usrakli glavat u Podbablju spajnirao je, ispašao tukao i plačko partizanske obitelji te sudjelovao u rabičkim pothvatima usuša. — PETAR CVITANUŠIĆ, iz Ranevitca, koga Imotski, bacao je u jama rodoljube i kiao ih Starac Đuro Kraljević kao svjedok tereti ga da je se Todorićem bacio 27 rodoljuba u jamu. Svedoci ga dalje terete da je sudjelovao u zločinačkim pohodima u Vrgorskoj i Sinjskoj krajini, u Stocu i Dabru. — IVAN DOMAZET, iz Bijelog Vira, koga Metković, sudjelovao je u zločinačkom radu ustasha u kogaru Metković. Po oslobođenju Metkovića mobiliziran je u NOV, ali je deserterao i priključio se kamišarskoj bandi. Sudjelovao je u svim akcijama kamišarskih bandita i na zboru koji je održao u Gradeu kamišarski fratar Zvonko iz Zadra, kako ga on naziva. — MIRKO BUDIMIR Jozin iz Podbablja, koga Posušje, stupio je 1941. u ustашku diviziju, plačko i vršio zločine. U petoj ofanzivi sudjelovao je u hapšenju i strijeljanju 18 partizana u Viru. Nakon o-

slobodjenja Vira stupio je u kamišarsku bandu ustaloga kolaca Kapulice. On u svojoj izjavi kaže da mu je župnik Vira, don Ante Zrnić, na ispunjenoj godini protiv partizana. Nadalje kaže da je don Ante Zrnić govorio u Zavelju protiv partizana, a za ustase. Na saslušanju je izjavio da su kamišarske bande snabdijevale oružjem don Ante Zrnić i fratri iz Širokoga Bićega. — JOSIP TODORIĆ, iz Ranevitca, prisupio je godine 1941. u ustashku diviziju, a kasnije u ustashku željezničku bojnu i Poglavniku tjelesnu bojnu. Po oslobođenju Imotskoga bio je uputjen u NOV, odakle je napuštan deserterao i pošao u kamišarsku bandu. Kada je bio uhravljen, udario je sjekirom po glavi dva odbranika i oslijedio ih te pobegao. — MARKO PRGOMET, iz Prolođea, koga Imotski, sudjelovao je kao ustasha u borbi protiv NOV, nije se odvrao pozivu u vojsku, a kad je bio uhravljen, pokušao je bijeg, bacivši šaku duhana u oči sprovodniku. — FILIPETTA BEPIĆA, iz Makarske, deserterao je iz NOV i vodio propagandu protiv NOP — LUKA KUJUDŽIĆ, iz Poljica, koga Imotski bio je u ustasha i u Šumicevoj domobranskoj dobrovoljačkoj pukovniji, te kao takav sudjelovao u akcijama i borbenim protiv NOV.

Svi su se opruženi pokušali braniti smrtiljicama. Posljile su govoru zaštitnika optuge i vrijedanja suda, predsjednik vijeća, kapetan Mikić, pročitao je osudu kojom se osudjuju na smrt strijeljani, trajar gubitak građanske časti i konfiskaciju imovine: Ante Tadić, Ante Adžić, Branko Zdilar, Marijan Vuković, Petar Cvitanušić, Ivan Domazet, Mirko Budimir i Josip Todorić. Bepića Filipetti osudjen je na 24 mjeseca prisilna rada, pet godina gubitka građanskih časti i konfiskacija imovine; Marko Prgomet na 30 mjeseci prisilna rada, pet godina gubitka građanske časti i Kujundžić Luka na 12 mjeseci prisilna rada, uslovno na dvije godine, i dvije godine gubitka građanskih časti. Narod je dočekao presudu poklicima pravednom narodnom sudu.

Slobodna Dalmacija, 10. travnja 1945.

mnoge presude poništio Vrhovni sud, a u amnestiji u lipnju 1946. pušteno je 90% od 40-50.000 zatvorenih. Poništena je i većina od 500-1.000 smrtnih kazni i izvršeno je njih 40-50 (po drugom izvoru 91).³¹ Stoga neki kritičari proces retribu-

cije u Italiji ponekad nazivaju i prijelazom „iz fašizma u post-fašizam“.³²

Francuska je jedina od okupiranih zapadnoeuropskih zemalja u kojima su provedene i „divlje čistke“, u kojima je prema procjenama ubijeno 8.000-11.000 osoba. No, nakon toga je degolistički mit o Francuskoj kao zemlji otpora sprječio sudska kažnjavanje većih razmjera. Iako

³¹ Hans Woller, „Ausgebliebene Säuberung? Die Abrechnung mit dem Faschismus in Italien“, u: K.-D. Henke, H. Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa*, 183-188; Valeria Galimi, „Circulation of models of épuration after the Second World War: From France to Italy“, u: L. Israël, G. Mouralis (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 205.

³² V. Galimi, „Circulation of models of épuration“, 197-198. Usp. i: Michele Battini, *The Missing Italian Nuremberg. Cultural Amnesia and Postwar Politics*, New York, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2007.

je 300.000-350.000 osoba prošlo neki vid ispitivanja, na zatvorsku je kaznu, kao i u Italiji, osudeno njih razmjerno malo (44.000). U odnosu na Italiju, u Francuskoj je izrečeno više smrtnih kazni (7.037), a razmjerno velik broj ih je i izvršen (1.500-1.600). Amnestije su i ovdje učinile svoje, pa su do 1953. oslobođeni gotovo svi osuđeni na zatvorske kazne.³³

Kao i u Francuskoj, u Danskoj je obracun s kolaboracijom bio razmjerno blag.³⁴ No, Belgija, Nizozemska i Norveška znatno su oštire kažnjavale suradnju s nacizmom. Računa se da je udio kažnjениh u Belgiji i Nizozemskoj bio čak četiri puta viši nego u Francuskoj (samo zatvorskih kazni izrečeno je u Belgiji čak 48.000, a u Nizozemskoj 50.000). Iako su ove dvije države po zatvorskim kaznama bile podjednake, u Belgiji je doneseno čak 2.940 smrtnih kazni (izvršeno ih je 242), a u Nizozemskoj njih samo 154 (40 je izvršeno).³⁵ Prema smrtnim kaznama

³³ Peter Novick, *The Resistance versus Vichy. The Purge of Collaborators in Liberated France*, London: Chatto & Windus, 1968.; Henry Rousseau, „L'Épuration. Die politische Säuberung in Frankreich“, u: K.-D. Henke, H. Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa*, 214-222; Henry Rousseau, „The purge in France. An incomplete story“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 89-123; Yves Beigbeder, *French Justice And International Criminal Tribunals And Commissions (1940-2005)*, Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006., 167-198; Marc Olivier Baruch, „Changing things so everything stays the same: The impossible ‘épuration’ of French society, 1945-2000“, u: N. Wouters (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, 63-93; I. Deák, *Europe on Trial*, 205.

³⁴ Hans Fredrik Dahl, „Dealing with the past in Scandinavia. Legal purges and popular memories of nacizm and World War II in Denmark and Norway after 1945“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 147-163.

³⁵ Usporedni prikaz u: Luc Huyse, „Belgian and Dutch purges after World War II compared“, u: J. Elster (ur.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, 164-178. Za Belgiju usp. Luc Huyse, „The criminal justice system as a political actor in regime transitions: The case of Belgium, 1944-50“, u: I. Deák, J. T. Gross, Tony Judt, *The Politics of Retribution in Europe*, 157-172; Pieter Lagrou, „Poor little Belgium? Belgian trials of German war criminals, 1944-1951“, u: L. Israël, G. Mouralis (ur.), *Dealing with Wars and Dictatorships*, 124; Nico Wouters, Dirk Luyten, „A consensus of differences: Transitional justice and Belgium's divided war memories (1944-2012)“, u: N. Wouters (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, 106-109. Za Nizozemsku usp. Peter Romijn, Gerhard Hirschfeld, „Die Ahndung der Kollaboration in den Niederlanden“, u: K.-D. Henke, H. Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa*, 289-295; Peter Romijn, „Restoration of con-

GRADSKI NARODNI ODBOR ZAGREB

UPRAVNI ODJEL

Broj: 471

Kazneni list

1. Prezime, očevo ime i majčino djevojačko ime	HORVAT JOSIP Dragutina i Marije r. Kos.
2. Godina i mjesto rođenja (kotar)	18.II.1904. u Čakovcu, akademski slikar.
3. Mjesto stalnog boravka (kotar)	Zagreb, Deželićeva 55.

4. Koji je sud donio presudu, datum i posl. broj presude zbog kojeg je djela suđen i koja je kazna izrečena: Presudom Vojnog suda Komade grada Zagreba broj: 160/45.II. od 7.IX.1945. god. kaznom smrti streljanjem trajan gubitak časnih prava i konfiskaciju imovine. Broj: 22242.

Naznačiti izvještaju 25.1.1945 (200.05.1945)

Norveška je bila blaža (samo 30 presuda, ali 25 izvršenih), po zatvorskim je kaznama bila podjednaka ili – po nekim procjenama – čak stroža (17.000), no njenu posebnost čini dugotrajnost „pamćenja“ i društvene isključenosti kolaboranata, pa i njihove djece.³⁶ Iako su po broju smrtnih

kazni ostale vrlo umjerene, autori ističu da ne treba zaboraviti kako je u Danskoj, Nizozemskoj i Norveškoj smrtna kazna bila već duže vremena prije toga ukinuta, pa je i sam njen povratak imao veliku težinu.³⁷

Bez obzira na ove međusobne razlike, u usporedbi s onime što se događalo u Istočnoj Europi, možemo reći da je politika kažnjavanja u državama Zapadne Europe dala prednost stabilizaciji, obnovi pa onda

and World War II in Denmark and Norway after 1945“, 147-163; Mark Mazower, *Mračni kontinent. Evropsko dvadeseto stoljeće*, Zagreb: Prometej, 2004., 225; John Laughland, *A History of Political Trials. From Charles I to Saddam Hussein*, Oxford: Peter Lang, 2008., 97; I. Deák, *Europe on Trial*, 204.

37 P. Novick, *The Resistance versus Vichy*, 186.

i društvenom uključivanju donedavnih kolaboranata. Nakon kratkog razdoblja čistki i sudskih procesa, koje su, doduše, obuhvatile milijune ljudi, stvarno kažnjениh bilo je razmjerno malo. Najveći je broj izgubio građanska prava, pa i posao na neko vrijeme, zatvorskih je kazni bilo manje, a smrtnih vrlo malo. Osim toga, brze amnestije su poništile veći dio sudskih odluka, pa je za većinu tih zemalja nastupilo ono što u Francuskoj Yves Beigbeder naziva „amnestija i amnezija“.³⁸ Većina se kasnije morala suočiti s problemom zaborava i vlastitim mitovima, podjelama i neriješenom prošlošću³⁹, no u prvom je trenutku ova odluka dala poticaj stabilnosti i gospodarskom poletu, a u zemljama koje su provele denacifikaciju (poput Zapadne Njemačke), otvorila i put demokratskom društvu.⁴⁰

Zemlje „Istočnog bloka“.

Upravo se suprotno dogodilo u SSSR-u i u državama koje su se našle pod njegovim izravnim utjecajem. Tamo je prednost dana kažnjavanju počinitelja, pa je obračun s kolaboracijom poprimio znatno veće razmjere. No, kažnjavanje je dobitlo prioritet samo zato, jer se iskoristilo za obračun s „klasnim“ neprijateljem i uspostavu novog poretku.⁴¹ Osim što je

38 Y. Beigbeder, *French Justice and International Criminal Tribunals and Commissions (1940-2005)*, 200.

39 Niz istraživanja na tu temu predvodi kulturna monografija Henryja Rousoa, čiji je naslov „viševski sindrom“ postao metaforom politički konstruiranog sjećanja i zaborava. H. Rousso, *The Vichy Syndrome. History and Memory in France since 1944*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991. Usp. i Richard J. Golsan, *Vichy's Afterlife. History and Counterhistory in Postwar France*, Lincoln, London: University of Nebraska Press, 2000.

40 I. Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, 145-146. Autor zaključuje kako su saveznici prešutno prihvatali nekažnjavanje u zamjenu za demokratizaciju i da su – paradoksalno – Austrija i (Zapadna) Njemačka izala iz svega kao bolje zemlje.

41 Na to je u zapadnoeuropskoj historiografiji prva upozorila poznata *Crna knjiga komunizma*. Prevedena na više svjetskih jezika, izazvala je veliku polemiku, u kojoj su neke tvrdnje (posebice visoke procjene o broju žrtava) dovedene u pitanje. Ipak je zasluzna jer je dala presudan poticaj istraživanju komunističkih obračuna s neprijateljima i počinjenih zločina. Stéphane Courtois, et al., *Crna knjiga komunizma. Zločin, teror, represija*, Zagreb: Politička kultura, Golden marketing, 1999. (Izvornik: Stéphane Courtois, et al., *Le Livre noir du communisme. Crimes, terreur, répression*, Pariz: Éditions Robert Laffont, 1997.)

zahvatilo kolaborante, ubrzo (ili usporedno) proširilo se na sve koji su na bilo koji način mogli biti smetnjom sustavu koji se gradio, pa autori ističu kako i nema društvene skupine koje bi bila isključena iz obračuna.⁴² Stoga je ovdje izuzetno teško ili čak nemoguće ustanoviti tko je doista kažnjen radi kolaboracije, a tko je proglašen „narodnim neprijateljem“ iz nekoga drugog razloga.

Naime, ovdje je proces retribucije, osim kolaboranata, zahvatio i „klasne neprijatelje“ te nepoželjne etničke / nacionalne skupine, što je dovelo do pravoga etničkog čišćenja u nekim državama. Sve je to učinilo odmazdu na Istoku neusporedivo intenzivnijom nego na Zapadu.⁴³ Uz to, sudsko kažnjavanje je u pravilu bilo oštire, a i trajalo je znatno duže. Na Zapadu je najveći dio procesa retribucije dovršen u nekoliko godina (i kazne i amnestije), ali na Istoku se produžio sve do početka 1960-ih, do kada je uspostavljen novi društveni sustav i osigurana vlast nove elite ili kako je to okarakterizirao Deák, izvršena „izvanredna preraspodjela moći i bogatstva“ (*truly extraordinary redistribution of power and wealth*).⁴⁴

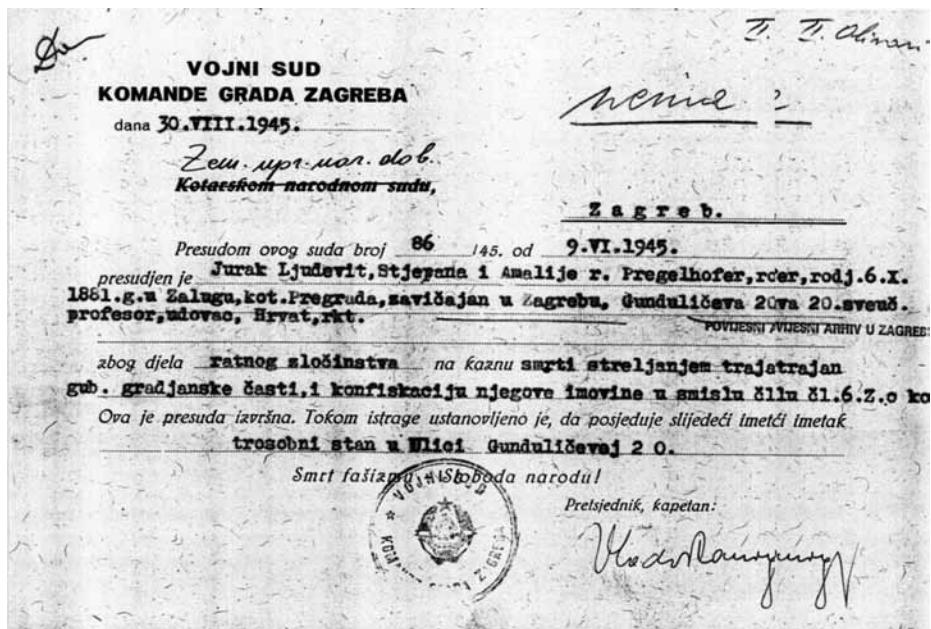
Ovo je područje i znatno slabije istraženo, iako se u novije vrijeme popunjavaju donedavne praznine. Za sada je vjerojatno najbolje istraženo što se događalo u Mađarskoj, a u europskoj historiografiji najmanje je poznato kako je provedena retribucija u SSSR-u, Albaniji i Jugoslaviji.⁴⁵

42 Usp. Jan Gross, „War as revolution“, u: Norman Naimark, Leonid Gibianskii (ur.), *The Establishment of Communist Regimes in Eastern Europe, 1944-1949*, Boulder, Col.: Westview Press, 1997., 33-34; Kevin McDermott, Matthew Stibbe, „Stalinist terror in Eastern Europe: problems, perspectives and interpretations“, u: Kevin McDermott, Matthew Stibbe (ur.), *Stalinist Terror in Eastern Europe: Elite Purges and Mass Repression*, Manchester: Manchester University Press, 2010., 12.

43 I. Deák, *Europe on Trial*, 10, 193. Autor ističe da je obračun s kolaboracijom na Istoku iskorišten i za etničko čišćenje, kojeg na Zapadu gotovo nema (doduše, samo zato jer je tamo provedeno već ranije). Ova široka definicija neprijatelja dovela je do čistki, koje su bile prekomjerne i opsegom i dubinom („enormous extent and profound depth“). Mazower ističe kako su čistke postale „instrumentom ukupnog ekonomskog i etničkog transformiranja društva“. M. Mazower, *Mračni kontinent*, 229.

44 I. Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, 143.

45 I. Deák, *Europe on Trial*, 198. Novija istraživanja otvorila su ovo pitanje za samo neka područja bivšeg SSSR-a, primjerice T. Penter za Ukrajinu.

Ono što se ipak može reći je da su i na Istoku postojale velike razlike u politici kažnjavanja između pojedinih država.

Možemo početi sa samim SSSR-om, za koji postoji tek procjena o „samo“ 320.000 (Penter) ili oko 500.000 kažnjениh osoba (Voisin).⁴⁶ Razmjerno mali broj procesa u SSSR-u objašnjava se time da su mnogi krivci i prepostavljeni krivci ubijeni odmah i bez suda, a na primjeru Ukrajine ukazano je na još neke razlike u odnosu na Zapad (znatno manje oslobođujućih presuda i viši udio smrtnе kazne).⁴⁷

U Poljskoj je posebno teško reći nešto o kažnjavanju kolaboracije, jer se obračun najvećim dijelom usmjerio na pripadnike ne-komunističkoga građanskog pokreta otpora i na njemačku manjinu (400.000-1,2 milijun protjeranih Nijemaca), no u literaturi se spominje oko 12.500 procesa kolaborantima (osuđeno je 50%, a smrtna kazna izrečena je u 631 slučaju).⁴⁸ Ukupni su brojevi ubijenih ili kažnjениh znatno veći, pa su ga po intenzitetu i metodama

T. Penter, „Local Collaborators on Trial: Soviet War Crime Trials under Stalin (1943-1953)“, 341-364. Nažlost, nova istraživanja u slovenskoj, hrvatskoj i srpskoj historiografiji uglavnom nisu objavljivana na stranim jezicima.

46 V. Voisin, „Law and the Soviet purge“, 783.

47 T. Penter, „Collaboration on Trial“, 784; T. Penter, „Local Collaborators on Trial: Soviet War Crime Trials under Stalin (1943-1953)“, 343, 356.

48 Klaus Bachmann, „The Polish paradox: Transition from and to democracy“, u: N. Wouters (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, 333-334.

suvremenici uspoređivali s onim u Jugoslaviji.⁴⁹

Čehoslovačka i Mađarska vrlo su oštro obračunale s kolaboracijom, a jedna od karakteristika u obje države bilo je protezanje kolektivne krivnje na nacije koje su okrivljavali za rat. U Čehoslovačkoj se to odnosilo na Nijemce i Mađare (oko 30% predratnog stanovništva), kojima je oduzeto građanstvo i predviđeno protjerivanje. Kažnjavanje je bilo oštire na području Češke, jer je sadržavalo i obračun sa Sudetskim Nijemcima, nego u Slovačkoj, u kojoj je tijekom rata na vlasti bio kolaboracijski režim. U Češkoj je na zatvor osuđeno 20.000 osoba, a smrtna kazna izrečena je u 723 slučaja (dvije trećine bili su Nijemci). Izvršeno ih je čak 686 (ili 95%), što znači da gotovo nije bilo pomilovanja, čime su nadmašili sve druge europske zemlje, a po broju smrtnih kazni na broj stanovnika nalaze se pri samom vrhu europske ljestvice. Podatci za Slovačku znatno su manji, odnosno 65 izrečenih i 27 izvršenih smrtnih kazni (41%).⁵⁰ U Mađarskoj je 300-400.000 osoba (3% ukupnog stanovništva) bilo podvrgnuto

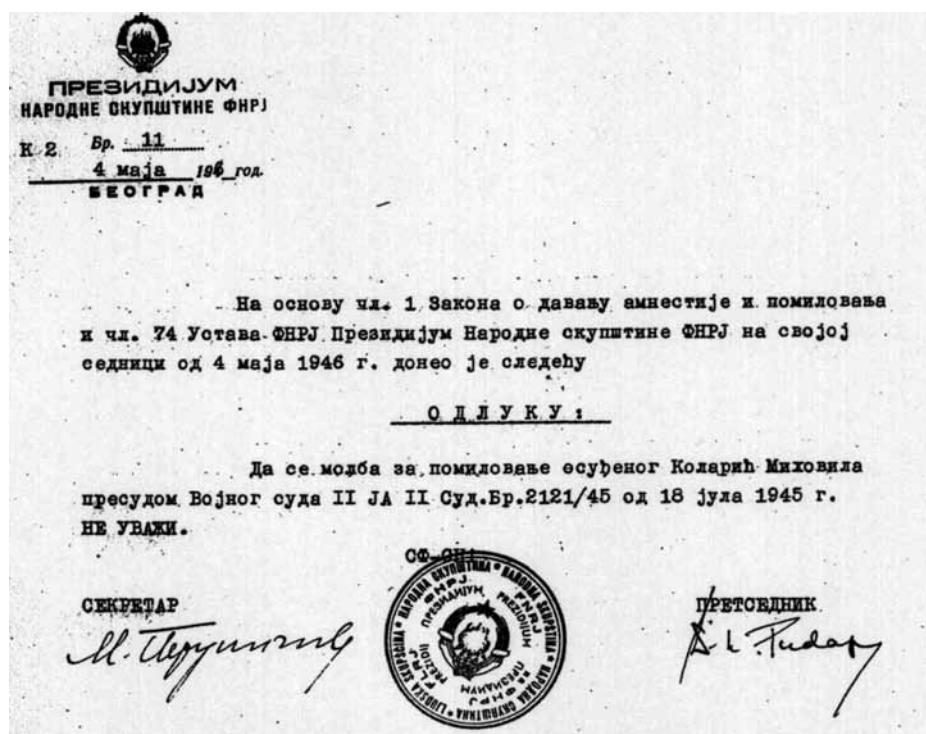
49 Tako je predstavnik čehoslovačkih komunista u pregovorima u kojima je tražio izricanje strožih kazni, izjavio da im ostale stranke trebaju biti zahvalne, jer su zadržali načela demokracije i legaliteta, za razliku od obračuna u Poljskoj i Jugoslaviji. Benjamin Frommer, *National Cleansing: Retribution against Nazi Collaborators in Postwar Czechoslovakia*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005., 291.

50 B. Frommer, *National Cleansing*, 90-91, 140, 219; J. Laughland, *A History of Political Trials*, 131; I. Deák, *Europe on Trial*, 206.

nekom obliku represije (istrage, logori, protjerivanje, sudske osude), a dvije trećine od njih činili su etnički Nijemci. Izrečeno je 27.000 zatvorskih osuda i 476 osuda na smrt (izvršeno ih je 189).⁵¹

Bugarsku se često u literaturi spominje kao zemlju u kojoj je obračun bio ne samo najoštiriji, nego i neočekivan, budući da ona nije bila u ratu s SSSR-om, osim toga, njezine vlasti nisu provele progon Židova, a u zemlji tijekom rata nije bilo unutarnjih sukoba. No, ipak je ona, uz Jugoslaviju, jedina država europskog Istoka u kojoj se spominju „divlje čistke“. Kako se radi o procjenama, one znatno variraju, ali bugarska historiografija prihvatala je da se radilo o 18.000-20.000 ljudi ubijenih u rujnu 1944. (Markov, Ognyanov).⁵² Najveće procjene idu do 30.000-40.000 (Gunev, Laughland). Slijedili su i sudski procesi u kojima je u samo nekoliko mjeseci (do proljeća 1945.) osuđeno na zatvor nešto više od 9.000 ljudi, a donesen i izvršen najveći broj smrtnih kazni (2.600-3.000, a izvršeno je preko 1.500) u kojima je izbrisana i cijela stara politička elita.⁵³

Za razliku od svih ovih država, koje su otvorile arhive i omogućile sustavnija istraživanja, pa imamo barem neke predodžbe o minimalnom broju osoba koje su podvrgnute nekom obliku represije, za Jugoslaviju i Hrvatsku, nažalost, još uvijek imamo samo procjene stradalih u „divljim čistkama“, a za Jugoslaviju i prve podatke o osuđenima na smrt. Ovaj se nedostatak posebno osjeća u inozemnoj literaturi, u kojoj (barem u relevantnim zbornicima),

ima samo nekoliko radova o retribuciji na našem području, a i oni su svi zasnovani na demografskim procjenama.⁵⁴ No, i ovi napor da se procjene svedu u realne okvire, te prvi rezultati o sudskim kaznama, koliko god nepotpuni bili, daju nam neku mogućnosti usporedbe i stavljanja u europski kontekst.

Prvo što se ističe je uloga „divljih čistki“ u Jugoslaviji. Dok se one u većini država ne spominju, za jedine dvije na Zapadu, tj. Francusku i Italiju, postoje razmjerno točni podatci. Budući da nema podataka za države bivšeg SSSR-a, za Istok za sada znamo samo procjene za Bugarsku, a one su kao i za Jugoslaviju / Hrvatsku, u širokom rasponu.

U Jugoslaviji je velik dio obračuna s kolaboracijom izvršen kroz divlje čistke, a kako je shvaćanje tko je sve „suradnik okupatora“ i „narodni neprijatelj“ bilo vrlo široko, ubijanje je poprimilo takve razmjere da autori ističu kako je obračun

51 Margit Szöllösi-Janze, „Pfeilkreuzer, Landesverräter und andere Volksfeinde“. Generallabrechnung in Ungarn“, u: K.-D. Henke, H. Woller (ur.), *Politische Säuberung in Europa*, 311-357; Szabolcs Szita, „Die Volksgerichtsbarkeit als Teil der politischen Säuberung in Ungarn 1945-1946“, u: C. Kurestidis-Haider, W. Garscha (ur.), *Keine „Abrechnung“*, 207-216; I. Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, 124-146; J. Laughland, *A History of Political Trials*, 146; I. Deák, *Europe on Trial*, 205.

52 Georgi Markov, *Balgarskata istorija vkratce*, Sofia: Svjet, 1992., 267; Lyubomir Ognyanov, *Državno-politicheskata sistema na Bulgaria 1944-1948*, Sofija: Standart, 2006., 27.

53 Georgi Gunev, *Kam brega na svobodata ili za Nikola Petkov i negovoto vreme*, Sofija: Informaciono obslužhvanje, 1992., 57; J. Laughland, *A History of Political Trials*, 153-157; Jordan Baev, „Stalinist terror in Bulgaria, 1944-1956“, u: K. McDermott, M. Stibbe (ur.), *Stalinist Terror in Eastern Europe*, 180-197; B. Frommer, *National Cleansing*, 91.

u Jugoslaviji (Völkl) i Hrvatskoj (Vodušek Starić) bio među najoštirijima u Evropi.⁵⁵ O brojevima ubijenih postoje procjene i demografski izračuni, a u novije vrijeme čine se napor da se sastavi pouzdanije popise. No, za sada se svi autori i dalje oslanjaju ponajviše na demografe, dopunjajući ih novijim rezultatima istraživanja. Stoga ne čudi da čak i u onome što možemo držati ozbiljnom historiografijom, nalazimo bitno različite podatke. Tako ukupne žrtve divljih čistki u Jugoslaviji variraju od „čak 60.000 ljudi“ (Mazower) pa do njih 180.000 (Portmann).⁵⁶

Koliko je teško odlučiti se za neki broj na „skliskom“ terenu procjenjivanja, pokazuje i to da sami autori mijenjaju svoje izračune, pa tako Portmann svoju raniju procjenu na 180.000 ubijenih kasnije

55 E. Völkl, „Abrechnungsfuror in Kroatien“, 394; J. Vodušek Starić, „Stalinist and anti-Stalinist repression in Yugoslavia 1944-1953“, 169.

56 M. Mazower, *Mračni kontinent*, 227; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića. Likvidacija „narodnih neprijatelja“ 1944-1953.*, Beograd: Službeni glasnik, 2015., 281. Cvetković u kratkom pregledu pokazuje koliko variraju procjene inozemnih povjesničara, koji pišu o Jugoslaviji. One se kreću od 40.000 pa sve do 350.000 ubijenih u divljim čistkama, a Cvetković kao najpričinjujući procjenu uzima podatak od 180.000 osoba, kojeg je iznio M. Portmann. Njegova osobna procjena je da se radi o 150.000 ubijenih. Srđan Cvetković, „Represija komunističkog režima u Srbiji na kraju Drugog svetskog rata sa osvrtom na evropsko iskustvo“, u: Zoran Janjetović (ur.), *1945. kraj ili novi početak? Tematski zbornik rada*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije i Muzej žrtava genocida, 2016., 66, 77.

smanjuje na 110.000.⁵⁷ Sličnu procjenu od 116.000 osoba daje i Jera Vodušek Starič.⁵⁸ Iako se odlučuju za razne procjene, svi se autori slažu da je stvarne brojove ubijenih (za sada) nemoguće utvrditi, te upozoravaju kako procjene treba uzeti s oprezom.

Isti problem neodređenosti prenosi se na niže razine, ali dok za Srbiju i Sloveniju postoje nešto pouzdaniji podatci, za Hrvatsku ih još uvijek nemamo. Tako možemo uzeti da je u Srbiji u divljim čistkama stradalo 30.000-40.000 osoba (Portmann) ili najviše njih 70.000 (Cvetković).⁵⁹ Iako broj ubijenih u Sloveniji izgleda malen (14.000-18.000), radi se čak o 1% stanovništva.⁶⁰ Za Hrvatsku se autori i dalje uglavnom pozivaju na Žerjavićeve izračune i procjene, na temelju kojih pokušavaju dati svoju procjenu ukupno stradalih. Stoga se za Hrvatsku procjene kreću u širokoj skali od više desetaka tisuća (Portmann) do 100.000 (Völk).⁶¹ Nedvojbeno, riječ

Država	Stanovnika 1939.-41. (mil)*	Broj ubijenih	Ubijenih na 1 mil st.
Francuska	42	8.000 - 11.000	190 - 260
Italija	43,5	10.000 - 15.000	230 - 345
Bugarska	6,5	18.000 - 30.000	2.770 - 4.610
Jugoslavija	16	110.000 - 180.000	6.870 - 11.250
Srbija	6,1	30.000 - 70.000	4.920 - 11.475
Slovenija	1,3	15.000 - 18.000	11.540 - 13.850
Hrvatska	4,1	55.000 - 60.000	13.410 - 14.630

Tabela 1. Procjene stradalih u divljim čistkama prema državama (1944.-1945.)

Izvori: vidjeti bilješke uz tekst poglavlja.

* Izvor: „List of countries by population in 1939”, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_population_in_1939 i „Population statistics”, <http://www.populstat.info/> (pristup: 7.4.2017.)

je o najmanje 55.000-60.000 osoba.⁶² Za druge bivše jugoslavenske republike, Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i Makedoniju nema čak ni okvirnih procjena.

Kako bi se dobio realniji uvid u stvarni intenzitet obračuna, u idućoj tabeli prikazujemo koliko je osoba ubijeno na 1 milijun stanovnika. Napominjemo da brojove iz Tabele 1. treba shvatiti samo kao vrlo uopćene omjere, jer se brojčani podaci za svaku od navedenih zemalja međusobno znatno razlikuju. No, i pored toga, čak i najviše procjene ubijenih u Jugoslaviji premašuju i obračune u Bugarskoj, a neusporedive su s divljim čistkama na Zapadu. Razlika je toliko drastična, da možemo razumjeti ozbiljne inozemne povjesničare, koji uzimaju ove brojove s ogradiama (posebice, jer su uglavnom procjene), budući da njima doista moraju izgledati nevjerojatni. (vidi tabelu 1)

Drugo što možemo usporediti je broj izrečenih i izvršenih smrtnih kazni. Mo-

glo bi se pretpostaviti da nakon vrlo oštrog obračuna u divljim čistkama, ne će biti potrebe za drastičnim sudskim kažnjavanjem.⁶³ No, čak i nepotpuni podatci pokazuju da je Jugoslavija i u ovome pri samom europskom vrhu. Upozoravamo da, kao i kod prethodne tabele, ove vrijednosti treba uzeti doista samo okvirno.

Naime, gotovo kod svakog autora naći ćemo nešto drugačije brojeve, pa čak i u zborniku Jona Elstera *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, koji je ovdje glavni izvor, pojedini autori donose različite podatke o istim državama. Osim toga, budući da za sada nemamo podataka za Hrvatsku, u Tabeli 2. donosimo samo one za Jugoslaviju. Podatci su preuzeti iz studije Ivana Jankovića, a on sam upozorava kako se radi o nepotpunim arhivskim izvorima, tako da je stvarni broj sudskih smrtnih kazni i njihovih izvršenja svakako veći. Manja razlika u izračunu izvršenih kazni na broj stanovnika u odnosu na onaj koji za Jugoslaviju donosi Janković (208 na 1 milijun stanovnika) nastaje radi toga što je ovdje kao osnovica uzepta procjena o broju stanovnika iz 1939.-1941., kako bi se ujednačilo s ostalima u Europi.⁶⁴ (vidi tabelu 2)

62 Prema Žerjaviću 45.000 ljudskih gubitaka Hrvata (iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine) odnosi se na Bleiburg i križni put. Tome treba dodati više tisuća osoba, Hrvata, folksdojčera i drugih, koje su život potkraj rata i u neposrednom poraću izgubile u mjesnim divljim čistkama u Hrvatskoj, te 4000-4500 hrvatskih folksdojčera koji su umrli ili ubijeni u poslijeratnim logorima. Usp. Vladimir Žerjavić, *Opsesije i megalomanije oko Jasenovca i Bleiburga. Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu*, Zagreb: Globus, 1992., 75-79; Vladimir Žerjavić, *Population losses in Yugoslavia 1941 - 1945*, Zagreb: Dom s svijet i Hrvatski institut za povijest, 1997., 95; Vladimir Geiger, „Ljudski gubici Hrvatske u Drugome svjetskom ratu i u poraću koje su prouzročili Narodnooslobodilačka vojska i Partizanski odredi Jugoslavije/Jugoslavenska armija i komunistička vlast. Brojdbeni pokazatelji (procjene, izračuni, popisi). Case study: Bleiburg i folksdojčeri“, *Časopis za suvremenu povijest*, 42/2010., br. 3, 718. ili Vladimir Geiger, *Josip Broz Tito i ratni zločini. Bleiburg i folksdojčeri*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013., 74. I ondje navedena literatura.

63 Usp. S. Cvetković, *Između srpa i čekića. Likvidacija „narodnih neprijatelja“ 1944-1953.*, 326. Prema Cvetkoviću, sudske smrte kazne iznosile su samo oko 5% ukupno izvršenih smrtnih kazni, pa je prema tome, čak 95% otpadao na ubijene u „divljim čistkama“.

64 I. Janković, *Na belom hlebu*, 403-404. Cvetković navodi kako su samo vojni sudovi u razdoblju 1945.-46. osudili na smrt 5.996 osoba. Na temelju poznавanja ishoda na manjem primjeru, gdje je izvršeno 70-80% izrečenih smrtnih kazni, procjenjuje kako je kazna izvršena nad oko 4.000 osoba. S. Cvetković, „Represija komunističkog režima u Srbiji“, 78.

57 Michael Portmann, „Communist retaliation and persecution on Yugoslav territory during and after World War II (1943-1950)“, *Tokovi istorije*, 2004, br. 1-2, 74; M. Portmann, „Revolution aus dem Krieg“, 68-69.

58 J. Vodušek Starič, „Stalinist and anti-Stalinist repression in Yugoslavia 1944-1953“, 169.

59 M. Portmann, „Revolution aus dem Krieg“, 69. Cvetković donosi podatak o 60.000 ubijenih (od toga 35.000 Nijemaca i Madara). S. Cvetković, *Između srpa i čekića. Likvidacija „narodnih neprijatelja“ 1944-1953.*, 281. U novijem radu analizira poimenični popis od 56.000 osoba, a napominje da bi ukupan broj trebao biti 20-25% veći, tj. do 70.000 osoba. S. Cvetković, „Represija komunističkog režima u Srbiji“, 71, 76-77. Janković se poziva na popis prema kojem je oko 24.000 osoba ubijeno do kraja 1945. (podaci sadrže samo imena sakupljena do 2011.). Ivan Janković, *Na belom hlebu. Smrtna kazna u Srbiji, 1804-2002*, Beograd: Službeni glasnik i Clio, 2012., 405.

60 M. Portmann, „Revolution aus dem Krieg“, 69; J. Vodušek Starič, „Stalinist and anti-Stalinist repression in Yugoslavia 1944-1953“, 168. Autorica donosi broj od 14.531 ubijene osobe (1% stanovništva). Prema poimeničnom popisu Inštituta za novejšo zgodovinu (Ljubljana) u početku je ubijeno 14.999 odnosno (prema kasnijoj reviziji popisa) 15.089 osoba, ali popis nije konačan (rezultati do 2013.) Vida Deželak Barič, „Posledice vojnega nasilja. Smrte žrtve druge svetovne vojne in zaradi nje na Slovenskem“, u: Nevenka Troha (ur.), *Nasilje vojnih in povojnih dni*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2014., 34-36 i Vida Deželak Barič, „Casualties of WW II in Slovenia and the Civil War“, u: Matjaž Čoh Kladnik (ur.), *Slovenia in 20th Century: The Legacy of Totalitarian Regimes*, Ljubljana: Študijski center za narodno spravo, 2016., 163-167.

61 M. Portmann, „Revolution aus dem Krieg“, 67; E. Völk, „Abrechnungsfüror in Kroatien“, 394.

3. Kažnjavanje državnih poglavara

Osim toga da se sudilo za novi zločin i da je to suđenje poprimilo do tada neviđene razmjere, poratnu je retribuciju obilježilo još jedno „prvi puta“. Prvi su puta za svoju odgovornost u svjetskom sukobu i ljudskom stradanju suđeni državni vođe.⁶⁵ Iako su podatci dostupni u literaturi nepotpuni, čini se da se Hrvatska može usporediti s državama u kojima je obračun s državnim vrhom bio najoštlij, a to su bile prvenstveno Bugarska, a onda i Mađarska.

Ako se izuzme Njemačka, u drugim državama Zapada gotovo da nije bilo pogubljenja članova vlade, niti u fašističkim državama (u Italiji je ubijen samo Benito Mussolini), niti u onima gdje su postojali kolaboracijski režimi. Tamo je većina njih izvedena na sud i osuđena na doživotne ili dugogodišnje zatvorske kazne. U Francuskoj je po odluci generala De Gaullea pomilovan čak i Philippe Pétain (zamjena smrtnog kaznenog postava za doživotnu), a pogubljen je jedino premijer Pierre Laval. U Norveškoj je na smrt osuđen samo predsjednik vlade Vidkun Quisling.

Na Istoku nije bilo pravila. U Čehoslovačkoj je predsjednik Emil Hácha umro u zatvoru (no, vjerojatno ne bi bio osuđen na smrtnu kaznu), a smrtna je presuda izrečena samo dvojici najviših slovačkih dužnosnika (predsjednik msgr. Józef Tiso i premijer Vojtech Tuka). U Rumunjskoj je pogubljen „conducător“ i premijer Ion Antonescu. Naravno, ostali su dobili duge vremenske kazne, od kojih je mnoge spašila kasnija amnestija.

Kao posebni slučajevi uglavnom se navode Mađarska i Bugarska. U Mađarskoj je obračun bio ipak (relativno) blaži, posebice ako se uzmu u obzir okolnosti u kojima je završio rat (Strjelasti križevi, holokaust, teške završne borbe). Ovdje je, osim nad vođom Strjelastih križeva Ferencem Szálasijem, smrtna kazna izvršena nad četiri premijera, zamjenikom premijera i devet ministara.⁶⁶

⁶⁵ Na to posebno upozorava István Deák, „Retribution Against Heads of State“, *Logos, journal of modern society & culture*, 6/2007, br. 3, (bez paginacije), http://www.logosjournal.com/issue_6.3/deak.htm (pristup: 13.3.2017.)

⁶⁶ Osim toga, 7 ministara je osuđeno na doživotnu robiju, a od njih je petoro umrlo u zatvoru. L. Karsai, „The People's Courts and Revolutio-

Država	Broj stanovnika 1939.-41. (mil)	Sudske smrtnе kazne	Izvršeno (broj)	Izvršeno (na 1 mil st.)
Austrija	6,8	43	30	4
Njemačka	63	930	(400)**	(6)
Italija	43,5	500-1.000	91	2
Francuska	42	7.037	1.500-1.600	35-38
Danska	3,8	78	46	12
Belgija	8,4	2.940	242	29
Nizozemska	9	154	40	4
Norveška	3	30	25	8
Čehoslovačka	15	788	713	47
Mađarska	9	476	189	21
Bugarska	6,5	2.618	1.576	242
Jugoslavija	16	4.012	3.299	206

Tabela 2. Usporedni prikaz donesenih i izvršenih smrtnih kazni prema državama.

Izvori: J. Elster, Retribution and Reparation in the Transition to Democracy (vidjeti tamo: J. Elster, 58; D. Cohen, 63, 67; H. Roussel, 119-120; F. H. Dahl, 148, L. Huyse, 168); B. Frommer, National Cleansing, 91; P. Novick, The Resistance versus Vichy, 186-187; I. Janković, Na belom hlebu, 403.

** Broj izrečenih kazni odnosi se na cijelu Njemačku, ali izvršenih smrtnih kazni samo na područje zapadnih okupacijskih snaga.

Država	Poglavarji	Premijeri	Ministri
Italija	1		
Francuska		1	
Norveška		1	
Čehoslovačka (Češka i Moravska)	1 (umro u zatvoru)		
Čehoslovačka (Slovačka)	1	1	
Rumunjska	1 („conducător“ i premijer)		
Mađarska	1	4	9
Bugarska	3 (regenti)	4	22
Hrvatska (NDH)		1	12 (13)

Tabela 3. Smrtnе presude državnim poglavarima.

Izvor: I. Deák, „Retribution Against Heads of State“, Appendix 3; I. Deák, „War-Crimes Trials in Post-World War II Hungary“, 34; za Bugarsku: <http://pamet.edinzavet.org/pamet/> (pristup: 11.4.2017.); J. Jareb, „Sudbina posljednje hrvatske države vlade“, 224.

Bugarska je doista bila izuzetak, jer se radilo o neočekivanom fizičkom uništenju cijele stare političke elite, koja je tijekom rata uspjela poštediti zemlju većih žrtava, pa i zločina (uvijek se ističe kako su sačuvali gotovo svih 40.000 Židova), a nije ušla u rat sa saveznicima. Unatoč tome, Narodni sud osudio je sve vodeće ljudе civilne i vojne vlasti na smrt, a pogubljeni su u jednoj noći, 1. veljače 1945. (taj se datum danas u Bugarskoj obilježava kao Dan sjećanja na žrtve komunizma). Tada

je pogubljeno preko 150 osoba, među kojima: 3 regenta, 8 carskih savjetnika, 4 premijera, 22 ministra, 67 parlamentarnih zastupnika, 47 generala i viših časnika.⁶⁷ (vidi tabelu 3)

Broj ukupno pogubljenih najviših državnih dužnosnika u Hrvatskoj je manji,

⁶⁷ Ly. Ognyanov, *Državno-politicheskata sistema na Bulgaria 1944-1948*, 33. U literaturi se može naći različite podatke, pa se broj ministar kreće od 22 do 35 (tamo gdje se navodi preko 30 ministara, možda se radi o zbroju ministara, premijera i carskih savjetnika), a parlamentarnih zastupnika 67-68. I. Deák navodi 24 ministra i 68 zastupnika („Retribution Against Heads of State“, bez str.), J. Laughland 35 ministara (*A History of Political Trials*, 154.), akademik Stoian Raichevski spominje 33 ministra, 67 zastupnika („Народният съд – 70 години от унищожаването на българския елит“), <http://www.celokupnabulgaria.eu/?p=10384> (pristup: 11.4.2017.)

ali samo zato jer je dio njih uspio izbjegći izručenje Jugoslaviji.⁶⁸ S druge strane, za one koji su predani nije bilo milosti. Poznato je da su osuđeni na smrti svi ministri NDH koji su izručeni jugoslavenskim vlastima (u poraću njih dvanaest: Mehmed Alajbegović, Mile Budak, Pavao Canki, Vladimir Košak, Osman Kulenović, Živan Kuveždić, Slavko Kvaternik, Julije Makanec, Nikola Mandić, Miroslav Navratil, Mirko Puk, Nikola Steinfel, te 1986. Andrija Artuković), kao i jedini koji nije pokušao pobjeći u inozemstvo (Sava Besarović).⁶⁹

Ovaj postupak svrstava Hrvatsku / Jugoslaviju u izuzetke čak i u zemljama u kojima je sovjetska prisutnost učinila sudske odluke znatno rigoroznijima nego u Zapadnoj Europi. Kako su istraživanja pokazala, neke su države Istoka (poput Čehoslovačke i Mađarske) ipak uspjele, makar i privremeno, održati određenu razinu sudske procedure, dok je u drugima – a ovdje se navode Jugoslavija, Poljska, Bugarska i SSSR – poratna pravda postala „parodijom pojma“.⁷⁰

*

Obračun s kolaboracijom u vrijeme koje Mazower prikladno naziva „surovim mrim“, ako se uspoređuju države Zapadne i Istočne Europe, imao je neke sličnosti, ali i velike razlike. Nove vlade u Zapadnoj Europi dale su prednost kontinuitetu pred kažnjavanjem, (pa je čak i državni aparat ostao jedva izmijenjen), bez obzira na mo-

68 Jere Jareb, „Sudbina posljednje hrvatske države vlade i hrvatskih ministara iz Drugog svjetskog rata“, *Hrvatska revija*, 28/1978., br. 2 (110), 218-224.

69 Od ukupno 40 ministara u svim vladama NDH njih su četvorica umrla u ratu (dva su ubili ustaše), jedan se nije povlačio (osuđen na smrtu kaznu i pogubljen), 34 se povuklo, a od njih je 12 izručeno u poraću (svi su osuđeni i pogubljeni), a 22 je ostalo živjeti u inozemstvu (sudbina jednog ministra nije poznata). Usp. J. Jareb, „Sudbina posljednje hrvatske države vlade“, 220-224. Andrija Artuković izručen je Jugoslaviji 1986. iz SAD, i iste godine osuđen na smrt, ali presuda zbog njegovog zdravstvenog stanja nije izvršena, te je umro u zatvorskom bolnici. 1988. Usp. S.[laven] R.[avlić], „Artuković, Andrija“, u: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.*, ur. Zdravko Dizdar, Marko Grčić, Slaven Ravlić i Darko Stuparić, Zagreb: Minerva, 1997., 12.

70 „In Yugoslavia, Bulgaria, Poland, and Soviet Union, postwar justice was a parody of the term.“ I. Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, 145.

guće probleme.⁷¹ Postignuta pravda ostala je mnoge nezadovoljnima, a podjele i neslaganja nisu potpuno prevladani ni do danas. Način na koji je provođena odmazda utjecao je ne samo na neposredno oblikovanje novih režima nego i na ono što nazivamo „režimima sjećanja“ (*memorial regimes*) ili „politikom sjećanja“ (*politics of memory*) kroz nekoliko generacija kao i na sjećanja u naše vrijeme.⁷²

No, čak i autori koji su se bavili problemima koje su stvorili neodgovarajuće kažnjavanje i kasniji zaborav, upozoravaju kako je opasno temeljiti politiku obnove na isključivanju, da je potrebno pronaći ravnotežu između nužnog kažnjavanja i nanošenja dalnjih „bratobilačkih rana“ (*fratricidal wounds*) te da je – ako se želi stabilnost i zajednička budućnost – nužno provesti amnestiju i prihvati da ona nosi i nezaliječene rane.⁷³

U Istočnoj Europi odmazda je imala drugu svrhu, pa onda i prioritete. Ovdje je uspostavljan novi društveni sustav („socijalistička revolucija“) pa je definicija „narodnog neprijatelja“ shvaćana neusporedivo šire. Stoga temelj obračuna nisu bili sudske procesi radi pojedinačnih nedjela (kao na Zapadu), nego načelo kolektivne krivnje, koje se definiralo ne samo pripadanjem kolaboracionističkim organizacijama, nego i društvenim položajem ili etničkom pripadnosti.⁷⁴ Posljedica je to da je na Istoku gotovo nemoguće razdvajiti kažnjavanje kolaboracije od komunističkog preuzimanja vlasti i obračuna s političkim neprijateljem (građanskim strankama), gospodarskom elitom (financijskom, industrijskom), ali i malim poduzetnicima i posjednicima, kao i s najbrojnijim društvenim slojem – seljacima. Sve to čini narav, opseg i ciljeve politike odmazde u temelju drugačijima nego na Zapadu.

Gotovo svi autori upozoravaju kako je na Istoku promašen osnovni cilj retribucije, barem onakav kako ga je zamislio demokratski Zapad. Naime, odmazda je

71 M. Mazower, *Mračni kontinent*, 207, 227.

72 Usp. Nico Wouters, „Transitional justice and memory development in Europe“, u: N. Wouters (ur.), *Transitional Justice and Memory in Europe (1945-2013)*, 369-412.

73 H. Roussel, „The purge in France. An incomplete story“, 123. Usp. i L. Huyse, „Belgian and Dutch purges after World War II compared“, 167-169.

74 Usp. M. Mazower, *Mračni kontinent*, 225-227.

trebala poslužiti tome da se pokaže što je dobro, a što zlo, da se zlo kazni, a novi poredek legitimira kao dobar i pravedan. No, osim toga, retribucija je trebala imati jasne granice, i u broju kažnjениh i vremenskom trajanju, kako bi se što prije moglo stvarati novo jedinstvo i graditi zajedničku budućnost. Iako prvi cilj nije nigdje postignut u svom idealnom obliku i posvuda je retribucija ostavila gorak okus nezadovoljstva (i to s obje strane), ipak je na Zapadu jasno osudila zlo, kaznila barem neke krvce, a zatim prestala kako bi se gradila zajednička budućnost.

Na Istoku je obračun s kolaboracijom proširen na građanske stranke, pa na sve druge društvene skupine, da bi na kraju došao i do samih komunista, onemogućivši time ono što je uspjelo Zapadu – na jasniji način pokazati razliku između dobra i zla. Stoga cijeli proces nije koristio ni narodu ni konceptu pravednosti, nego samo novoj eliti.⁷⁵

Drugo što je propušteno bilo je mobilizirati sve u zajedničku obnovu i razvoj zemlje. Naime, sustav državnog terora (*state-sponsored terror*), kako je primijetio László Borhi, „(de)formirao je politiku, društvo i gospodarstvo zemlje“.⁷⁶ Jan Gross citirao je slikovit izričaj poljske autorice Pauline Preiss, koja je Staljinov totalitarizam opisala kao „zbroj nenapisanih knjiga“, misleći, kako pojašnjava Gross, na zbroj nasilno prekinutih života. Pri tome gubitak nije bio samo u sferi humanosti nego se radilo i o „neproizvedenim materijalnim dobrima“, drugim riječima, radilo se o „upropastavanju ljudskih potencijala bez presedana“.⁷⁷

75 „The result was the inability of the public to differentiate between war criminals and victims of Stalinism.“ I. Deák, „War-Crimes Trials in Post-World War II Hungary“, 40; I. Deák, „Political justice in Austria and Hungary after World War II“, 138.

76 László Borhi, „Stalinist terror in Hungary, 1945-1956“, u: K. McDermott, M. Stibbe (ur.), *Stalinist Terror in Eastern Europe*, 119.

77 „There is important heuristic advice in this simple diagnosis: a credible theory of totalitarianism must capture totalitarianism's historically unprecedented waste of human potential.“ J. Gross, „War as revolution“, 31.

NAŠ NUTARNJI SVIJET (38.)

UPRAVLJANJE SUKOBOM

Sukob je situacija u kojoj su interesi, potrebe, očekivanja ili vrijednosti dviju ili više osoba krajnje suprotstavljeni a strane ovise jedna o drugoj, do svog cilja ne mogu samostalno. Riječ je o složenoj situaciji, obično s duljom povijestom, ne baš o pukoj svađi ili povišenim tonovima u oštroj diskusiji. Nezadovoljstvo počinje opterećivati odnos, razvijaju se jaki osjećaji, sve do tjelesne i emocionalne boli.

Sukobi se trajno događaju u svim ljudskim interakcijama – u obiteljima u susjedstvu, na radnom mjestu. Neželjene su životne situacije ne samo zbog svog sadržaja već i zato što mogu donijeti i popratnu društvenu štetu, pa i za stranu s manje ili nimalo odgovornosti. Sukobljavanje se naime obično smatra manjkavim ponašanjem, osobito ako se druge opterećuje pre-pričavanjem pojedinosti. Ranije se znalo čuti: „Tko drugog tuži sam sebe ruži!“ Pristup je sigurno nastao da bude kočnica svađama zbog trivijalnog, ali kad je riječ o sukobima, zapravo nije opravдан. Sukobima naime nitko ne može izmaknuti. Uvijek će se naći ljubomornih kolega koji će podmetati nogu, adolescenta spremnih

Piše:

Maja RUNJE, prof.

malozbiljnije zagnjaviti roditelje, susjeda koji će uporno kršiti dogovor o parkiranju u malome dvorištu. Ali sukobi sami po sebi zapravo imaju i svoju dobru strahu. Oni su pokretači promjenskih procesa. Sukoba nema ondje gdje vlada apsolutna rutina, a to znači ondje gdje vlada apsolutna stagnacija.

Svi znamo, nije lako naći pravi način i pokušati ciljevito voditi sukob, posebno ne sukob u kojem smo doživjeli i nepravdu i poniženje. U čovjeku nabuja ogorčenost, spreman je reagirati impulzivno, i to najčešće agresivno. Na početku pokušava jačim riječima, apelima i moraliziranjem, a kasnije se podiže glas, nabrajaju krivice, koriste uvredljive primjedbe, ignoriraju objašnjenja druge strane, postavljaju ultimatumi. Kad se sukob i dublje produbi, počinje se okupljati potpora i drugog se ocrnuje kao čovjeka, a zadobije li sukob i veći intenzitet, nastoji se nanijeti šteta, pa i takva koja će uzrokovati vlastite gubitke. Tako se događa da se pogoden odluči za

sudsku tužbu pa i kad su izgledi za uspjeh mali.

Dakle, situacija bude ozbiljna. U pojedinih slučajevima može pomoći mišljenje pametnog i dobrog prijatelja – ranije se na našim selima pri diobama posjeda za potporu zvalo najuglednijeg sumještana – no danas nam znatnije mogu pomoći stručnjaci. Postoje stručnjaci nekoliko profesionalnih profila, s više pristupa, a uz to obično specijaliziranih za pojedina područja, primjerice za teškoće i sukobe u braku. Tijekom zadnjih desetak godina bilo je i puno velikih znanstvenih istraživanja, iako ipak najviše o sukobima na radnim mjestima – korporacije su rano uočile da skladna radna klima povećava prihode a sukobi uništavaju i najbolje projekte. Inače, postoje čak i specijalizirane institucije i stručnjaci koji proučavaju pitanja oružanih sukoba i pitanja mira među narodima ali njih ostavljamo po strani zato što su po naravi teme često ipak samo politički klubovi, sa znanstvenim ruhom za krinku.

I, što kažu stručnjaci, i istraživanja? Ističu da je ključ za razgradnju sukoba spremnost i vještina da dјelujemo kon-

SAVJET LIJEČNIKA ČUVAJ GLAVU!

Piše:

**Dr. med. Drina
BLAŽEKOVIĆ SOJČIĆ**

slučaju krvarenja podmoždane opne može postojati i anterogradna amnezija, nesjećanje na događaje nakon buđenja, često uz prolaznu dezorientaciju. Ipak, nakon normalizacije svijesti ne bude nenormalnosti kod neurološkog pregleda, ni u elektroencefalogramu.

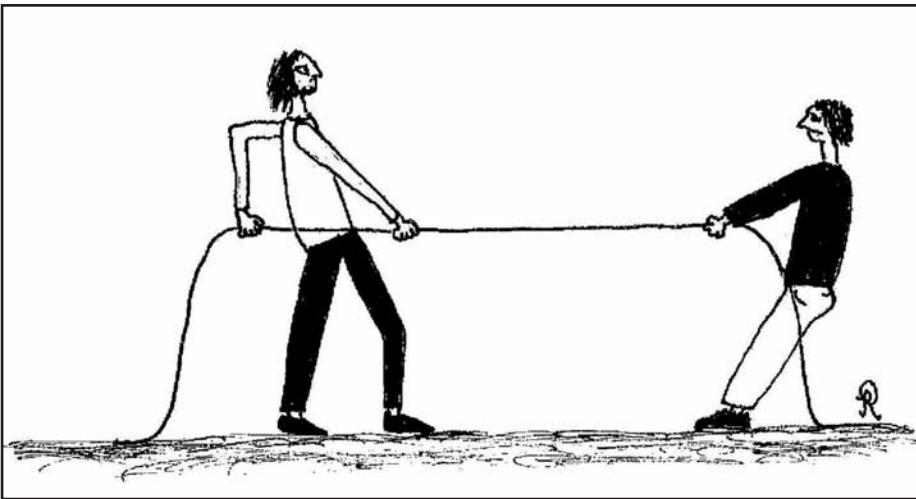
Uzrok nastanka poremećaja je mehanizam za ubrzavanja i usporavanja moždane mase. Mozak naime pliva u tekućini, u tzv. cerebrospinalnom likvoru, koji ga stabilizira, oblaže i štiti kod kretanja i promjene položaja. Cerebrospinalni likvor djeluje tako da izolira, prigušuje ubrzavanja te neutralizira djelujuće sile i osigurava da bez smetnji možemo ležati, ustajati, hodati, sagibati se, okretati glavu, skakati, raditi i baviti se športom. Kod udarca u lubanju,

pada na glavu ili pada na trticu, udarena moždana masa poleti na suprotnu stranu, udari u kost i poleti natrag. Istodobno se još zateži i područja moždanog debla i hipotalamus, koja su najviše izložena djelovanju fizičkih sila. Što je veća udarna sila, to su veća i oštećenja, pa nastaju mikroskopska ili makroskopska krvarenja i edem, dakle natečenost moždanog tkiva. Prema mjestu djelovanja sile simptomi budu različiti, često na suprotnoj strani tijela negoli bi se očekivalo.

Želim nešto reći i o neprepoznatim potresima mozga. Nesvjестica i opisane pojave događaju se naime tek kod deset posto ozljeda lubanje. U većini ostalih slučajeva, kad je djelovanje fizičke sile manje, pogodenim imaju isprva samo bolove u glavi, mučninu ili možda kratku vrtoglavicu, problem s ravnotežom ili prolazne smetnje vida, pa ni ne pomisle na potres mozga. A upravo neprepoznati potres mozga može biti opasan. Potresi mozga su čak krajnje opasni ako se ponavljaju, kao primjerice

Upravo nakon nedavne nogometne groznice nije možda loše porazgovarati o nekim ne tako rijetkim ali nemilim popratnim pojavama u športu, premda ih ima i u svakodnevnom životu. Mislim na ozljede glave, prvenstveno na potres mozga i njegove posljedice.

Potres mozga, latinski *commotio cerebri* – ili skraćeno, *komocija* – je traumatska ozljeda koja nastaje udarcem u glavu, lice i vrat, ili udarcem u drugi dio tijela s tim da se učinak sile neizravno prenese na glavu. Definira se kao složeni patofiziološki proces uzrokovan biomehaničkim silama koje dovode do prolaznog poremećaja funkcije mozga. Smatra se teškom tjelesnom ozljedom. U ozbilnjom slučaju simptomi su gubitak svijesti od nekoliko minuta do ponekad i jednog sata, gubitak refleksa, gubitak mišićnog tonusa, i jako sniženje krvnog tlaka. Tipična je i retrogradna amnezija, gubitak sjećanja na do-gađaje neposredno prije traume i na samu traumu. U slučaju nagnjećenja mozga ili u

struktivno. Važan preduvjet u tom smislu je postojanje samopouzdanja. Čovjek visoka samopouzdanja može ponašanje usmjeriti prema konstruktivnjem, može dobro razumjeti da je eskalacija beskorisno stanje, može naučiti da je nedopustivo izgubiti samokontrolu pa i u slučaju kad nas druga strana povrijeduje na točkama na kojima smo osobito osjetljivi.

Dalje ističu da je sljedeći korak u pokušaju rješavanja sukoba odvajanje „djela“ od „počinitelja“. Tvrde da nemamo izbora želimo li pokušati uspjeti, pa iako je korak iznimno težak jer u stvarnosti prezir osje-

ćamo prema čovjeku koji nas je doveo u nepriliku a ne prema njegovu postupanju. Ali sukob je u velikom broju slučajeva nastao upravo zato što se druga strana osjećala slabijom, što nije imala kapaciteta za razgovor i traženje rješenja. Uništavamo li je dalje, hiperkompenzirat će i spirala će se nastavljati. Dakle, drugoj strani treba signalizirati da je držimo ravnopravnim partnerom, i treba gasiti uvjete za borbu za moć i umanjivati strah. U jednoj od posebno zanimljivih studija o sukobima je slikoviti primjer novozajubljenih parova. I u tom razdoblju odnosa istraživači su vi-

kod boksača ili alkoholičara koji češće padaju, jer posljedice mogu biti trajne i ozbiljne. U najgorem slučaju mogu se razviti postkomocijski sindrom ili čak i posttraumatika encefalopatija koja se očituje u pravim karakterinim promjenam. Jave se razdražljivost, strahovi, preosjetljivost na svjetlo i zvuk, zaboravljivost ili depresije, a moguće su i demencija, epilepsija i Parkinsonov sindrom. Sjetimo se Muhameda Alija!

Većina slučajeva potresa mozga izlijeći se u roku od sedam dana, a gotovo sve se izlijeće unutar četiri tjedna, i to bez posljedica ukoliko se s bolesnikom ispravno postupa. A liječenje treba odmah započeti. Liječenje se uglavnom sastoji od manje ili više strogog mirovanja od više dana, rijetko duže, te od pošteda od fizičkih i psihičkih npora. U pojedinim slučajevima su potrebni i lijekovi za smanjenje edema mozga ili umirujuća sredstva. Važno je misliti i na procese koji se polagano razvijaju, kao što je krvarenje i naticanje, edem mozga, a time i pritisak na možak. Zato je potrebno promatranje pogodenog barem tijekom 24 sata, da se ne dogodi da zaspri i više se ne probudi. Danas se smatra da mirovanje ne treba biti predugo. Ako više nema neuroloških smetnji, dopušteno je

ustajanje i kretanje. Oporavak je tada čak i brži. Međutim ako se smetnje povrate, tada je mirovanje nužno.

Potpuno je krivo ono što često vidimo na športskim terenima, i kod profesionalaca i kod amatera, da se športaši nakon udarca dižu i igraju ili natječu dalje. Svaki udarac u glavu treba shvatiti ozbiljno. Uvijek bi trebalo, pa i u privatnom okružju, najprije isključiti vjerojatnost potresa mozga, provjeriti je li se dogodila makar i kratka nesvjestica i dezorientacija. Trebalo bi uvijek imati na umu da nova trauma u razdoblju još neizliječenog potresa mozga može završiti s gore opisanim trajnim poslijedicama, pa i smrtno.

Ozljede glave događaju se naravno i kod kuće, primjerice ako se spotaknemo i padnemo ili glavom naletimo na namještaj. Događaju se i u prometnim nesrećama, a i kod padova zbog poledice. Danas su ipak najčešće u športu, osobito kod hokeja na ledu, skijanja, rukometa i nogomet, a u boksu da i govorimo. Svaki je nokaut u boksu zapravo teški potres mozga! Uopće je pitanje zašto se ta gladijatorska borba naziva športom, zašto je uopće legalna za zabavljanje publice.

Posebni problem su djeca. Ona znaju padati već iz krevetića, padaju u igri, a pa-

djeli postojanje sukoba ali i uočili da se oni lako i brzo rješavaju, da prolaze gotovo neregistrirani. Tajna je, objašnjavaju, u činjenici da se obje strane osjećaju potpuno zaštićeno, i žena i muškarac su sigurni da nema opasnosti da bi koji od njih mogao izgubiti ugled i moć, i kompromisna se rješenja lako nalaze.

Što učiniti kad se druga strana u sukobu i dalje ponaša destruktivno, iako smo mi sami konstruktivni? Moramo nastaviti pružati primjer konstruktivnog. Što ako druga strana ne želi sudjelovati u rješavanju sukoba, pa odbija i sam razgovor? Ustrajavamo na signalima da je uzimamo ozbiljno, u nadi da će primijetiti naš stav. Inače, tijekom cijelog procesa upravljanja sukobom trebamo strogo paziti da naše ponašanje bude što manje ovisno o ponašanju druge strane. Upustimo li se u igru da na destruktivno ponašanje u nekom trenutku sami ipak reagiramo destruktivno, možemo se opet naći na početku.

Jasno je da u pojedinim slučajevima ni najkonstruktivniji koraci ne će donijeti rješenje – u ljudskim odnosima nema stototne sigurnosti. Ali u mnogim slučajevima otvorit će se prilika za dogovor i bit će moguće tražiti rješenja koja odgovaraju objemu stranama.

daju i s bicikla, tobogana ili s raznih rola i koturaljki. Roditelji i učitelji bi morali inzistirati na nošenju zaštitne kacige kod igara u kojima su padovi češći, naročito kod vožnje biciklom, pa i kad nije zakonski propisano. Padovi se ne smiju bagatelizirati, osobito ne učestali padovi. Roditelji također moraju znati da je pljuskanje djece napad na dostojanstvo djeteta, ali i napad na njegovo zdravlje. Kod svake pljuske, kad poleti glava, poleti i možak. Poznati su nalazi, novih i starih, krvarenja u mozgu male djece na rentgenskim snimkama ili na CT-u. Niti jedan udarac u glavu ili u lice djeteta ne smije biti dopušten. Poznate su i tragične smrti dojenčadi koje su roditelji zgrabilii i žestoko tresli, tobože da se umire i prestanu plakati. Djeca izložena ponavljanim traumama mozga imaju doživotne posljedice, psihičke i fizičke. Na odraslima je da paze na djecu, poučavaju ih oprezu i uče ih da svaku ozljedu uzmu ozbiljno.

Dakle: čuvaj glavu! Čuvaj svoju glavu i čuvaj tuđu glavu, svi imamo samo jednu. Treba sve učiniti da ozljeda glave bude što manje, da bude više zdravlja i zadovoljstva.

SUSRETI S PROROKOM EZEKIELOM – NEKAD I SAD (II)

Javni nastup i početak proročke djelatnosti proroka Ezekiela zbiva se u doba njegova izgnanstva iz Jeruzalema u daleku Babiloniju. Budući se to dogodilo istom nakon pet godina života u progonstvu, nameće se pitanje: gdje je bio i zašto je tako dugo šutio?

Na to pitanje nema posve određena i pouzdana odgovora. Pravi razlog njegove šutnje moguće je samo naslućivati.

Židovi, prognani 597. godine, bijahu naseljeni pretežito u mjestu Tel Abib kod Nippura nedaleko od Babilona, glavnoga grada velike i moćne Babilonije. Bijaše to uglavnom nenaseljeno područje, kraj lijep, a tlo plodno. Na tome području do seljeni Židovi bijahu slobodni: mogli su raditi i graditi, obrađivati zemlju i graditi sebi kuće. Imali su svoje vodstvo, susretali se i međusobno stvarali dobre odnose. Najvećim dijelom bijahu uvjereni kako je njihov boravak u tuđini privremen. Zanosili su se tlapnjom kako će se uskoro vratiti u svoju domovinu. Takve su poruke uporno širili pojedinci što bijahu nazivani „lažnim“ prorocima. To bijaše razlogom što se nisu smisljeno i sustavno trudili kako bi u svojoj sredini razvijali život živo zauzet za pojedinačno i opće dobro.

U takvu raspoloženju zateklo ih je pismo proroka Jeremije iz Jeruzalema. Taj Božji prorok, čovjek silno prodorna duha i neustrašiv promicatelj istine i životne zauzetosti u punoj prilagođenosti neposrednoj zbilji kakva ona uistinu bijaše, bješe uvjeren kako je prijeko potrebno smjesta odbaciti sva isprazna maštana i probuditi zdrave životne snage. Pisao im je: „Ovakovo govori Jahve nad Vojskama, kralj Izraelov: ‘Svima izgnanicima koje odvedoh iz Jeruzalema u Babilon! Gradite kuće i nastanite se, sadite vrtove i uživajte urod njihov! Ženite se i radajte sinove i kćeri! Ženite svoje sinove i udajite svoje kćeri da i oni rađaju sinove i kćeri! Množite se da se ne smanjite! Ištite mir zemlji u koju vas izagnah, molite se za nju Jahvi, jer na njezinu miru počiva i vaš mir!’ Jer ovakovo govori Jahve: ‘Istom kad se Babilonu ispuni onih sedamdeset godina, ja će vas

Piše:

Dr. Vjeko Božo JARAK

pohoditi te vam ispuniti dobro obećanje da će vas vratiti na ovo mjesto...” (Jr 29, 4-10).

Lakomislenim židovskim izgnanicima bijaše to pismo isprva neprihvatljivo! Štoviše, ono je u njih izazvalo ogorčenost i svaku osudbu. Njihova umišljenost i kratkovidnost bijahu neizlječive.

Gledom na takav misaoni sklop i na takvo raspoloženje, Ezekiel bijaše rijedak izuzetak. On se bez uestezanja prihvatio posla, sagradio sebi kuću u kojoj je svoje sunarodnjake primao na ozbiljan razgovor i na stvaranje zajedništva vjere i nade. U takvu raspoloženju, jednoga dana 593., Ezekiel je neočekivano doživio čudesno viđenje: istodobno je video neviđene slike i čuo nečuvene riječi. Pred njim se najednom otvorio čedesan svijet nemjerivih razmjera i vrijedan udivljenja: svijet što neizrecivo nadvisuje čovjekov zemaljski svijet, ali nije proti čovjeku. Ezekiel je najprije osjetio silan vihor sa sjevera, ve-

lik oblak i bukteći oganj obavijen sjajem. Tu je bio četiri bića slična čovjeku, ali su imala po četiri obraza i po četiri krila, i na sve četiri strane ruke čovječe. Kretaju se na sve strane kamo ih je duh vodio. Usred tih bića bijaše užareno ugljevlje, nešto kao goruće zublje, a iz ognja sijevaju munje. Uza svako biće bijaše po jedan pokretljiv kotač. Kotači su se mogli kretati u sve četiri strane, a kretaju se onamo kamo su se kretala četiri bića. Ponad bića bijaše nešto kao svod nebeski. Ispod svoda bijaše nešto kao safir (dragi kamen modre boje) poput prijestolja. Na prijestolju pak kao neki čovjek, a oko njegovih bočnih naniže nešto poput ognja i bljeska na sve strane. Taj bljesak bijaše poput duge, i to bijaše nešto kao Božja Slava.

Duboko uzbuđen tim čudesnim pojavama, prorok je pao ničice i začuo glas: „Sine čovječji, digni se na noge.“ Taj naziv „Sin čovječji“ ponavljal će se u Ezekielovoj knjizi, a označava čovjeka koji razgovara s Bogom te ljudima prenosi Božju poruku. To se značenje ističe na samome početku Ezekielove knjige: „Sine čovječji, šaljem te k sinovima Izraelovim, k na-

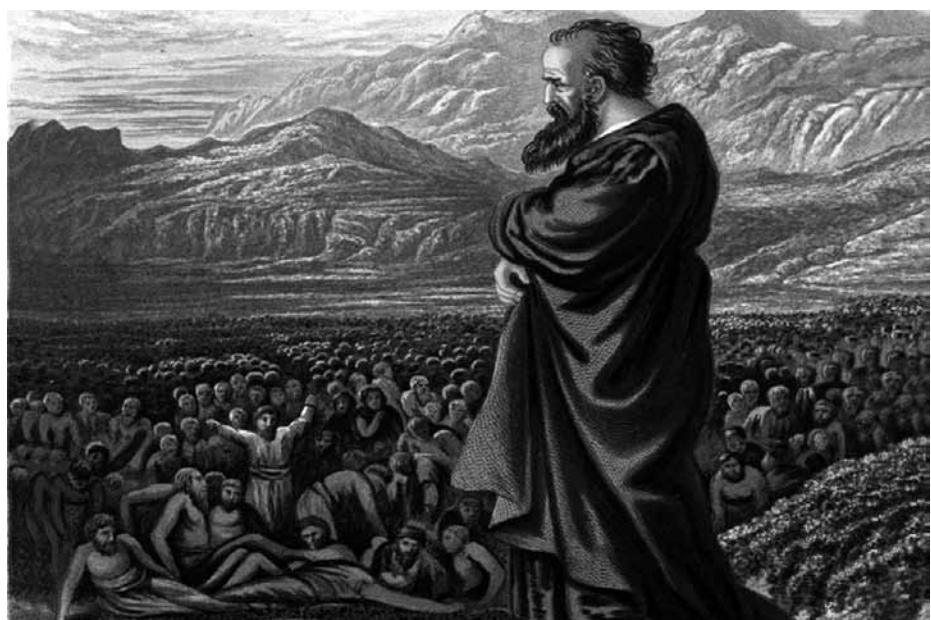

rodu odmetničkom što se odvrže od mene. Oni i oci njihovi grijesili su protiv mene sve do dana današnjega. Šaljem te k sinovima tvrdokorna pogleda i okorjela srca. Reci im: Ovako govori Jahve Gospod! I poslušali oni ili ne poslušali – rod su odmetnički – neka znaju da je prorok među vama. A ti, sine čovječji, ne boj ih se i ne plasi se riječi njihovih: ‘Trnje te okružuje i sjediš među samim štipavcima’. Ne plasi se riječi njihovih i ne boj se nimalo njihova pogleda jer oni su rod odmetnički“ (Ez 2, 3-6).

Posrijedi je teška zadaća. Tu nije dostatno da čovjek to čuje i shvati, nego je od-sudno hoće li čovjek cijelim svojim bićem usvojiti poruku što je treba prenijeti drugima. Ezekiel dobiva zoran znak kako je to u ovome slučaju upravo tako: on treba progutati svitak papira na kojemu je napisana poruka što je Bog izgnanicima upućuje. I budući da je namijenjena ljudima za njihovo osobno dobro, Ezekiel prvi doživljuje njezino blagotvorno djelovanje: bila mu je slatka kao med (3, 3).

To je dobar znak Ezekielove spremnosti za službu što mu je Bog povjerava, ali to nije dosljedno. Zbog toga mu Bog ponavlja kako je njegovo poslanje namijenjeno ljudima „tvrde glave i okorjela srca“ (3, 7). Oni ga ne će poslušati, ali on ipak treba govoriti „poslušali ili ne poslušali“ (3, 11). Nakon toga Ezekiel se trguo, pridigao te se „ogorčen i gnjevna srca“ (zbog okorjelosti svoga naroda!) uputio u mjesto svoga boravka, u Tel Abib, k izgnanicima. U njegovoj ogorčenosti i gnjevu Bog ga je čvrsto zagrljio i on je unatoč smetnjama što se bijahu pojavile, poput potresa zemlje (3, 13), stigao u Tel Abib.

Njegove su unutarnje napetosti potrajale sedam dana, a onda je iznovice čuo Božji zov što mu govori neka svoju dužnost shvati ozbiljno i dosljedno je obavlja, posve neovisno o vidljivu uspjehu ili neu-spjehu. Te je dane proživio kao omamljen, a onda se iznovice javlja Bog, uzima ga konačno u svoju službu i povjerava mu skrb o Izraelu: Imat će ulogu *čuvara* što će bdjeti nad vladanjem naroda; nastupat će javno i prenosići Božju poruku. U Božje će ime odlučno reći što ne smiju činiti, a što trebaju raditi. To treba činiti vjerno i trajno u svemu što Bog bude odredio. I za to je Bogu odgovoran, posve neovi-

sno o ishodu – hoće li ljudi poslušati ili ne će. On je odgovoran za podudarnost Božje poruke i načina na koji je on narodu prenosi, a to znači:iza riječi što ih bude govorio morat će stajati njegov osobni život. Što god bude govorio, morat će biti posvjedočeno njegovim životom.

Događaji što su uslijedili jasno pokazuju kako je posrijedi ozbiljno stanje njegova naroda u onodobnim okolnostima, napose pak među židovskim izgnanicima, pa je Ezekielova proročka služba neizrecivo teška i nadasve odgovorna. Ta se misao pojačava tvrdnjom kako je Izrael, Božji izabrani narod, postao gorim od drugih naroda.

Time je potvrđena nepobitna istina: *U našoj povijesti, bila riječ o čovjeku pojedincu ili o narodu, nema postojanoga stanja, to će reći stanja što se ne bi trebalo i moralo mijenjati!* Riječju: ne mijenja li se stanje nabolje, ono neminovno biva sve lošijim! Ne jača li u ljudima čovječnost, razara ih nečovječnost. Pritom ne propada samo pojedinac, nego i cijeli narod kao i njihova zemlja. I to se ne zbiva u hipu, nego u neprekidnu trajanju, što se jasno vidi iz Božjih riječi: „Oni i oci njihovi grijesili su protiv mene sve do dana današnjega“ (2, 3) kao i iz uporabe naziva Izrael i izraelski narod. Prisjetimo se samo kako je nakon Salomonove smrti kraljevstvo podijeljeno na dva dijela: Sjeverno i Južno. Sjeverno je obuhvaćalo 10 židovskih plemena i nazvano je Izrael, dok je Južno imalo samo dva plemena, Judino i Benjaminovo, te se prozvalo Judinim ili Judej-

skim kraljevstvom. Sjeverno su 722. godine osvojili Asirci i raselili židovski narod. Južno je 597. godine preživjelo prvi veliki udar Babilonaca i održalo se na životu, ali je znatan dio njegova ljudstva – najbolji i najspasobniji ljudi (među kojima bijaše i Ezekiel) – odveden u izgnanstvo u Babiloniju. U razgovorima Bog se najprije obraća samome Ezezielu i izgnanicima s njim, ali ima u vidu cijeli židovski narod i služi se izrazom *Izraelci*.

Kad je pak riječ o prijekorima što ih Bog upućuje sinovima Izraelovim, valja imati na umu kako nije riječ o stanju što je tek nastalo i što se ubrzo može promijeniti nabolje. Grješni, i za čovjeka i narod pogibeljni događaji zbivaju se u tijeku ljudskoga života, nekad sporije a nekad brže, ali se njihovi učinci (posljedice), promatrano u cjelini, sporije zapazaju, što će reći: kasni njihova pravedna prosudba! A kad do toga i dođe, predstoji mnogo teži zadatak ispravka onoga što bijaše loše učinjeno. *U Bibliji se posvuda ističe misao kako je ozbiljna, teška i za čovjekov život u vremenu i u vječnosti sudbonosna pitanja moguće pravo spoznati i na opće dobro riješiti istom u zajedništvu s Bogom, u nehinjenoj vjeri i pouzdanju u Nj.* Nu za čovjekov rast u dobru, za izgradnju zdravog zajedništva s Bogom i uzajamno, nužna je s čovjekove strane probuđena svijest odgovornosti! Ta je pak nerazdvojno vezana sa slobodnom voljom s kojom tvori lice i naliče ljudske osobe! Svijest odgovornosti bez slobodne volje spušta čovjeka na razinu roba, dok

ga sloboda bez svijesti odgovornosti vodi u nečovječnost.

Tek kad to imamo u vidu, možemo shvatiti zašto se u knjizi proroka Ezekiela toliko ističe svestrano i odgovorno djelovanje u narodu, posve neovisno o zornu uspjehu. Često se odlučno naglašava: Božju poruku treba prenosići ljudima i kad je oni odlučno odbijaju! Pritom valja znati: svakim svojim djelom, učinjenim svjesno i slobodno, čovjek postaje boljim, postaje svjesnjim i slobodnjim, odlučnjim na putu što ga vodi Bogu, i to posve neovisno o izvanjskim plodovima njegova truda i napora.

Općenito gledano, čovjekov put kroz život u ovome svijetu nije lagan i za nj se traži trajna spremnost na žrtvu. Vjera u Boga i pouzdanje u njegovu dobrotu daju čovjeku snagu kojom može nadvladavati zaprijeke i podnosići često teško podnošljive obvezе. Budući da je u Ezezielovu primjeru prevladavalo stanje opterećeno predvidljivim i nepredvidljivim teškoćama, Bog je ciljano isticao kako vidljiv uspjeh nema odsudne uloge u prosudbi njegovih nastojanja. Odlučujuće je samo jedno: slijediti na tome putu Božje vodstvo i svojim nastojanjem potvrđivati svoju vjernost i odanost Bogu i dobrobiti svoga naroda.

Kako bi to bilo makar donekle jasnije i uvjерljivije, potrebno je pred očima imati neke činjenice.

Prije svega mora se uzeti u obzir dugo vremensko razdoblje u kojem je židovski narod padao pod utjecaj susjednih poganskih naroda i nekritički oponašao njihov način života.

To se vidi na pojedinim primjerima:

Nakon smrti kralja Salomona došlo je u narodu do podjele. Ljudi odgovorni za uspjeh i razvoj naroda u cijelini osilili su se i međusobno zavadili, pa se kraljevstvo podijelilo na dva dijela: Sjeverno, kojemu je pripalo 10 plemena, i Južno s dvama plemenima: Judinim i Benjaminovim. Time je židovski narod, tada okružen velikim brojem poganskih naroda, *oslabio* i, što je još gore, *ostao opterećen međusobnim nesuglasicama*.

Pritisak pojedinih poganskih naroda postajao je sve jačim, a židovski otpor njihovu utjecaju sve slabijim.

U knjizi proroka Ezekiela ističe se temeljna istina o židovskom narodu, odsudna za njegov opstanak i ulogu što mu ju je Bog namijenio:

- Jahve je za židovski narod Bog, a Židovi su za Boga njegov narod! (11, 20).

Međutim, ta u sebi veličanstvena i za židovski narod sudbonosna istina postajala je sve manje i manje utjecajnom u svakodnevnom životu naroda. Kako je to izgledalo u doba što je prethodilo izgnanstvu dijela židovskog naroda 597. godine, vidi se, jasno kao na dlanu, na cijelokupnu životu i radu proroka Jeremije u Jeruzalemu. Posebice se jasno vidi kako je Bog ostao Bogom svoga naroda i nastojao preko proroka probuditi u sveukupnom vodstvu naroda svijest odgovornosti za narod, što je prvenstveno iziskivalo ozbiljno shvaćanje pravoga stanja u kojemu su se našli: imali su mogućnost prihvatići vrhovnu vlast Babilonaca i svim svojim sanguama u slobodi provoditi obnovu, svoju i svoga naroda. Nu oni to nisu ni pokušali. Naprotiv! Svim su sredstvima nastojali ušutkati proroka Jeremiju koji im je odlučno govorio kako, nastave li se ponašati neodgovorno i izazivati vrhovnu babilonsku vlast što im je ostavljala mogućnost za obnovu života u slobodi, *slijedi posve mašnja propast i slom*.

Imamo li to na umu, možemo razumjeti zahtjeve što ih je Bog postavljao proroku Ezezielu. Njima se, na slikovit način, neizrecivo običnim riječima otkriva preteška istina: Obnova će trajati dugo i bit će neugodna.

To se izriče grubom slikovitošću: Bog prije svega još jednom potvrđuje Ezezielu svoju naklonost i posve očitu pomoć. Često mu se javlja i omogućuje mu da vidi odsjaj njegove slave. To je za Ezezielu nešto veličanstveno i on pada na koljena, ali ga Božji duh pridiže i netremice mu daje novu zapovijed: neka ostane u svome domu i neka nikomu ništa ne govoriti dok mu Bog ne otvori usta, jer oni kojima je Božja poruka namijenjena ne žele ju čuti (3, 22 - 27). Bog ostaje otvorenim za razgovor, ali želi da se Ezeziel pripremi za nova i neugodna iznenađenja. Kako je Bog uporan, tako i Ezeziel treba biti strpljiv i ustrajan. Život treba prihvatići u cijeloj zbilji onakvim kakav jest. Treba ljudima posvjedočiti Božju poruku

skromno i odlučno. Uzmaka nema! Bog ga šalje skupini židovskih izgnanika, ali oni predstavljaju cijeli Božji narod. Pripomena ostaje ista: „I tko hoće slušati, neka sluša, a tko ne će, neka ne sluša, jer su rod odmetnički“ (3, 27).

Stanje se pogoršava, razvratno se ponasanje nastavlja, pa su na pomolu strašni dogadjaji. Prvi je opsada Jeruzalema što ju je Ezeziel, na Božji poticaj, zorno nagovjestio: Naslikao je sliku – uzorak Jeruzalema kako ga opsijeda vojska i prijeti mu uništenjem. I ta se slika objavljuje te je mogu vidjeti svi žitelji Jeruzalema. Nakon toga Bog kaže Ezezielu neka ispred grada legne na lijevu stranu svezan konopom i tako ostane ležati 190 dana u znak 190 godina. Zatim treba promijeniti položaj: leći na desnu stranu i ostati tako 40 dana u znak četrdeset godina. To bi slikovito označavalo pokoru što bi je trebalo činiti za grijhe što ne prestaju prijetiti uništenjem. Ležanje na lijevoj strani označavalo bi propast Sjevernoga kraljevstva 721., a na desnoj nagovještaj propasti Južnoga. Kao što je bilo uništeno Sjeverno, isti će udes pogoditi i Južno. Obrana će biti nadvladana i narod izložen neopisivu jadu: jest će posljednju pričuvu kruha s tjeskom i pit će mjerici vode sa zebnjom.

Povrh toga ljudi će se međusobno ubijati, pa će konačni ishod biti strašan: trećina će stanovnika skončati od kuge i od gladi, trećina će poginuti od neprijateljskoga mača, a trećina će se razbjezati poput vjetra. Grad će biti uništen, a preživjeli Izraelci izvrgnuti ruglu (usp. Ez 5, 8 - 15).

Prijeko je potrebno sva ta zbivanja promotriti u punom svjetlu istine i stvarnih uzroka. Ukoliko se to ne bi učinilo, moglo bi se dati zavarati optužbama židovskoga vodstva u Jeruzalemu što je za svoju propast optuživalo Boga, tvrdeci kako ih nije uzeo u obranu. S lakoćom su prešutjeli koliko ih je Bog opominjao zbog njihovih zlih djela i pozivao ih na vjernost i poštivanje njegovih propisa. Nu na sve te opomene i pozive oni su se u svojoj ohlosti oglušili (5, 7). Usljedit će nešto još gore od prvoga: „I tada će sami sebi omrznuti zbog nedjela što ih počiniše gadostima svojim“ (6,9).

(Nastavak na str. 42)

ELABORAT MOSTARSKE UDB-e O „NARODNIM NEPRIJATELJIMA“ U MOSTARSKOJ REGIJI U LIPNJU 1965. GODINE (III)

Članovi ilegalnih nacionalističkih organizacija – bivši sjemeništari i bogoslovi – s mostarskog sreza

TIHO – “TAJNA ORGANIZACIJA HRVATSKE OMLADINE”

1. Barbarić Mladen, sin Ivana, rođen 1936. godine u Blizancima – Čitluk, upozoren, sada diplomirani pravnik, zaposlen u Mostaru.
2. Kraljević Vlastko, sin Jozе, rođen 1937. godine u Mokrom – Lištica, upozoren, sada diplomirani pravnik, zaposlen u Sarajevu.
3. Pejić Blago, sin Križana, rođen 1940. godine u Sovićima – Grude, upozoren, student u Sarajevu.
4. Vlašić Damjan, sin Ante, rođen 1940. godine u Sovićima – Grude, upozoren, sada diplomirani pravnik, zaposlen u Mostaru.

HZM – “HRVATSKA ZAJEDNICA MLADIH”

1. Krešo Mijo, sin Jure, rođen 1936. godine u Prozoru, upućen 2 godine u posebnu ustanovu, sada student u Zagrebu.
2. Kraljević Ivan, sin Jozе, rođen 1935. godine u Čerigaju – Lištica, upućen 2 godine u posebnu ustanovu, sada nastavnik u Čitluku.
3. Kraljević Vlastko, sin Jozе, rođen 1937. godine u Mokrom – Lištica, upućen 2 godine u posebnu ustanovu, sada diplomirani pravnik u Sarajevu.
4. Ljovović Marko, sin Ante, rođen 1936. godine u Žiroviću – Livno, upućen 2 godine u posebnu ustanovu, sada student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
5. Marković Mate, sin Marka, rođen 1939. godine u Proslapu – Prozor, upućen 2 godine u posebnu ustanovu, inženjer, sada u JNA.
6. Mandžo Milenko, sin Jakova, rođen 1936. godine u Ograđeniku – Čitluk, upućen u posebnu ustanovu, diplomirani ekonomista u Zadru.

Priredio:

E. L.

7. Oreč Jerko, sin Ivana, rođen 1934. godine u Gradcu – Posušje, upućen u posebnu ustanovu, profesor u Posušju
8. Lovrić Ante, sin Marka, rođen 1930. godine u Ometalima – Prozor, upućen u posebnu ustanovu, diplomirani pravnik, zaposlen u Osijeku.

HRM – “HRVATSKA REVOLUCIONARNA MLADEŽ”

1. Vučemil Andrija, sin Ante, rođen 1939. godine u Oplećanima – Duvno, rukovodilac HRM, suđen 8 godina i 6 mjeseci, sada na izdržavanju kazne.

HOP – “HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET”

1. Bебек Ђелјко, sin Kažimira, rođen 1939. godine u Vitini – Ljubuški, sada emigrant u Njemačkoj
2. Mijatović Andjelko, sin Nikole, rođen 1939. godine u Tihaljini – Grude, suđen 3 godine i 6 mjeseci, nalazi se na izdržavanju kazne.

3. Vlašić Ante, sin Franje, rođen 1942. godine u Sovićima – Grude, suđen, sada na izdržavanju kazne.

Emigranti – bivši sjemeništari i bogoslovi – s mostarskog sreza

1. Bебек Ђелјко, sin Kažimira, rođen 1939. godine u Vitini, opština Ljubuški, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u Madridu – Španija.
2. Begić Josip, sin Franje, rođen 1937. godine u Posuškom Gradeu – Posušje, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
3. Boban Vinko, sin Ante, rođen 1939. godine u Sovićima – Grude, emigrirao 1961. godine, sada se nalazi u Kanadi.
4. Čuljak Milenko, sin Ljubice, rođen 1939. godine u Valjacima – Ljubuški, emigrirao 1963. godine, sada se nalazi u Beču – Austrija.
5. Čalevinko, sin Franje, rođen 1942. godine u Grudama, emigrirao 1963. godine, sada se nalazi u Švedskoj.
6. Čulina Marinko, sin Ante, rođen 1939. godine u Drinovcima – Grude,

Hercegovački prizor: stare, danas napuštene kuće

Slap Koćuša

- emigrirao 1964. godine, sada se nalazi u Austriji
7. D o m a n d ž ić J o z o, sin N i k o l e, rođen 1941. godine u Klobuku – Ljubuški, emigrirao 1963. godine, sada se nalazi u Beču – Austrija.
 8. D u g a n d ž ić Ž a r k o, sin F r a n j e, rođen 1941. godine u Klobuku – Ljubuški, emigrirao 1963. godine, sad se nalazi u Beču – Austrija
 9. G r b e š ić I v a n, sin S l a v k a, rođen 1941. godine u Dobrkovićima – Lištica, emigrirao 1961. godine, sada se nalazi u Švedskoj.
 10. G a l i ē M i l e, sin I v a n a, rođen 1937. godine u Ljubotićima – Lištica, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SAD.
 11. H e r c e g M a t e, sin S t a n k a, rođen 1942. godine u Prelogu – Ljubuški, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u Los Angelesu – SAD.
 12. J e l ić M l a d e n, sin V l a d e, rođen 1937. godine u Mokrom – Lištica, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u Australiji.
 13. K o p i l a š K r i ž a n, sin M i r k a, rođen 1938. godine u Gornjem Gradcu – Lištica, emigrirao 1963. godine, sada se nalazi u Francuskoj.
 14. K o n c u l I v a n, sin M a t e, rođen 1937. godine u Broćancu – Čapljinu, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SAD.
 15. K a p u l a r A n d j e l k o, sin S t j e p a n a, rođen 1939. godine u Gorici – Grude, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u Francuskoj.
 16. M a j ić A n t e, sin N i k o l e, rođen 1942. godine u Vitini – Ljubuški, emigrirao 1963. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
 17. M i h a l j e v ić S t a n k o, sin M i r k a, rođen 1941. godine u Grabu – Ljubuš-

ki, emigrirao 1961. godine, sada se nalazi u Kanadi.

18. M i š k ić M a t e, sin T o m e, rođen 1937. godine u Donja Vratna Gora – Konjic, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SAD.
19. M a j ić Ž a r k o, sin J o z e rođen 1936. godine u Drinovcima – Grude, emigrirao 1958. godine, sada se nalazi u Australiji.
20. M a j ić M i l j e n k o, sin L j u b e, rođen 1941. godine u Drinovcima – Grude, emigrirao 1964. godine, sada se nalazi u Kanadi.
21. M a r t i n o v ić S t a n k o, sin F r a n j e, rođen 1940. godine u Mamićima – Lištica, emigrirao 1965. godine u Italiju.
22. P a v ić M i r k o, sin M a t e rođen 1939. godine u Rašeljkama – Duvno, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
23. P a v ić M a t e, sin J a k e, rođen 1930. godine u Rašeljkama – Duvno, emigrirao 1959. godine, sada se nalazi u Kanadi.
24. P r i m o r a c D a r k o, sin J u r e, rođen 1931. godine u Tihaljini – rude, emigrirao 1951. godine, sada se nalazi u Kanadi.
25. P r l ić J e r k o, sin M i l e, rođen 1937. godine u Sovićima – Grude, emigrirao 1958. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
26. R a d ić J o z o, sin S t j e p a n a, rođen 1938. godine u Drinovcima – Grude, emigrirao 1961. godine, sada se nalazi u SAD.
27. S u š a c P e t a r, sin L o r e, rođen 1935. godine u Grljevićima – Ljubuški, emigrirao 1960. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
28. S e s a r S t j e p a n, sin J e r k a, rođen 1939. godine u Kočerinu – Lištica,

emigrirao 1962. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.

29. Š a r a v a n j a D r a g o, sin I v a n a, rođen 1939. godine u Lipnu – Ljubuški, emigrirao 1959. godine, sada se nalazi u Australiji.
30. Š a n t ić M i r k o, sin A n t e, rođen 1938. godine u G.M. Ograđeniku – Čitluk, emigrirao 1957. godine, sada se nalazi u Australiji.
31. Š i m o v ić B r a n k o, sin I l i j e, rođen 1940. godine u Zvirovićima – Čapljinu, emigrirao 1962. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.
32. V l a h o M a r t i n, sin M a t e, rođen 1939. godine u G.V. Ograđeniku – Čitluk, emigrirao 1961. godine, sada se nalazi u SR Njemačkoj.

Kordonoprestupnici – bivši sjemeništarci i bogoslovi – s mostarskog sreza

1. B a g a r ić M i l a n, sin S t a n k a, rođen 1940. godine u Bukovici – Duvno, pokušao emigrirati, sada nastavnik, na otsluženju vojnog roka.
2. C r n o g o r a c D o m i n, sin P e r e, rođen 1938. godine u Čitluku – Posušje, pokušao emigrirati, sada živi u Zagrebu.
3. Č u t u r a J u r o, sin I v a n a, rođen 194. godine u Rastovači – Posušje, pokušao emigrirati, sada đak u Mostaru
4. Č u l j a k A n t e, sin F r a n j e, rođen 1939. godine u Veljacima – Ljubuški, pokušao emigrirati, sada se nalazi na studijima u Zagrebu.
5. I v a n č ić I l i j a, sin B l a g d a n a, rođen 1939. godine u Prinoju – Duvno, pokušao emigrirati, sada na radu u SR Njemačkoj.
6. I v a n č ić J a k o v, sin S t i p a n a, rođen 1942. godine u Prisoju – Duvno, pokušao emigrirati, sada student u Sarajevu.
7. K r a l j e v ić A n d r i j a, sin M a t e, rođen 1941. godine u Grljevićima – Ljubuški, pokušao emigrirati, sada se nalazi u mjestu rođenja.
8. K o r d ić V e s e l k o, sin V l a d e, rođen 1942. godine u Tihaljini – Grude, pokušao emigrirati, sada živi u Osijeku.
9. M a r t i n o v ić S t a n k o, sin F r a n j e, rođen 1940. godine u Gornjim Mamićima, pokušao emigrirati, sada student u Rijeci.
10. M a r k o v ić L j u b o, sin N i k o l e, rođen 1936. godine u Trijebnju – Sto-

lac, pokušao emigrirati, sada student u Zagrebu.

11. M a s l a c V i d o, sin Ivana, rođen 1934. godine u Cerovici – Čapljina, pokušao emigrirati, sada student u Zagrebu.
12. R a d o š A n t e, sin Grge, rođen 1945. godine u Raškom Polju – Duvno, pokušao emigrirati, sada na otsluženju vojnog roka.
13. Z o r ić J u r e, sin Lovre, rođen 1943. godine u Grudama, pokušao emigrirati, sada radnik u Grudama.

Reemigranti – bivši sjemeništari i bogoslovi – sa Mostarskog sreza

1. G r u b i š ić V l a d o, sin Ivana, rođen 1938. godine u Posušju, povratnik, stalno živi u Slavonskom Brodu.
2. K a p u l i c a M a r i n k o, sin Tadije, rođen 1940. godine u Prisoju - Duvno, povratnik, sada na odsluženju vojnog roka.
3. M a r t i n o v ić Č a s t i m i r, sin Stjepana, rođen 1938. godine u Čelebićima - Konjic, povratnik, sada službenik u Konjicu.
4. M a r i n č ić M i r o s l a v, sin Ivana, rođen 1937. godine u Podgredi - Čitluk, povratnik, sada student.
5. P a v l o v ić D r a g o, sin Ivana, rođen 1942. godine u Veljacima – Ljubuški, povratnik, sada student u Zagrebu.
6. R a d ić I v a n, sin Marka rođen 1939. godine u Veljacima – Ljubuški, povratnik, sada student u Sarajevu.
7. S k o k o B a r i š a, sin Petra, rođen 1937. godine u Klobuku – Ljubuški, povratnik, sada službenik u Sarajevu.

Intelektualci – bivši sjemeništari i bogoslovi – s mostarskog sreza

/a P r o f e s o r i

1. A k m a n d ž ić M i l e, sin Mate, rođen 1939. godine u Drinovcima – Grude, profesor u Sarajevu.
2. B a r ać N i k o l a, sin Stipe, rođen 1939. godine u Biloj – Livno, profesor u Livnu.
3. D u v n j a k V i n k o, sin Franje, rođen 1942. godine u Čuklidu – Livno, profesor u Livnu.
4. I v a n k o v ić A n t e, sin Stipe, rođen 1940. godine u Eminovu selu – Duvno, profesor u Duvnu.

Pogled na Klobuk

5. K r a l j e v ić S t a n k o, sin Bože, rođen 1936. godine u Čerigaju – Lištica, profesor u Posušju.
6. M a r ić B e r i s l a v, sin Mate, rođen 1940. godine u Grudama, profesor u Grudama.
7. M a s l a c M i r k o, sin Jakova, rođen 1940. godine u Borutu – Čapljina, profesor u Čapljini.
8. O reč J e r k o, sin Ivana, rođen 1934. godine u Gradcu – Posušje, profesor u Posušju.
9. O b a d N i k o, sin Andrije, rođen 1936. godine u Prapratnici – Čapljina, profesor u Mrkonjić Gradu.
10. S o l d o I v a n, sin Ilijе, rođen 1940. godine u Ograđeniku – Čitluk, profesor u Mostaru.
11. V l a š ić S r eć k o, sin Ante, rođen 1936. godine u Sovićima – Grude, profesor, direktor Gimnazije u Grudama.

b/ N a s t a v n i c i

1. B a g a r ić P e r o, sin Joze, rođen 1940. godine u Bukovici – Duvno, nastavnik u Prištini.
2. B a g a r ić M i l a n, sin Stanka, rođen 1940. godine u Bukovici – Duvno, nastavnik/ sada na otslušanju vojnog roka/.
3. Č u b e l a Ž i v k o, sin Ivana, rođen 1931. godine u Livnu, nastavnik u Livnu.
4. Ć u š ić D o b r o s l a v, sin Marka, rođen 1936. godine u Mokrom – Lištica, nastavnik u Mostaru.
5. D u g a n d ž ić P e r o, sin Nikole, rođen 1941. godine u Zvirovićima – Čapljina, nastavnik u Domanovićima – Čapljina.
6. D o k o I l i j a, sin Andrije, rođen 1940. godine u Paoči – Čitluk, nastavnik /sada na otsluženju vojnog roka/.
7. D ž a j ić Z d e n k o, sin Vida, rođen 1939. godine u Vojnićima – Ljubuški, nastavnik u Goraždu.
8. D j u r a n K r e š o, sin Marka, rođen 1940. godine u Čaiću – Lino, nastavnik u Lištenima – Livno.
9. J u k ić F r a n j o, sin Kreše, rođen 1937. godine u Posušju, nastavnik u Posušju.
10. K r a l j e v ić I v a n, sin Joze rođen 1935. godine u Čerigaju – Lištica, nastavnik u Potocima – Mostar.
11. M a s l a c K r e š o, sin Joze, rođen 1936. godine u Cerovici – Čapljina, nastavnik na u Hutovu - Čapljina.
12. M a r t i n o v ić Br a n k o, sin Karla, rođen 1938. godine u Kruševu – Mostar, nastavnik na Čitluku.
13. M a r t i n o v ić D a n e, sin Franje, rođen 1937. godine u Krehin Gracu – Čitluk, nastavnik u Mostaru.
14. P rlić Vojislav, sin Cvitana, rođen 1941. godine u Sovićima – Grude, nastavnik u Grudama.
15. P rlić E d u a r d, sin Jerke, rođen 1939. godine u Sovićima – Grude, nastavnik u Grudama.
16. S u š a c M a t e, sin Slave, rođen 1938. godine u Podgredi – Čitluk, nastavnik u Zadru.
17. Š e r e m e t L j u p k o, som Tome, rođen 1937. godine u Priluci – Livno, nastavnik u Vukovaru.
18. V u k o j e v ić D r a g o, sin Šimuna, rođen 1942. godine u Šipovači – Ljubuški, nastavnik u Zagrebu.

c/ Učitelji

1. Ivić Jakov, sin Luke, rođen 1940. godine u Lipi – Duvno, učitelj u Raškom Polju – Duvno.
2. Kovacić Ivan, sin Mije, rođen 1939. godine u Posušju, učitelj u Ljubuškom.
3. Knežović Blaž, sin Franje, rođen 1938. godine u Sovićima – Grude, učitelj u Vrgorcu – Makarska.
4. Lovrić Jozo, sin Nikole, rodom iz Odžaka – Livno učitelj u Zadru.

d/ Diplomirani pravnici

1. Barbarić Mladen, sin Ivana, rođen 1936. godine u Blizancima, diplomirani pravnik, zaposlen u Mostaru.
2. Djop a Jozo, sin Mije, rođen 1935. godine u Prijeslapu – Konjic, predsjednik Općinskog suda u Prozoru.
3. Lijović Slavko, sin Stipe, rođen 1937. godine u Žiroviću – Livno, diplomirani pravnik, zaposlen u Osijeku.
4. Leko Tomislav, sin Jakova, rođen 1939. godine u Mamićima – Grude, sekretar Skupštine opštine Ljubuški
5. Mioc Marko, sin Ivana, rođen 1940. godine u Bogdašiću – Duvno, diplomirani pravnik, zaposlen u Zagrebu.
6. Pejić Blago, sin Stjepana, rođen 1940. godine u Sovićima – Grude, diplomirani pravnik, zaposlen u Travniku.
7. Vučić Vinko, sin Franje, rođen 1930. godine u Proboju, diplomirani pravnik, zaposlen u Zagrebu.
8. Vlašić Damjan, sin Ante, rođen 1940. godine u Sovićima – Grude, diplomirani pravnik, sada u Mostaru.
9. Zovko Drago, sin Ilije, rođen 1937. godine u Sretnicama -Kruševo, diplomirani pravnik, sada u Mostaru.
10. Lovrić Ante, sin Marko, rođen 1930. godine u Ometalima – Prozor, diplomirani pravnik, zaposlen u Osijeku.

e/ Diplomirani ekonomisti

1. Jukić Ljubo, sin Petra, rođen 1938. godine u Posušju, diplomirani ekonomista, zaposlen u Zagrebu.
2. Mandžo Milenko, sin Jakova, rođen 1936. godine u Ogradeniku – Čitluk, diplomirani ekonomista, zaposlen u Zadru.
3. Zorić Vinko, sin Ivana, rođen 1939. godine u Grudama, diplomirani ekonomista, zaposlen u Zagrebu.

f/ Inženjeri

1. Bekavac Ivica, sin Pere, rođen 1937. godine u Obrenovcu – Konjic, inženjer agronomije / sada se nalazi na otsluženju vojnog roka/.
2. Bebek Vid, sin Mije, rođen 1937. godine u Veljacima – Ljubuški, inženjer agronomije u Bačkoj.
3. Dumović Ante, sin Ivana, rođen 1940. godine u Krehim Gracu – Čitluk, inženjer agronomije, zaposlen u čitluku.
4. Eljuga Mirko, sin Vida, rođen 1942. godine u Drinovcima – Grude, inženjer šumarstva / sada se nalazi na otsluženju vojnog roka/.
5. Filipović Domini, sin Jure, rođen 1938. godine u Gradcu – Posušje, inženjer mašinstva, zaposlen u preduzeću "Soko" u Mostaru.
6. Jeličić Srecko, sin Tadije, rođen 1939. godine u Stubici – Ljubuški, inženjer agronomije u Ljubuškom.
7. Krasić Jozo, sin Pere, rođen 1937. godine u Podgredi – Čitluk, inženjer agronomije, pomoćnik direktora Duvanske stanice u Čitluku.
8. Lventić Nikola, sin Jakova, rođen 1941. godine u Drinovcima – Grude, inženjer ruderstva, zaposlen u Puli.
9. Markešić Mate, sin Marka, rođen 1939. godine u Preslapu – Prozor, inženjer / sada se nalazi na otsluženju vojnog roka/.
10. Nujić Jerko, sin Ivana, rođen 1939. godine u Drinovcima – Grude , inženjer ruderstva, zaposlen u Zagrebu.
11. Papac Ivan, sin Stojana, rođen 1935. godine u Burmazima – Stolac, inženjer agronomije, sada u Tunisu.
12. Raguš Vidović, sin Boška, rođen 1933. godine u Stocu, inžinjer agronomije u Zagrebu.
13. Tomić Avgustin, sin Stipe, rođen 1937. godine u Gorancima – Mostar, inženjer agronomije, zaposlen u Vinkovcima.
14. Vlašić Milje, sin Ivana, rođen 1925. godine u Sovićima – Grude, inženjer mašinstva, zaposlen u Puli.
g/ Ljekari
1. Brzović Zdravko, sin Marka, rođen 1937. godine u Šuici – Duvno, Ljekar u Zagrebu.
2. Koncul Ivan, sin Djure, rođen 1937. godine u Gradcu – Čapljina, ljekar u Dubrovnik.

3. Perić Pero, sin Boška, rođen 1937. godine u Dubravici – Čapljina, ljekar u Beogradu.

4. Vidaković - Šutalo Karlo, sin Vidoja, rođen 1936. godine u Bjelovićima – Stolac, ljekar u Koprivnici.

Studenti – bivši sjemeništarci i bogoslovi – s mostarskog sreza

1. Barišić Mirko, sin Andrije, rođen 1944. godine u Studencima – Ljubuški, student Više pedagoške škole u Sarajevu.
2. Bajto Milan, sin Ivana rođen 1937. godine u Veljacima – Ljubuški, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
3. Barać Pavle, sin Joze, rođen 1939. godine u Biloj – Livno, student Tehničkog fakulteta u Zagrebu.
4. Bevanda Martinić, sin Ivana, rođen 1938. godine u Sretnicama – Mostar, student Ekonomskog fakulteta u Sarajevu
5. Begić Fero, sin Ante, rođen 1938. godine u Posuškom Gradcu – Posušje, student Poljoprivrednog fakulteta u Zagrebu.
6. Barišić Marko, sin Tome, rođen 1938. godine u Šuici – Duvno, student Poljoprivrednog fakulteta u Zagrebu.
7. Brzović Mladen, sin Marka, rođen 1942. godine u Šuici – Duvno, student Tehničkog fakulteta u Zagrebu.
8. Beljan Ante, sin Jakova, rođen 1942. godine u Dobrićima – Duvno, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
9. Biljoš Drago, sin Mate, rođen 1941. godine u Dragićini – Grude, student ekonomskog fakulteta.
10. Burić Marin, sin Ivana, rođen 1939. godine u Gorici – Grude, student pravnog fakulteta.
11. Brzica Vinko, sin Joze, rođen 1941. godine u Mamićima – Grude, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
12. Bošnjak Juraj, sin Stanka, rođen 1943. godine u Ometalima- Prozor, student medicinskog fakulteta.
13. Bilić Mirko, sin Nikole, rođen 1938. godine u Turčinovićima – Lištica, student ekonomskog fakulteta
14. Brkić Jozo, sin Franje, rođen 1938. godine u Grljevićima – Ljubuški, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

15. Buntić Adolf, sin Ivana, rođen 1943. godine u Paoči – Čitluk, student Medicinskog fakulteta u Skoplju.
16. Begić Petar, sin Franje, rođen 1939. godine u Prelugu – Ljubuški, student medicinskog fakulteta.
17. Čuljak Ante, sin Franje, rođen 1939. godine u Veljacima – Ljubuški, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
18. Ćužić Jago, sin Marka, rođen 1937. godine u Mokrom – Lištica, student Ekonomskog fakulteta u Rijeci.
19. Ćurković Marko, sin Pere, rođen 1944. godine u Prisoju – Duvno, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
20. Ćutuk Rafael, sin Jerke, rođen 1938. godine u Ružićima – Grude, student stomatologije.
21. Čorluka Hrvanje, sin Stjepana, rođen 1940. godine i Grudama, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
22. Dadić Mile, sin Jure, rođen 1940. godine u Ševašnjivama – Čapljina, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
23. Dadić-Peša Jure, sin Luke, rođen 1937. godine u Livnu, student filozofskog fakulteta.
24. Dugandžić Mile, sin Pere, rođen 1940. godine u Ograđeniku – Čitluk, student pravnog fakulteta u Zagrebu.
25. Dugandžić Danko, sin Ivana, rođen 1940. godine u Podgredi – Čitluk, student Ekonomskog fakulteta u Rijeci.
26. Dokoslavko, sin Ivana, rođen 1941. godine u Paoči – Čitluk, student Više pedagoške škole u Sarajevu.
27. Dujnjač Marcko, sin Tome, rođen 1943. godine u Šuici – Duvno, student Veterinarskog fakulteta u Zagrebu.
28. Glavota Milenko, sin Jerka, rođen 1935. godine u Drinovcima – Grude, student Tehničkog fakulteta u Zagrebu.
29. Gribenar Jozo, sin Tome, rođen 1939. godine u Biloj – Livno, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
30. Gadjonikola, sin Ivana, rođen 1941. godine u Grabovniku – Ljubuški, student Filozofskog fakulteta u Beogradu.
31. Grubisic Vinko, sin Jozef, rođen 1943. godine u Gradcu – Posušje, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
32. Grubisic Fardo, sin Jozef, rođen 1938. godine u Gradcu – Posušje, student Medicinskog fakulteta u Sarajevu.
33. Galić Rudo, sin Ante, rođen 1937. godine u Gorici – Grude, student Filozofskog fakulteta u Zadru.
34. Galić Krešo, sin Dominika, rođen 1937. godine u Gorici – Grude, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
35. Hrstić Mirko, sin Ivana, rođen 1937. godine u Radišićima – Ljubuški, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
36. Ivančović Milje, sin Jozef, rođen 1936. godine u Kočerini – Lištica, student Mašinskog fakulteta u Zagrebu.
37. Ivančović Stjepan, sin Mate, rođen 1939. godine u Kočerini – Lištica, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
38. Ivančić Jakov, sin Stipana, rođen 1942. godine u Prisoju – Duvno, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.
39. Ivković Ante, sin Martina, rođen 1938. godine u Galećiću – Duvnoj, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
40. Jurković Jozo, sin Ivana, rođen 1936. godine u Studencima – Ljubuški, student u Zagrebu.
41. Jurić Ivan, sin Ante, rođen 1944. godine u Eminovu Selu – Duvno, student medicinskog Fakulteta.
42. Jerkić Vinko, sin Ivana, rođen 1937. godine u Vionici – Čitluk, student Više pedagoške škole u Rijeci.
43. Kordić Ante, sin Ivana, rođen 1939. godine u Grljevićima – Ljubuški, student Stomatološkog fakulteta u Sarajevu.
44. Kordić Drago, sin Ante, rođen 1942. godine u Grljevićima Ljubuški, student Mašinskog fakulteta u Zagrebu.
45. Kultle Tomo, sin Mirka, rođen 1938. godine u Mokron – Lištica, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
46. Kraljević Jozo, sin Martina, rođen 1942. godine u Kočerini – Lištica, student Više pedagoške škole u Dubrovniku.
47. Kvesić Vinko, sin Jure, rođen 1942. godine u Kočerini – Lištica, student Više pedagoške škole u Zagrebu.
48. Kvesić Andjelko, sin Ivana, rođen 1945. godine u Ljubotićima – Lištica, student Više pedagoške škole.
49. Kraljević Stanko, sin Martina, rođen 1938. godine u Kočerini – Lištica, student Više pedagoške škole u Dubrovniku.
50. Kreso Mijo, sin Jure, rođen 1936. godine u Šćitu – Prozor, student Geološkog fakulteta u Zagrebu.

Slap Kravice

51. Kralj Ivica, sin Rude, rođen 1937. godine u Gradcu – Čapljina, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
52. Kovacić Ivan, sin Petra, rođen 1941. godine u Betinu – Posušje, student Mašinskog fakulteta u Beogradu.
53. Karamatić Rajko, sin Stjepana, rođen 1941. godine u Posušju, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
54. Krizanac Šimun, sin Šimuna, rođen 1945. godine u Vedašiću – Duvno, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
55. Kovacević Marko, sin Ante, rođen 1941. godine u Srđanima – Duvno, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
56. Kovacević Jozo, sin Ilije, rođen 1940. godine u Srđanima – Duvno, student u Zagrebu.
57. Kurević Ante, sin Franje, rođen 1937. godine u Potebulju – Duvno, student u Zagrebu.
58. Kordić Veselko, sin Vlade, rođen 1942. godine u Tihaljinu – Grude, student Pravnog fakulteta.
59. Lasic Venče, sin Marka, rođen 1944. godine u Usaridima – Lištica, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
60. Ljović Marko, sin Ante, rođen 1936. godine u Žirovidu – Livno, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
61. Lukac Tomislav, sin Jozef, rođen 1940. godine u Lištanima – Livno, student mašinstva.
62. Lukac Ilijia, sin Mate, rođen 1944. godine u Liskovači – Duvno, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
63. Lukac Jozo, sin Ivana, rođen 1944. godine u Liskovači – Duvno, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
64. Leko Karlo, sin Grge, rođen 1941. godine u Mamićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Skoplju.
65. Leko Ivan, sin Jakova, rođen 1937. godine u Mamićima – Grude, student Pravnog fakulteta u Beogradu.
66. Leko Mirko, sin Cvitana, rođen 1939. godine u Mamićima – Grude, student Pravnog fakulteta u Beogradu.
67. Ljubić Božo, sin Stjepana, rođen 1943. godine u Uzarićima – Lištica, student Više pedagoške škole u Sarajevu.
68. Matijašević Vid, sin Mije, rođen 1942. godine u Vašarovićima – Ljubuški, student Više trgovачke škole u Zagrebu.
69. Marinčić Miroslav, sin Ivana, rođen 1937. godine u Podgredi – Čitluk, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
70. Mijatović Vinko, sin Andrije, rođen 1940. godine u Krehin Gracu – Čitluk, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
71. Milicević Ivan, sin Mirka, rođen 1943. godine u Ograđeniku – Čitluk, student Filozofskog fakulteta u Zadru.
72. Mijatović Andelko, sin Petra, rođen 1939. godine u Krahin Gracu – Čitluk, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
73. Marušić Gjoko, sin Stanka, rođen 1941. godine u Biograćima – Zagreb, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
74. Martinović Ivan, sin Grge, rođen 1939. godine u Mamićima – Lištica, student u Zagrebu.
75. Mikulić Stanko, sin Mate, rođen 1939. godine u Kečerinu – Lištica, student Medicinskog fakulteta u Sarajevu.
76. Matić Ivan, sin Mate, rođen 1944. godine u Brodancu – Čapljina, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.
77. Matuško Mirko, sin Miše, rođen 1936. godine u Moševićima – Čapljina student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
78. Masač Vida, sin Ivana, rođen 1934. godine u Cerovici – Čapljina, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
79. Madunić Slavko, sin Ilije, rođen 1940. godine u Kolu – Duvno, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
80. Musić Ivan, sin Jozef, rođen 1940. godine u Kovačima – Duvno, student Medicinskog fakulteta u Sarajevu.
81. Mamic Jozo, sin Grge, rođen 1945. godine u Zidinama – Duvno, student Elektrotehničkog fakulteta u Splitu.
82. Matić Ante, sin Ivana, rođen 1942. godine u Liskovači – Duvno, student likovne umjetnosti u Zagrebu.
83. Mikulić Slavo, sin Ivana, rođen 1942. godine u Ružićima – Grude, student stomatologije.
84. Maduna Mirko, sin Luke, rođen 1944. godine u Ružićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.
85. Mikulić Slavo, sin Stjepana, rođen 1945. godine u Ružićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.

Studena Vrila između Posušja i Tomislavgrada

86. M i k u l ić N i k o l a, sin Žarka, rođen 1939. godine u Ružićima – Grude, student u Ljubljani.
87. M i l o š B l a g o, sin Šimuna, rođen 1939. godine u Grudama, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
88. M i k u l ić V i c e, sin Mate, rođen 1944. godine u Sovićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu
89. M a j ić B o r o, sin Stjepana, rođen 1938. godine u Drinovcima – Grude, student Veterinarskog fakulteta u Zagrebu.
90. M a j ić I v a n, sin Stjepana, rođen 1939. godine u Drinovcima – Grude, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
91. M a j ić A n d r i j a, sin Stjepana, rođen 1944. godine u Drinovcima – Grude, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
92. M a j ić S r e ē k o, sin Gabre, rođen 1940. godine u Drinovcima – Grude, student Rudarskog fakulteta u Zagrebu.
93. N e n a d ić I v a n, sin Mije, rođen 1940. godine u Vinjanima – Posušje, student Medicinskog fakulteta u Sarajevu.
94. N e n a d ić Z d r a v k o, sin Petra, rođen 1942. godine u Vinjanima – Posušje, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
95. N j a v r o D j u r o, sin Jozе, rođen 1938. godine u Cerovici - Čapljina, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
96. O r e č D o m i n, sin Mate, rođen 1940. godine u Gradcu – Posušje, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
97. O r e č M a r i n k o, sin Mate, rođen 1937. godine u Gradcu – Posušje, student Poljoprivrednog fakulteta u Zagrebu.
98. P a l o v ić D r a g o, sin Ivana, rođen 1942. godine u Veljacima – Ljubuški, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
99. P l a n i n ić B l a g o, sin Mate, rođen 1939. godine u Krehin Gracu – Čitluk, student Pravnog fakulteta u Sarajevu.
100. P a n d ž ić B o r i s l a v, sin Ivana, rođen 1939. godine u Drinovcima – Grude, student Tehničkog fakulteta u Sarajevu.
101. P r i m o r a c Z v o n k o, sin Tome, rođen 1939. godine u Čitluku, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
102. P i n j u š ić S t a n k o, sin Rose, rođen 1935. godine u Goranima – Konjic, student Više pedagoške škole u Mostaru.
103. P u t i c a Š c ē p o, sin Mate, rođen 1936. godine u Dubravci – Čapljina, student Ekonomskog fakulteta u Sarajevu.
104. P a š a l ić I v a n, sin Jakova, rođen 1938. godine u Kolu – Duvno, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
105. P e r k o v ić A n t e, sin Adema, rođen 1937. godine u Šuici – Duvno, student Tehničkog fakulteta u Zagrebu.
106. P o k r a j č ić A n t e, sin Ivana, rođen 1942. godine u Mrkodolu – Duvno, student više pedagoške škole.
107. P a v ić S t a n i s l a v, sin Mišo, rođen 1941. godine u Rašaljkama – Duvno, student u Zagrebu.
108. P r l ić M i l e, sin Mate, rođen 1940. godine u Sovićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
109. R o z ić J ure, sin Nikole, rođen 1940. godine u Blatnici – Čitluk, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
110. R a d o š M a t e, sin Ante, rođen 1942. godine u Kolu – Duvno, student Više pedagoške škole u Mostaru.
111. R a d ić I v a n, sin Marka, rođen 1939. godine u Veljacima – Ljubuški, student u Sarajevu.
112. R a d ić J e r k o, sin Ivana rođen, 1940 godine u Drinovcima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.
113. S e s a r V i n k o, sin Grge, rođen 1941. godine u Kočerini – Lištica, student Veterinarskog fakulteta u Zagrebu
114. S k o k o Z d r a v k o, sin Bariše, rođen 1943. godine u Rasnu – Lištica, student Filozofskog fakulteta u Sarajevu.
115. S e n t ić I v a n, sin Marka, rođen 1937. godine u Gracu – Čapljina, student medicinskog fakulteta.
116. S u š a c A n t e, sin Bože, rođen 1940. godine u Cernu – Ljubuški, student u Sarajevu.
117. S k o k o S t o j a n, sin Bariše, rođen 1941. godine u Klobuku – Ljubuški, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
118. S l i š k o v ić R a d e, sin Bože, rođen 1938. godine u Mokrom – Lištica, student Ekonomskog fakulteta u Sarajevu.
119. S o l d o I v a n, sin Rudana, rođen 1944. godine u Ograđeniku – Čitluk, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
120. S o l d o J a k o v, sin Ivana, rođen 1940. godine u Dragićini – Čitluk, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
121. S p a j ić V l a d o, sin Ivana, rođen 1940. godine u Grudama, student Ekonomskog fakulteta u Sarajevu.
122. Š a n t ić V l a d o, sin Ivana, rođen 1944. godine u Dužicama – Lištica, student u Zagrebu.
123. Š a r a c A n t e, sin Ivana, rođen 1941. godine u Mandinu selu – Duv-

Izvor Bune

- no, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
124. Š u t a l o F r a n j o, sin Nikole, rođen 1940. godine u Bjeloevićima – Stolac, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
125. T u r u d i Ć A n d j e l k o, sin Nikole, rođen 1941. godine u Služnju – Čitluk, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.
126. T e k l i Ć Z v o n k o, sin Marka, rođen 1940. u Čaiću – Livno, student Veterinarskog fakulteta u Zagrebu.
127. U r s a T a d i j a, sin Joke, rođen 1937. godine u Priluci – Livno, student u Beogradu.
128. V a s i l j M a r k o, sin Ivana, rođen 1940. godine u Miletini – Ljubuški, student Filozofskog fakulteta u Zadru.
129. V a s i l j N i k o l a, sin Andrije, rođen 1942. godine u Crnopodu – Ljubuški, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
130. V l a j ċ e v i Ć M i l a n, sin Stjepana, rođen 1941. godine u Bijakovićima – Čitluk, student Filozofskog fakulteta u Skoplju.
131. V a s i l j E d o, sin Ivana, rođen 1939. godine u Međugorju – Čitluk, student Farmaceutskog fakulteta u Zagrebu.
132. V i š i Ć I v a n, sin Ante, rođen 1938. godine u Zaljuću – Duvno, student Poljoprivrednog fakulteta u Sarajevu.
133. V l a š i Ć L j u b o, sin Petra, rođen 1939. godine u Sovićima – Grude, student Više pedagoške škole u Zagrebu.
134. V l a š i Ć A n t e, sin Franje, rođen 1942. godine u Sovićima – Grude, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
135. V r d o l j a k J o z o, sin Mate, rođen 1938. godine u Drinovcima – Grude, student Poljoprivrednog fakulteta u Sarajevu.
136. Z o v k o N e d e l j k o, sin Jure, rođen 1940. godine u Jasenici – Mostar, student Više pedagoške škole u Mostaru.
137. Z o v k o I l l i j a, sin Vilima, rođen 1938. godine u Mostaru/ selo Kuševo/, student Pravnog fakulteta u Zagrebu.
138. Z l o p a š a M i l a n, sin Ante, rođen 1939. godine u Posušju, student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu.

Okolica Ljubuškoga: Vitina

139. Z o v k o V e n c e l, sin Mate, rođen 1941. godine u Uzarićima – Lištica, student Ekonomskog fakulteta u Sarajevu.
140. Z o v k o Z l a t k o, sin Ivana, rođen 1943. godine u Uzarićima – Lištica, student u Sarajevu.
141. Z o r i Ć D r a g o, sin Ivana, rođen 1941. godine u Grudama, student Medicinskog fakulteta u Zagrebu.
142. Z o r i Ć L j u b o, sin Jakova, rođen 1945. godine u Grudama, student Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Funkcionari radnih organizacija – Bivši sjemeništarci i bogoslovi – s mostarskog sreza

agronomije, pomoćnik direktora Dučavanske stanice u Čitluku.

7. L e k o T o m i s l a v, sin Jakova, rođen 1939. godine u D. Mamićima – Grude, diplomirani pravnik, sekretar Skupštine opštine Ljubuški.
8. V l a š i Ć S r e Ć k o, sin Ante, rođen 1936. godine u Sovićima – Grude, profesor, direktor Gimnazije u Grudama.

Članovi SKJ – bivši s jemeništarci i bogoslovi – s mostarskog sreza

1. B a b i Ć N i k o l a, sin Petra, rođen 1936. godine u Gradcu – Čapljina, službenik u Zagrebu.
2. B r z o v i Ć Z d r a v k o, sin Marka, rođen 1937. godine u Šuici – Duvno, ljekar u Zagrebu.
3. B a g a r i Ć M i l a n, sin Stanka, rođen 1940. godine u Bukovici – Duvno, nastavnik.
4. Ć a v a r P e t a r, sin Marka, rođen 1936. godine u Gostuši – Lištica, oficir JNA.
5. D r m i Ć A n d r i j a, sin Stipana, rođen 1938. godina u Vrilu – Duvno, službenik u Duvnu.
6. D u j m o v i Ć A n t e, sin Ivana, rođen 1940. godine u Kegin Gracu – Čitluk, službenik.
7. D j o p a J o z o, sin Mijo, rođen 1935. godine u Prijeslapu – Konjic, diplomirani pravnik, predsjednik Opštinskog suda u Prozoru.
8. J e l č i Ć S r e Ć k o, sin Tadije, rođen 1939. godine u Stubici – Ljubuški, inženjer agronomije, upravnik Zemljoradničke zadruge u Ljubuškom.
9. J u r k o v i Ć I v a n, sin Joze, rođen 1936. godine u Sjekosama – Čapljina, komercijalni direktor u Slavonskoj Požegi.
10. K r a s i Ć J o z o, sin Pere, rođen 1937. godine u Podgredi – Čitluk, inženjer

9. G l i b o R a j k o, sin Mate, rođen 1940. godine u Donjoj Vesti – Prozor, službenik, predsjednik OK SO Prozor.
10. G r g ić K r e š i m i r, sin Andrije, rođen 1940. godine u Klobuku – Ljubuški, radnik.
11. I v a n k ović M i l e, sin Jozef, rođen 1936. godine u Kočerimu – Lištica, student Mašinskog fakulteta u Zagrebu.
12. J u k a M i l o, sin Grgo, rođen 1942. godine u Služnju – Čitluk, zemljoradnik, živi u Služnju.
13. K r a s ić J o z o, sin Pere, rođen 1937. godine u Podgredi – Čitluk, inženjer agronomije, pomoćnik direktora Duvanske stanice u Čitluku.
14. K o v a č I v a n, sin Mijo, rođen 1939. godine u Posušju, učitelj u Ljubuškom.
15. K o v a č I v a n, sin Petra, rođen 1941. godine u Batinu – Posušje, student Mašinskog fakulteta u Beogradu
16. L a u š L u k a, sin Ante, rođen 1931. godine u Čosanlijama – Livno, službenik u Prologu – Livno.
17. L e k o T o m i s l a v, sin Jakova, rođen 1939. godine u D. Mamićima – Grude, sekretar Skupštine opštine Ljubuški.
18. L j u b ić B o ž o, sin Stjepan, rođen 1943. godine u Uzarićima – Lištica, student VPŠ u Sarajevu.
19. M i s i r L o v r o, sin Ivana, rođen 1938. godine u Sovićima – Grude, službenik u Dubrovniku.
20. M i j a t o v ić V i n k o, sin Andrije, rođen 1940. godine u Krehin Gradcu – Čitluk, student u Zagrebu.
21. N u ić D a m j a n, sin Rafe, rođen 1936. godine u Drinovcima – Grude, službenik u Mostaru.
22. O b a d N i k o, sin Andrije, rođen 1936. godine u Prepretnici – Čapljina, profesor u Mrkonjić gradu.
23. P e l v a n M a t e, sin Ilije, rođen 1931. godine u Čuklidu – Livno, student Više upravne škole u Sarajevu.
24. P a p a c I v a n, sin Stojana, rođen 1935. godine u Burmasima – Stolac, inženjer agronomije u Tunisu.
25. S o l d o T o m o, sin Marka, rođen 1939. godine u Dragičini – Čitluk, inženjer agronomije u Čitluku.
26. V u k o j e v ić R a d e, sin Stipana, rođen 1939. godine u Vašarovićima – Ljubuški, službenik DB Lištica.
27. V u k o j e v ić D r a g o, sin Šimuna, rođen 1942. godine u Šipovači – Ljubuški, nastavnik u Zagrebu.

(svršetak)

PUBLIKACIJE KOJE SE MOGU NABAVITI U HRVATSKOM DRUŠTVU POLITIČKIH ZATVORENIKA

(Zagreb, Masarykova 22/IV, srijedom od 9 do 13 sati)

POLITIČKI ZATVORENIK 2009.-2013. - brojevi 202-255 na CD-u s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2006.-2008. - svi brojevi časopisa (166-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 1 CD	25 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-2008. - svi brojevi časopisa (1-201) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 4 CD-a	200 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 2003.-2005. - svi brojevi časopisa (brojevi 130-165) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja (staro izdanje) - 1 CD	30 kn
POLITIČKI ZATVORENIK 1990.-1997. i 1998.-2002. - svi brojevi časopisa (brojevi 1-129) na CD-u u HTML i PDF formatu, s mogućnošću pretraživanja - 2 CD-a	60 kn
Ivo BJELOKOSIĆ: Svečenik matični broj St. Grad. 2019, HDPZ Podružnica Dubrovnik, 2002.	80 kn
Kaja PEREKOVIĆ: Naše robijanje, RINAZ Rijeka, HDPZ Zagreb, 2004.	150 kn
Skupina autora: Hrvatske žene u okovima i pjesmi, Riječki nakladni zavod Rijeka, 1997.	80 kn
Bruno ZORIĆ: Svjetlo i sjene (pjesme), HDPZ Podružnica Zadar, 2000.	40 kn
Slavko MILETIĆ: Za dostojanstvo i slobodu, HDPZ Mostar, 2006.	80 kn
Zatajena grobišta i prešućene žrtve Drugog svjetskog rata i porača u Karlovačkoj županiji, Izd. HDPZ - Podružnica Karlovac, 2007., tvrdi uvez, 450 str.	140 kn
Prešućene žrtve Đakova i Đakovštine u Drugom svjetskom ratu i poraču, Izd. HDPZ - Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, 2007., tvrdi uvez	150 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: Dr. Niko Koprivica gradonačelnik Dubrovnika, žrtva i mučenik sa Dakse, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, 2009., 72 str.	50 kn
Mijo JURIĆ: Osamnaesto proljeće (Uspomene na godine tamnovanja), HKD sv. Jeronima, Zagreb, 2009., tvrdi uvez, 312 str.	100 kn
Prilozi za povijest Domovinskog rata u Đakovu i Đakovštini, prir. Ivo Tubanović, Igor Švraka, Pero Šola, Dragutin Hajnić, Zorica Balog, Maja Majbaum i Sanja Rogoz-Šola, izd. Hrvatsko društvo logoraša srpskih koncentracijskih logora Ogranak Đakovo i HDPZ Podružnica Osijek, Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 528 stranica	150 kn
Žrtve Drugoga svjetskog rata, porača i Domovinskog rata na području župa Dobretići, Jajce, Koričani, Ključ, Liskovica, Podmilaje i Varcar Vakuf – Mrkonjić Grad, prir. Ivo Tubanović, Stipo Pilić, Ivo Aščić, Mirko Blažević, Mara Crnoja, Zdravko Žunić i Branko Bungić, izd. 2B multimediaPrint, Nova Bila, 456 stranica, tvrdi uvez	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Stara Gradiška: mučilište i gubilište hrvatskih političkih zatvorenika, HDPZ - Podružnica Dubrovnik, broširano, 302 str.	100 kn
Božidar Božo KOVAČEVIĆ: Križni put dugačak pet godina 1945.–1950. (Svjedočenje o vremenu), HDPZ - Podružnica Karlovac, broširano, 103 str.	40 kn
Slavko RADICEVIĆ: Tri zla dvadesetog stoljeća na tlu Hrvatske, Vlastita naklada – sunakladnici; HDPZ i HDPZ Podružnica Rijeka 2010., tvrdi uvez, 351 str.	100 kn
Dr. Augustin FRANIĆ: KPD Lepoglava, mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika, drugo, dop. i pros. izdanje, HDPZ, Dubrovnik, 2010., broširano, 304 str.	100 kn
Mato LUKAČEVIĆ: „Trnava i okolica u prošlosti i sadašnjosti“, Matica Hrvatska - Ogranak Đakovo, tvrdi uvez, 408 str.	100 kn
Damir BOROVČAK: „GVOZDANSKO, Hrvatsko velejunaštvo bez svjetskog uzora“, Zagreb 2012.	120 kn
DVD Huda Jama - Rudnik Barbara - komunistički zločin 1945.	20 kn
Mara ČOVIĆ: Sjećanje – Svjedočenje. Rijeka, Riječki nakladni zavod, 1996, 111 str.	40 kn
Branimir DONAT: Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 358 str.	100 kn
Andrija Radoslav GLAVAŠ: Hrvatska književnost i duhovnost, Zagreb, Dora Krupićeva, 1999., 442 str., tvrdi uvez	100 kn
Jeronim KORNER: Pjesme duhovnika, Zagreb, Dora Krupićeva, 1998., 328 str., tvrdi uvez	80 kn
Tomislav DRŽIĆ: Hladne je u peklu, vlastita naklada, Zagreb, 2009.	20 kn
Monografija MACELJ 1945. , po promotivnoj cijeni	200 kn

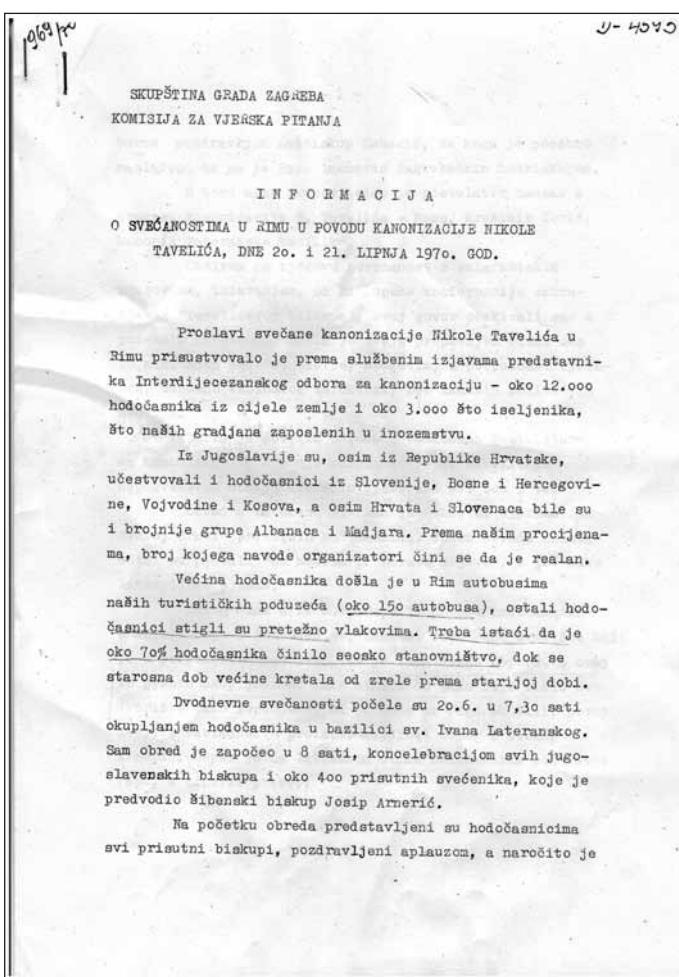
**SKUPŠTINA GRADA ZAGREBA
KOMISIJA ZA VJERSKA PITANJA**

**INFORMACIJA
O SVEČANOSTIMA U RIMU U POVODU KANONIZACIJE NIKOLE
TAVELIĆA, DNE 20. i 21. LIPNJA 1970. GOD.**

Proslavi svećane kanonizacije Nikole Tavelića u Rimu prisustvovalo je prema službenim izjavama predstavnika Interdijecezanskog odbora za kanonizaciju – oko 12.000 hodočasnika iz cijele zemlje i oko 3.000 što iseljenika, što naših građana zaposlenih u inozemstvu.

Iz Jugoslavije su, osim iz Republike Hrvatske, učestvovali i hodočasnici iz Slovenije, Bosne i Hercegovine, Vojvodine i Kosova, a osim Hrvata i Slovenaca bile su i brojnije grupe Albanaca i Mađara. Prema našim procjenama, broj kojega navode organizatori čini se da je realan.

Većina hodočasnika došla je u Rim autobusima naših turističkih poduzeća (oko 150 autobusa), ostali hodočasnici stigli su pretežno vlakovima. Treba istaći da je oko 70% hodočasnika činilo seosko stanovništvo, dok se starosna dob većine kretala od zrele prema starijoj dobi.

Vatikanski grad početkom 1970-ih

Dvodnevne svečanosti počele su 20. 6. u 7.30 sati okupljanjem hodočasnika u bazilici sv. Ivana Lateranskog. Sam obred je započeo u 8 sati, koncelebracijom svih jugoslavenskih biskupa i oko 400 prisutnih svećenika, koje je predvodio šibenski biskup Josip Arnerić.

Na početku obreda predstavljeni su hodočasnicima svi prisutni biskupi, pozdravljeni aplauzom, a naročito je burno pozdravljen nadbiskup Kuharić, za koga je posebno naglašeno da ga je Papa imenovao Zagrebačkim nadbiskupom.

U toku mise propovijedao je postulator causae u procesu kanonizacije N. Tavelića – Mons. Krešimir Zorić, kanonik lateranske bazilike.

Obzirom na njegovu povezanost s emigrantskim krugovima, izdavanjem, od Biskupske konferencije zabranjenog „Tavelićevog biltena“, ovaj govor očekivali smo s posebnim interesom. Zorić je svoju propovijed čitao oko 20 min. Njen sadržaj bio je, međutim, u potpunosti vjerskog, odnosno teološkog karaktera, bez ikakvih političkih aluzija.

Zorić je govorio o radu i teškoćama Postulature na kanonizaciji, značaju kanonizacije N. Tavelića, o nepogrešivom učenju Crkve, o vjernosti sv. Ocu i td.

Obred u Lateranu završio je „Obnovom vjernosti Svetoj Crkvi“ prisutnih hodočasnika. Tokom obreda hodočasnici su pjevali „Do nebesa“, „Zdravo djevo“ i još neke liturgijske pjesme.

Istog dana u 12 sati Papa je primio hodočasne u audijenciju u dvorištu sv. Damaza. Prostrano dvorište bilo je u potpunosti ispunjeno, te je Papa rekao Šeperu, a ovaj to prenio okupljenima, kako nikada do sada nije vidio ovo dvorište tako ispunjeno. Na balkonu uz Papu su bili, pored dvojice vatikanskih prelata, kardinal Šeper i biskup Arnerić. Šeper je na latinskom u ime hodočasnika pozdravio Papu, a Arnerić preveo.

Nakon Papinog govora izvršena je predaja prigodnih plaketa i poprsja Nikole Tavelića. Dok su čekali izlazak Pape na balkon hodočasnici su pjevali „Do nebesa“, „Zdravo djevo“ i „Lijepu našu“. U toku govora, Papa je prekinut kraćim skandiranjem „Papa – Hrvati“.

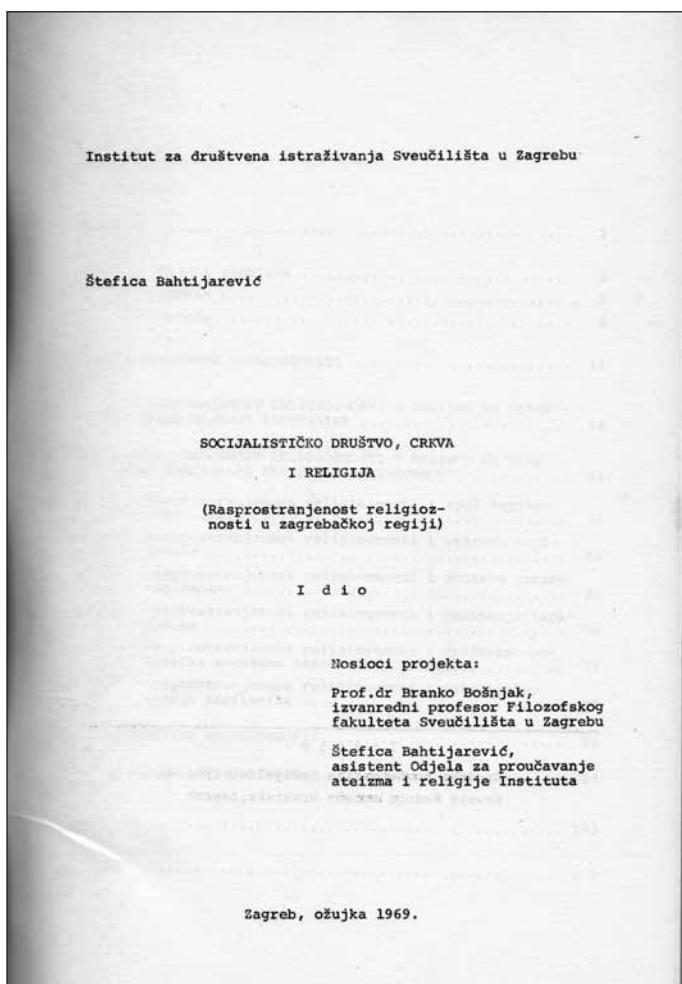
Iste večeri u 19 sati u crkvi Ara Coeli hodočasnici su prisustvovali svečanoj misi koju su koncelebri rali jeruzalemski patrijarh Alberto Goria, sarajevski nadbiskup Smiljan Čekada, te generali franjevačkih redova i hrvatski i slovenski franjevački provincijali. U toku mise pjevale su se iste pjesme kao u Lateranu. Za ovu večernju svečanost bila

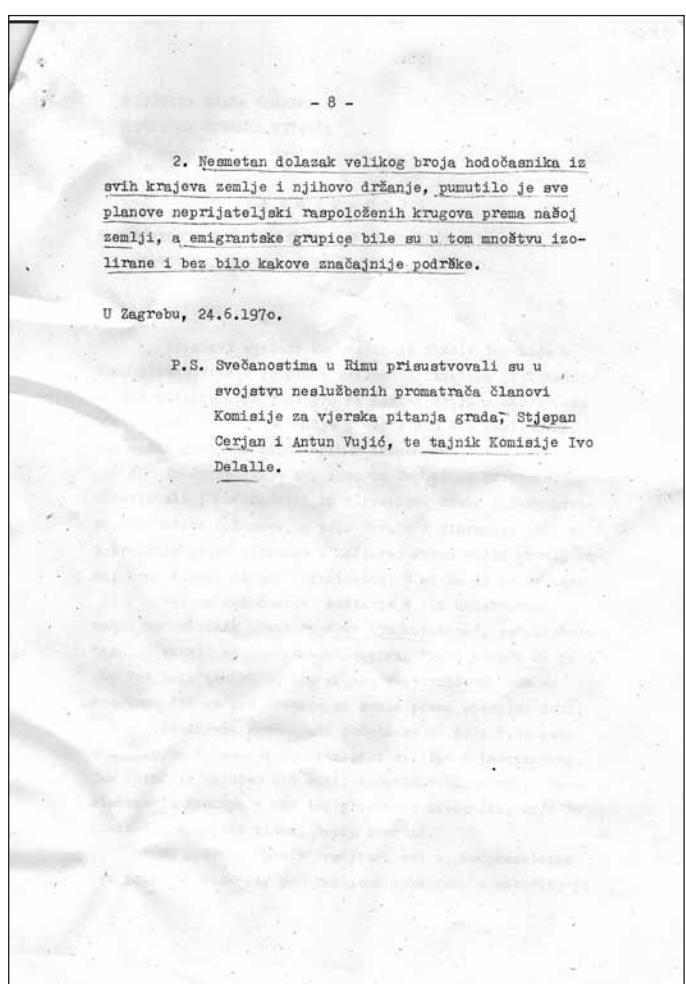
Dr. Branimir Jelić na svečanosti kanonizacije Nikole Tavelića

je predviđena procesija hodočasnika sa svijećama od Koloseuma do crkve Ara Coeli, ali organizatori su od toga odustali.

21. 6. odvijala se glavna svečanost u crkvi sv. Petra. Za ulazak u centralnu lađu crkve hodočasnici su od vodiča unaprijed do-

Partija je budno pazila na „kleronacionaliste“ i slične neprijatelje

Popis „neslužbenih promatrača“ u kožnatim
mantilima i bez njih

bili posebne ulaznice. Papin govor (homilia) prigodom svečanog proglašenja N. Tavelića svecem, hodočasnici su nekoliko puta po-pratili aplauzom, a nakon govora djevojke i mladići u narodnim nošnjama svih naših krajeva predali su Papi simbolične poklone.

Poslije ove svečanosti Papa se u 12 sati pojavio poviše Berninijeve kolonade na svoj tradicionalni blagoslov „Urbi et Orbi“ i tom prigodom Papa je ponovno uputio pozdrave Hrvatima i narodima Jugoslavije. Te večeri su u Zavodu sv. Jeronima završene svečanosti hodočašća Te Deum-om kojeg je predvodio kardinal Šeper, održavši pri tom kratku propovijed.

U toku ovih svečanosti koje su čitavo vrijeme imale striktno vjerski karakter, emigrantske grupice, naročito one iz Zapadne Njemačke koje je predvodio B. Jelić, nastojale su se infiltrirati među hodočasnike i dijeliti im razne materijale neprijateljskog sadržaja. (Svi ovi materijali su sabrani i nalaze se na fotokopiranju u našem Izaslanstvu pri Svetoj Stolici, te čemo ih uskoro primiti diplomatiskom poštom.)

Na prilazu svetom Ivanu Lateranskom jedan je mladić, koji se često dogovarao sa Jelićem dijelio letak s potpisom dr. J. Krnjevića. Pošto je letak nosio naslov „Program i upute“ mnogi od hodočasnika su ga najprije prihvaćali, ali kada su vidjeli da se radi o neprijateljskoj propagandi najčešće bi ga i poderanog bacali. Svećenici koji su vodili hodočasnike upozoravali su ih na sadržaje letaka, tako da se djelomično i njihovom intervencijom, uskoro pred crkvom na podu našlo mnoštvo odbačenih letaka. Ove emigrantske grupice nosile su dvije hrvatske zastave sa historijskim hrvatskim grbom, te su nastojale da pod njima okupe što veći broj hodočasnika radi fotografiranja, što im nije uspijevalo, jer su se najčešće fotografirali jedni te isti ljudi – emigranti. Hrvatska katolička zajednica iz SAD, odnosno njeni prisustvujući priпадnici, nosili su hrvatsku zastavu sa šahovskim poljem i zastavu SAD. Također su imali razvijen dugi transparent s natpisom „Američki Hrvati“, koji je na intervenciju organizatora bio odmah uklonjen. Ovaj transparent je imao više neki obilježavajući karakter, a ni letak koji su oni dijelili nije imao antijugoslavenski karakter.

Hodočasnici iz zemlje nisu nosili nacionalne zastave, nego samo vjerske barjake s natpisom kraja odakle su. Grupa iz Vin-kovaca nosila je barjak koji je bio kombinacija hrvatske trobojnica i papinske bijelo-žute zastave, grupe iz Sinja barjak Gospe sinjske, šibenčanski hodočasnici su išli pod barjakom od crvenog pliša sa slikom Nikole Tavelića s jedne strane, a s druge sa historijskim hrvatskim grbom, grupa iz Turopolja nosila je barjak njihovog folklornog društva sa grbom Socijalističke republike

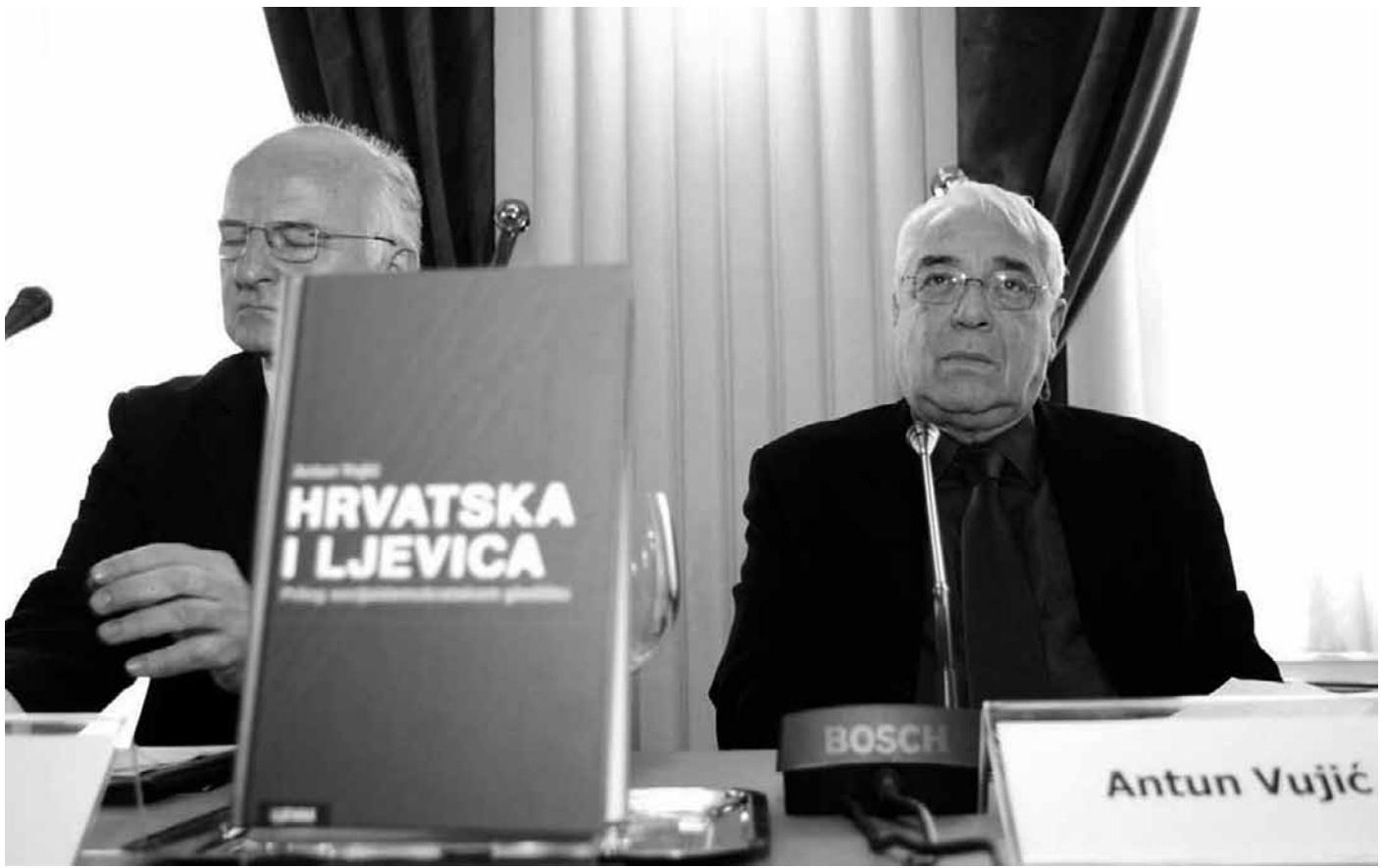

Trg sv. Petra iz zraka

Hrvatske. Jedan je hodočasnik na bambusovu štapu nosio malu trobojnicu s natpisom „Bog i Hrvati“. Među inim barjacima treba izdvojiti barjak kojeg su najčešće nosila dvojica emigranata iz Brazila. Na jednoj strani tog barjaka na zelenoj podlozi brazilske zastave bila je slika Nikole Tavelića, a na drugoj strani historijski hrvatski grb sa križem čija je okomita hasta završavala sa slovom „P“. Iza grba nazirale su se granice koje su podsjećale na granice „NDH“.

Ove pojedinosti koje smo nabrojili predstavljaju sve vanjske oznake koje bi mogle pobuditi pažnju promatrača ove manifestacije. Odmah na početku moglo se primijetiti da su talijanske vlasti budno pratile ponašanje onih koji su željeli isprovocirati hodočasnike, pa je tako u nekoliko navrata talijanska policija intervenirala sprječavajući emigrante u dijeljenju letaka i okupljanju oko njihovih zastava.

Pojačana aktivnost emigranata u dijeljenju neprijateljskog materijala zapažena je na Trgu sv. Petra, čime je također rukovodio Jelić. Ovdje je intervenirala talijanska policija, a u nekoliko navrata i na poziv svećenika koji su predvodili hodočasnike kada

Nekadašnji „neslužbeni promatrač“ danas je ugledni leksikograf, teoretičar tzv. ljevice i siva eminencija Plenkovićevih ideoloških komisija

njihova intervencija ne bi urodila plodom. Pretežni broj vjernika odmah je bacao naturene materijale, a primijećena je i veća grupa časnih sestara koja je od hodočasnika oduzimala letke i bacala ih poderane.

U crkvi Ara Coeli emigranti su također pokušali dijeliti letke, međutim tajnik interdijecezanskog odbora za kanonizaciju franjevac Zorislav Lajot pozvao je hodočasnike preko mikrofona da ne primaju nikakve materijale osim onih koji se odnose na hodočašće.

Očito je da se emigracija nije uspjela nametnuti niti dijeljenjem letaka, niti ikakvim drugim izgredom, ili provokacijom koja bi naišla na bilo kakav odjek kod hodočasnika.

21. 6. u 17 sati Izaslanik vlade FNRJ pri Svetoj Stolici dao je prijem na kojem su prisustvovali sedam kardinala među kojima državni tajnik Vatikana – kardinal Casarolli, dekan kardinalskog zbora – kardinal Tisserand, kardinal Šeper, te svi naši nadbiskupi i biskupi, provincijali franjevačkih redova, mnogi svećenici iz zemlje, članovi Interdijecezanskog odbora za kanonizaciju i drugi.

Prema izjavama službenika našeg izaslanstva, ovo je bio do sada najposjećeniji prijem po broju visokih vatikanskih prelata i ostalih crkvenih velikodostojanstvenika.

U razgovorima u toku prijema biskupi iz Jugoslavije izražavali su svoje zadovoljstvo povodom tada već poznatog ishoda ovih svečanosti, te posebno time što emigracija nije mogla doći do izražaja. Kardinal Šeper je izjavio kako je sve iznad njegovog osobnog očekivanja. Biskup Arnerić poveo je na prijem grupu

pjevača iz Šibenika koji su u toku prijema pjevali dalmatinske pjesme, među kojima i pjesmu „Marijane, Marijane“ sa svim partizanskim pripjevima. Prilikom susreta sa Kuhamićem, kojem smo čestitali imenovanje Zagrebačkim nadbiskupom, s njegove strane izraženo je zadovoljstvo zbog susreta i uvjerenje o nastavljanju dobrih odnosa između crkve i vlasti u Zagrebu.

Ovaj prijem protekao je u srdačnoj i neusiljenoj atmosferi.

Kao zaključak naše informacije možemo iznijeti konstataciju da je stav koji je zauzet prema ovom hodočašću i njegovim organizatorima polazio od realnih ocijena o raspoloženju unutar Katoličke crkve danas, te je rezultirao slijedećim pozitivnim ishodima:

1. Jugoslavenski episkopat u potpunosti je održao sva data obećanja u pogledu čisto vjerskog karaktera ove manifestacije i odnosa prema emigraciji, što je dovelo do javnog konfrontiranja episkopata i emigracije ne samo u vjerskoj štampi, nego i na licu mesta tokom svečanosti u Rimu.

2. Nesmetan dolazak velikog broja hodočasnika iz svih krajeva zemlje i njihovo držanje pomutilo je sve planove neprijateljski raspoloženih krugova prema našoj zemlji, a emigrantske grupice bile su u tom mnoštvu izolirane i bez bilo kakove značajnije podrške.

U Zagrebu, 24. 6. 1970.

P. S. Svečanostima u Rimu prisustvovali su u svojstvu neslužbenih promatrača članovi Komisije za vjerska pitanja grada, Stjepan Cerjan i Antun Vujić, te tajnik Komisije Ivo Delalle.

„AKO BI JEDNOG OD NAS SMRT ZADESILA A DRUGI DOŽIVI OSLOBOĐENJE HRVATSKE“ (Sjećanje na Zvonka Bušića)

Navršava se pet godina od smrti Zvonka Bušića. Znamo, dan smrти je izabrao sam, 1. rujna 2013. Zadnje je dane proveo u Rovanskoj, u obiteljskoj kući u kojoj je živio sa ženom Julie. Za njegovu obitelj i njegove prijatelje bila je to teška, vrlo teška vijest.

Pišček

Maja RUNJE

A vijest koju smo čuli 10. rujna 1976.!
Sjećam se kao da je bilo danas. Zarobljena
Domovina, zatvori puni političkih zatvo-

renika, toliki u iseljeništvu! Vijest o Zvonku Bušiću, Julie Bušić, Slobodanu Vlašiću, Frani Peštu i Petru Mataniću bila je vijest o preuzimanju odgovornosti, vijest o hrabrosti, vijest o nadi.

Zvonku u zatvor počela sam pisati oko 2000. Opisivala sam novu Hrvatsku, vlastite nove dane, na desetinama pisanih stranica. Do Zvonkova povratka 2008. od njega sam primila ukupno četiri pisma. Češće je slao poruke, po svojima s kojima se čuo telefonom – preko žene Julie, preko prijatelja Nediljka Miličevića, preko prijateljice Đurđe Šušak.

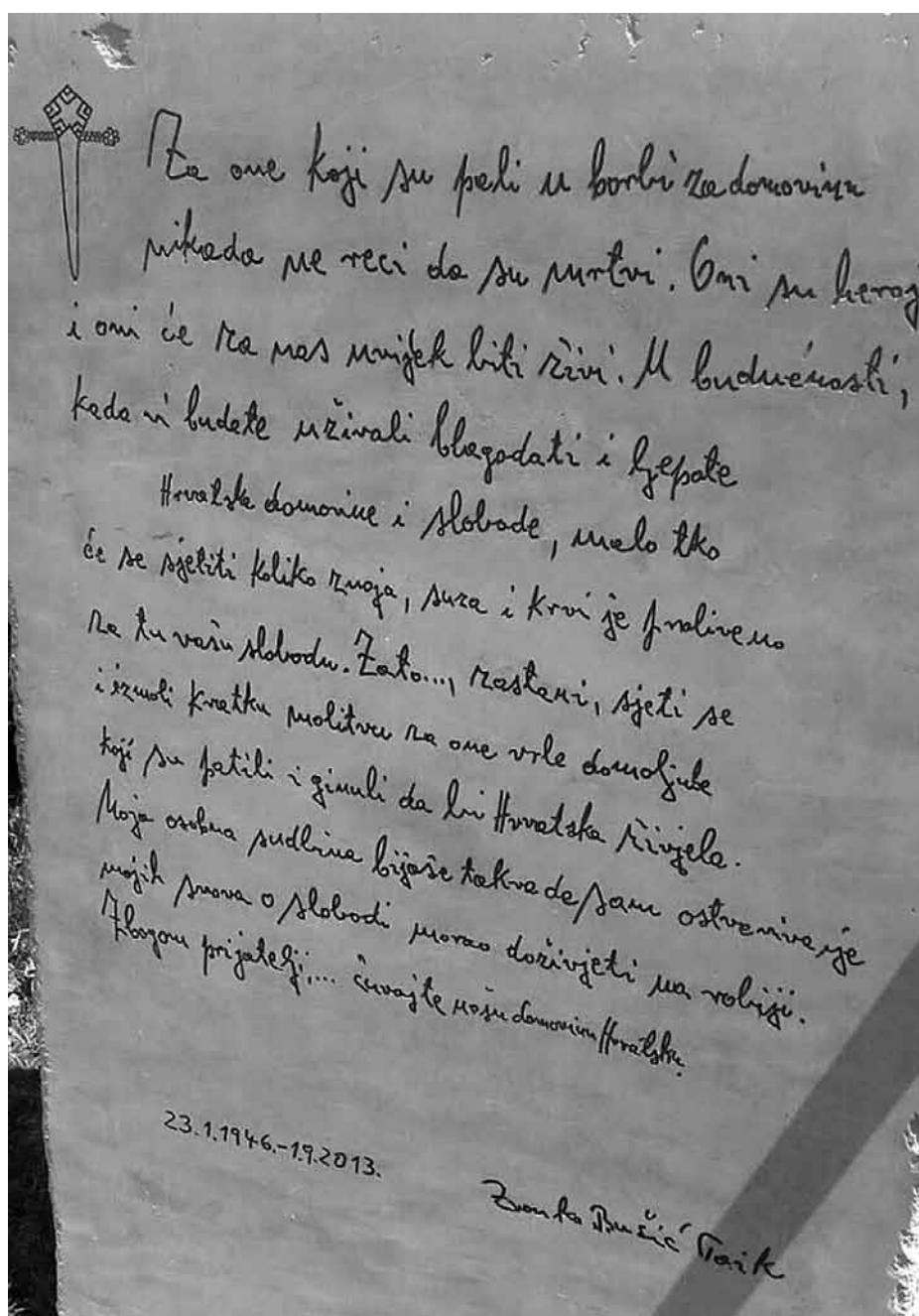
Objavljujem ovdje, bez ikakvih intervencija, nekoliko redaka iz drugoga Zvonkovog pisma, od 2. rujna 2004., i Zvonkovo pismo njegovu prijatelju Mladenu od 14. prosinca 2003., a kojeg je kopija stigla uz pismo meni, kao dodatak. Zvonko je objasnio zašto je tako učinio. Sama sada pismo Mladenu pokazujem zato što je posebno i poučno. A sigurna sam da bi Zvonko, i Mladen, bili suglasni da bude objavljeno. Kopiju je Zvonko već tada bio dijelio i s drugima, kao što su se dijelila i druga pisma, i moja.

Dragi Zvonko, sjećamo te se! I jednako te volimo! I još se uvijek utapamo u tuzi kad mislimo kroz što si prošao. Dragi Mladene, i tebe se sjećamo! I drugih mladića pred crkvama nakon hrvatskih misa, u Clevelandu, Sydneyu i Frankfurtu. Moralo je tako biti. Hrvati su podnijeti Maribor i Tezno, Cleveland i München, i Vukovar. Ali zato je sada kako ste željeli.

Leavenworth,
2. júna 2004

Draga Maje!

Moja me je Penelopa nedavno ukorila jer još nisam odgovorio na tvoje pismo – izvještaj o održanom koncertu, a kad sam joj rekao da ti i na ranije pismo dugujem odgovor, ona je rezignirano dodala da se makar pred tobom nisam trebao pokazati

Spomenik na grobu Zvonka Bušića, Zagreb, Mirogoj

Postavljanje spomenika, srpanj 2015., Zagreb, Mirogoj: supruga Julie Bušić (peto s lijeva), sestra Zdravka Bušić (treća s desna), prijatelji

kao nepopravljiv bezobraznik. Ispričavao sam se time što sam, očekujući što će o mojoj slobodi odlučiti Amer. Komesari, već puna tri mjeseca kao na iglicama, i nju molio da ti se u moje ime zahvali i nekako me opravda. Nisam siguran da li je to Julie učinila jer mi u naknadnim razgovorima ništa nije spominjala, a ja nju namjerno nisam pitao. Bilo to kako mu drago, njezin je ukor, ipak, pogodio jednu nutarnju žicu i ovo pismo je odjek tog pogotka.

Dakle, jutros sam kopao po sačuvanoj pošti i pronašao tvoja pisma i članak Jedan život između Oregonia i Zagreba. (Dobro se sjećam da sam tvoj prikaz povratka u domovinu pažljivo i s užitkom pročitao i potom ga proslijedio jednome prijatelju.) Također sam pronašao par drugih lijepih sadržajnih pisama povodom koncerta, te kopiju izvještaja koji je objavljen u Hrvatskom slovu, kao i onih 10-tak stranica ispunjenih zaista dirljivim bilješkama, lijepim željama i srdaćnim pozdravima. Nakon što sam sve to ponovno pročitao, čvrsto sam odlučio da ti se, pritiscima neizvjesnosti unatoč, moram odmah javiti. Jer budem li i malo odgovlačio, mogla bi me na pola puta svladati apatija.

Kad sam prebirući po papirima naišao na kopiju pisma koje sam koncem prošle godine poslao mome, sada pokojnemu prijatelju, Mladenu Dediću, pomislih da bi mi to pismo moglo poslužiti kao dodatak ovome, ako bih se prebrzo ohladio. Nadam se da ćeš ga sa zanimanjem pročitati. Inače, Mladena i njegova tri brata i dvije sestre na noge je podigla i odgojila samo-

hrana majka jer su im u prvim poslijeratnim danima oca strijeljali Partizani. Čim su odrasli sva četvorica braće pobegli su u Francusku. Trojica su završila u Clevelandu, dok se četvrti god. 1968. s nekom navodnom diverzantskom grupicom povratio i u Jugo-zatvoru odležao 14 godina. Mladen je zaista bio iznimno skroman i vrlo čestit čovjek, i mnogim Hrvatima Cleveland predstavljao uzor poštjenja i rodoljublja. Bile su mu 62 godine, bоловao je od raka nepunu godinu dana i umro točno dva tjedna nakon što je primio moje pismo. Naš zajednički prijatelj, Miško Maslać, pripovijedao mi je da se Mladena moje pismo tako duboko dojmilo da mu ga je on, kod bolesničkog kreveta u bolnici, morao nekoliko puta čitati.

A sada par riječi o koncertu koji je priređen u meni dragom i nezaboravnom gradu ispod Sljemena. (Bilo bi mi gotovo nemoguće riječima opisati s koliko ljubavi i zanosa smo mi Hercegovci, sredinom šezdesetih, slušali i pjevali tek izašlu pjesmu „Najljepši je Zagreb grad“ [...])

Zvonko

*

Leavenworth,
14. prosinca 2003.

Dragi Mladene!

Iako smo se nas dvojica, zbog drugih ljudi, ponekad razilazili, nikada se svadali nismo, i naši su međusobni odnosi bili uvijek korektni. Vjerujem da ti nisi zaboravio da smo mi svojevremeno, ne samo pripadali istoj organizaciji, nego smo jedno vrijeme radili u istoj (Cerro) tvornici i stanovali pod istim krovom. Još uvijek se dobro sjećam, kad god bih navratio kod tebe, mali je Jure Švrljaš po stanu, ali sad više nisam siguran, da li je već tada tvoja Lila bila porodila i drugih dvoje tvoje djece. Bilo to kako mu drago, život se nije dao zaustaviti, niti je vrijeme na ikoga čekalo, pa su danas vaša djeca, eto, već odrasli ljudi sa svojim vlastitim obiteljima.

Od naših starih i zajedničkih prijatelja, iz onih davnih Clevelandskih dana, ja sam zadnjih godina najčešće bio u vezi s Nedom Miličevićem, Brankom Ćorićem, Ivanom Jukićem, Antonom Bevandom i Miškom Maslaćem. Mogu ti reći da mi u toku ove godine, gotovo nijedan razgo-

Zvonko Bušić i Maja Runje, svibanj 2010., Zagreb, Trg Republike Hrvatske

vor, s bilo kojim od njih, nije protekao, a da se nismo sjetili tebe i tvoje tegobne borbe s neumoljivom i opakom bolešću. Miško i Nedo su mi pripovijedali da se i ti za me često propituješ, a još prije 4 - 5 mjeseci Miško mi je sugerirao da ti napišem par riječi, kad se već ne možemo vidjeti ni čuti preko žice. Moram priznati da sam s pismom namjerno odugovlačio i oklijevao, nadajući se da će bolest nekako pobijediti. Međutim, znajući da je prije dva tjedna Nedo bio s tobom i da te Miško gotovo svakodnevno viđa, ovih sam dana obojicu detaljnije pitao o tome kakve su nade za oporavak. Iako mi ni jedan ni drugi nije želio ništa određenije reći, po tonu njihova glasa, ja sam zaključio da kraj nije daleko. Zato sam ti odlučio napisati ovo pismo i s tobom podijeliti neke osjećaje, koji mi pritišće srce, i neke misli koje se vrte po mojoj glavi. Ne činim to samo zato što smo nas obojica rođeni i odrasli na onom nama dragom hercegovačkom kamenjaru i što nas je nemila hrvatska sudbina otjerala u tuđinu i svojevremeno sastavila u Clevelandu, nego i zato što moja vlastita i vrlo tegobna životna iskušta meni omogućuju da dobro razumijem i da možda bolje od mnogih shvaćam kroz kakve si sve duhovne i fizičke agonije ove godine ti prolazio, i još uvijek prolaziš. Ne samo da sam već nekoliko puta smrt u oči gledao, i na kojekakve duhovne agoniјe osobno već toliko navikao i smrt prihvatio kao prirodnu i neizbjježnu pratilicu života, nego sam se s njom sasvim izmirio i u njoj prepoznao našu sudbonosnu prijateljicu, koju, kad dođe, treba bez straha prihvati i zagrliti.

Dragi Mladene, evo su, prije nekoliko mjeseci, nekako ukratko umrli dvojica mojih prijatelja iz djetinjstva. Jedan se, nakon tridesetgodišnjeg rada u Njemačkoj, s punom mirovinom bio upravo povratio u domovinu. Nakon nepun tjedan dana ljetovanja, u svojoj je novosagrađenoj kući, u Podbiokovskom Primorju, poslije ručka zaspao i umro. Drugog su, u njegovoj zadnjoj godini na električnim dalekovodima Zapadne Australije, njegovi suradnici jednog ranog jutra našli mrtvog u radničkoj baraki. Ne znam da li je umro tog jutra ili protekle večeri, ali je i njemu smrt došla iznenada, jer mu je, kako sam čuo, tijelo ležalo na krevetu, odjeveno u električarskoj odori i s čizmama na nogama. Samo mjesec dana ranije primio sam od njega pismo u kojem mi piše o svojim unucima,

Leavenworth, 2. rujna 2004

Draga Maji!

Moga me je Penelope nedavno ukorila jer još nisam odgovorio na tvoje pismo - izvještaj o održanom koncertu, a kad sam još rekao da ti i ne traže pismo budžetu odgovor, ona je rezignirano dodala - da se ukuče red tebom nisam trebao pokazati kao nepopravljiv bezobzirnik. Ispricavao sam se time što sam, očekujući što će mojih sljedeći odlučiti Amer. komesar, već punu tri mjeseca ne mogao ukljeci u iglicama, i nju molio da ti i pe u moje ime rezolvirat nekeko me opravda. Nisam siguran da li je to Julie učinila, ali mi u paketačnim razgovorima pište više spominjela, a zato ju nevjerno misam piteo. Bilo to kako sun drago, ijer im je ukor, ipak, pogodio jednu mutanjku ţicu i ovo pismo je djek tog pogotke.

Datle, jutros sam kopac po dobivenoj pošti i prenosi va tvoja pisma i članak - Jedan život između Oregona i Zagreba. (Dobro te sjećam da sam tvoj prikaz povratka u domovinu počljivo i s užitkom pročitao i potom ga presljedio edukacije projektilje). Pakoteš sam prenosiš pre drugih lijepih i udržajnih pisama povodom koncerta, te kopiju izvještaja koji je objavljen u Hrvatskom Slenu, kao i onih 10-tak stvari opuštenih zaista dirljivim bilošćima, lijepim ţeljima i predčinim pozdravima. Nakon što sam sve to ponosno prečitao čvrsto sam odlučio da ti te, pričicima neizognuši matice, pridružim odneši životi. Jer, budem li i učalo odugovlač

Iz pisma Zvonka Bušića Maji Runje iz rujna 2004.

i kako se sa suprugom planira vratiti svojme izvorištu, te da se žarko nada da ćemo se uskoro vidjeti, i još makar jedanput prošetati starim stazama naše mladosti. Ali poznato je, što god čovjek snuje da to sve, ipak, samo dragi Bog određuje.

Stara je mudrost da su nuda i snovi hrana mladosti, a da starost živi od sjećanja. Zaista, što god se čovjek više primiče predvečerju svoga života, svježije su mu uspomene iz djetinjstva, i on se sve češće sjeća prijateljstva iz mladosti i događaja iz davno minulih godina. Tako, evo, i mene, dok ti pišem ovo pismo, salijetaju kojekakve uspomene iz onih davnih Clevelandskih dana, kad smo bili još dosta

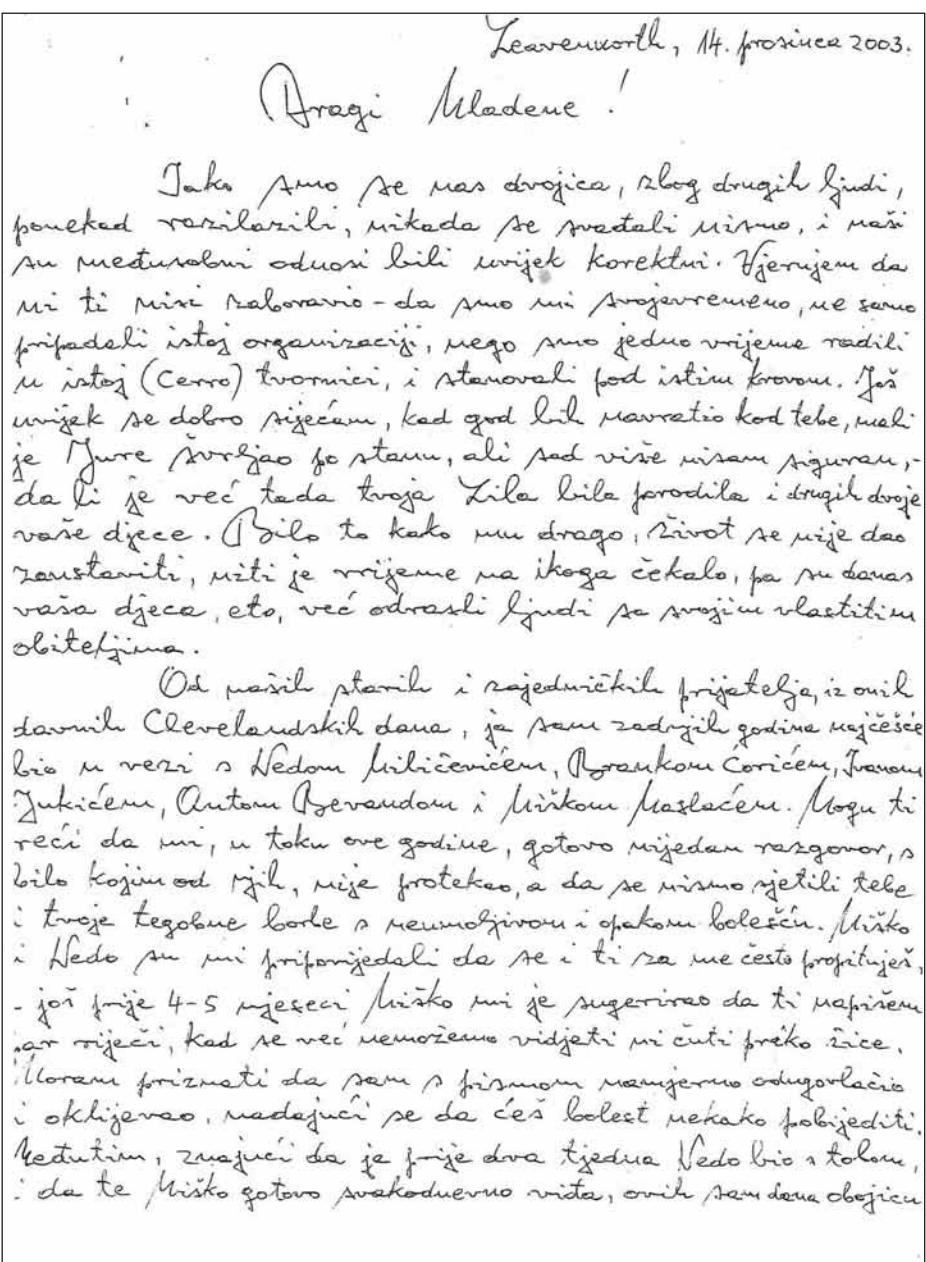
mladi i prepuni snage i života. Ja sam u Cleveland stigao 19. prosinca 1969., dakle prije točno 33 godine, ali se tih prvih dana i brojnih susreta još uvijek tako živo sjećam kao da je to jučer bilo. Posebno su se duboko u moja sjećanja usjekli oni poslijemisni prizori prid crkvom, jer zaista, kao što je naš Ivan Džeba običavao reći, bilo je divota gledati toliko kršnih i tako naočitih hrvatskih mladića. Recimo, da je onda bilo tko pravio spisak od deset najzdravijih i najkršnijih mladića, uvjeren sam da bi se među njima našla imena Vinka i Pere Logarušića, Jure Lasića i Mladen Dedića. Zar nije vrlo čudno i zagonetno da su njih sva trojica već davno otišli

na drugi svijet, i da evo i tebe opaka bolest želi za njima poslati. Zbilja su tajanstveni planovi Božji i mi smrtnici nikada ne znamo koliko nam je još ostalo od života, i kada ćemo i kako umrijeti, da li iznenada ili pak iscrpljeni nekom teškom bolešću ili iznemogli dugom i dubokom starosti, te tko će otići ranije, a tko malo kasnije. Što sigurno znamo je to da smrt nikoga neće zaobići niti zaboraviti.

Kada sam nedavno čuo da je u Australiji umro moj najblizi prijatelj iz djetinjstva i mladosti, bio sam duboko u srce ganut, i čini mi se da su me odjedanput saletile sve uspomene na njega i naše zajedničke vragolije iz onih davnih i bezbriznih dana. Bila me je obuzela velika žalost i teška tuga, ne toliko što je on umro, nego što nam ne biše suđeno još se jedanput vidjeti i makar se do mile volje narazgovarati. Međutim, i s time sam se ubrzo pomirio i Bogu zahvalio da ga je poživio, dok su mu djeca odrasla i dok je ženu materijalno zbrinuo. Iako prevladava mišljenje da je najbolja i najljepša mirna i brza smrt, neki su moji omiljeni starogrčki filozofi vjerovali da se, kroz duhovne patnje i fizičke boli, duša bolje pripremi za rastanak od tijela, i da tako lakše putuje prema svome novom odredišu.

Dragi Mladene, nedavno sam našeg zajedničkog prijatelja Miška, također, pitao da li si ti, u razgovoru s njim, ikada spominjao gdje bi želio biti pokopan. On mi je rekao da je to, obzirom na date okolnosti, vrlo nezgodna tema te da on zbilja ne zna što ti o tome misliš, i dodao je, da si ti vrlo blizak sa svojim sinovima, a naročito sa tvojom kćeri Katarinom. Također mi je rekao da se ni tvoj stari pajdo Nedo Miličević, nije odvažio o tome te pitati, iako je on, u domovini, za sebe grob već osigurao. Mišku sam rekao da bih te ja, ne samo o tome pitao, nego bih ti otvoreno rekao da je po mom dubokom uvjerenju, dugočrno, čak i za tvoju djecu i ženu, najbolje rješenje, da te se pokopa tamo pod zavičajnim nebom, gdje u dugom i neprekinutom lancu već počivaju kosti tvojih roditelja i predaka. A tako će, u želji da pohode čaćin grob, i tvoja djeca ponekad obaci našu domovinu, a tko zna, možda tamo zavole i ostanu, jer su, po svemu sudeći u Ameriki već na vidiku crni dani.

Molim te, Mladene, molim te oprosti mi što ti o toj toliko osjetljivoj temi ovako otvoreno pišem. U svoju obranu, mogu ti

Iz pisma Zvonka Bušića Mladenu Dediću iz prosinca 2003.

reći samo toliko da ja za to osjećam nekakvu dužnost i potrebu, a moralnu snagu za to cprim iz mojih dubokih spoznaja o prirodi čovjeka i njegovom životu i smrti. Također naglašavam da ja tebe nipošto ne želim nagovoriti na ništa što bi bilo protiv tvoga uvjerenja i tvoje želje. Ovdje ja tek iznosim samo moje osobno mišljenje, svjestan da o tome svaki od nas, sam za sebe mora odlučiti, a od mene bi bilo vrlo neljudski kada tvoju odluku ne bih poštivao. Iskreno govoreći, meni je vrlo teško o tome tebi pisati, ali, sluteći da si se u tvojoj duhovnoj i fizičkoj agoniji, možda našao pred tom teškom dilemom htjedoh ti nabacati ovih nekoliko misli, da bi uz mogao cijelu stvar sa svih strana promotriti, i o svemu bolje produmati.

Prije nego završim, moram ti reći da sam o toj istoj temi ja i s drugim prijateljima, također, vrlo otvoreno razgovarao. Tako smo, još svojevremeno u Berlinu, Josip Senić i ja, jedan drugom dali čvrsto obećanje, ako bi jednog od nas smrt zadesila, a drugi doživi oslobođenje Hrvatske, da živi kosti mrtvoga prenese u domovinu. Obzirom da je to bila Senića ideja, kasnije sam često pomicljašao da je on svoju smrt već tada slutio ili je čak i očekivao, jer je nakon 3 mjeseca ubijen. Sjećam se da mi je, nedugo prije nego je umro Jure Lasić pripovijedao kako je, iako su mu i žena i sin čvrsto obećali da će ga u Jarama pokopati, a on je zakleo svog šogora Branka da to učini ako bi Marica i Ljubo promijenili mišljenje. Evo je baš ovih

*Zvonko Bušić sa školskim sestrama franjevkama Hercegovačke provincije,
svečanost povodom povratka, Zagreb, listopad 2008.*

dana umrla žena pok. Andrije Artukovića. Iako se ne zna za grob njena muža, čuo sam da je toj rođenoj Austrijanki zadnja želja bila da bude pokopana u Klobuku, rodnom mjestu svojega muža. Njezin sin Radoslav će bez sumnje tu njezinu želju vrlo rado ispuniti.

Dragi moj Dediću, ako te je u bilo kojem vidu ovo moje pismo uznemirilo, još jednom te molim, da mi oprostиш, jer to nipošto nije bila moja želja ni namjera. Naprotiv.

Dakle, ako uskoro budeš morao otići, zbogom i sretan put. Pripremi teren, jer tamo ćemo i mi svi brzo doći, neki od nas ranije, a neki malo kasnije.

Hvala ti na svemu, a posebno ti hvala što si uvik bio dosljedan i čestan čovjek, te uzgorit i čvrst poput onog živca kamena u našem rodnom kamenjaru, gdje

Poskok skače po brdima, u nizini
zemlje ima.
Iz kamena voda teče, a sa neba
sunce peče.

Po selima crkve stoje, i ljudi se
Boga boje.

Gdje su ljudi tvrda kova, to je
zemlja Hercegova.

Dragi moj Mladene, neka ti dolazeći Blagdani donesu izobilje mira i spokoja, tako da ove svete dane što ugodnije provereš, sa svojom obitelji i u krugu svojih prijatelja. To ti iskreno i od srca želi tvoj negdašnji prvi susjed i stari prijatelj,

Zvonko Bušić

P.s.

Onda kad je tvoj sin Jure švrljao oko nas, zaboravih te upitati da li si mu to ime dao u čast proslavljenog viteza Francetića. Evo mi baš sada na pamet pade jedan razgovor koji se svojevremeno vodio u predsjedničkom uredu, a kojem je Julie nazočila i meni o tome pripovijedala. Naime, jedan je visoki časnik predlagao Tuđmanu, da se nešto poduzme jer vojnici sve češće pjevaju „Evo zore evo dana, evo Jure i Bobana“ i da bi Hrvatskoj moglo

škoditi pred vanjskim svijetom, jer da kojekakva novinarska zabadala pišu da je o ustaška pjesma.... itd. Tuđman je časnika upitao da li to pjevaju kad idu u boj, a kad mu je on potvrđno odgovorio, predsjednik mu je rekao: „Ništa ne poduzimaj, niti kome govori kakav je o tome naš službeni stav. Bilo bi neljudski, nepoštено i sramotno takvim bojovnicima zabraniti pjevanje pjesme, kad se zna da su toliki njihovi prijatelji, rođaci i mještani, s tom pjesmom na usnama, poginuli braneći domovinu.“

Spominjem to kao još jedan dokaz, da je utemeljitelj Hrvatske Države, ne samo imao veliko srce, nego je on zaista volio srčane ljude i mnogo ih cijenio. Pored njegovih drugih veličina, meni je upravo zbog toga bio posebno drag naš novi otac domovine. Zato me je obradovoalo da je na nedavnim izborima hrvatski narod izglasao stranku koju je on organizirao, i s kojom je oslobođio našu matičnu zemlju, i time svome mrtvom vođi ponovo odao zaslужenu počast. **Zvonko**

JUGOPARTIZANSKI ZLOČINI U GOSPIĆU OD POČETKA TRAVNJA 1945.

Neposredni povod za ovaj članak su sljedeći: ekshumiranje posmrtnih ostataka devetnaest hrvatskih žrtava (13. srpnja 2018.) iz skupne grobnice u Čanić Gaju, predgrađu Gospića, koje su pobili jugoslavenski partizani 4./5. travnja 1945.; svjedočenje Nikole M. o stratištu i skupnom grobištu u šumi Imovina kod Gospića (30. srpnja 2018.), na kojem je ubijen neutvrđeni broj žrtava, mahom Gospićana, koje su pobili jugoslavenski partizani, a na kojem su zločinci Nikola Teslić i Sava Kekić sa svojom zločinačkom skupinom također zaklali neutvrđen broj staraca, žena i djece u danima nakon preokreta 4. travnja 1945.; na koncu – provokativna i zlonamjerna izjava povjesničara Hrvoja Klasića na televiziji N1 povodom „srpskog ustanka“ u Srbu.

Gospic u doba Nezavisne Države Hrvatske

Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske 10. travnja 1941., uz tek uspostavljenu i slabašnu hrvatsku vlast, u Gospiću su vojni i dijelom civilnu upravu obna-

Piše:

Ivan VUKIĆ

šali i Talijani. Prije nego što se je mogla doznati narav hrvatskog režima, tu državu – a ne samo njezin režim – počeli su terorističkim akcijama rušiti velikosrbi, a uskoro i komunisti. Talijani su Gospic utvrdili kao vrlo jako vojno uporište. Oko grada su bili iskopani strjeljački rovovi, tzv. *laufgrabe*. Uz njih je bila postavljena višeredna bodljikava žica na koju su bile obješene prazne limenke, kako bi i zvukom olakšale stražarenje.

Na svim prilaznim cestama iz okolnih sela u Gospic bile su postavljene *blokade* s preprekama. Uz rampu bi bila jedna do dvije stražarnice u kojima je bila vojna posada što je nadzirala ulaz i izlaz. Tko je imao urednu *propusnicu* mogao je ući odnosno izići. Nakon pomnog pregleda, rampa bi se podigla i oslobođio bi se ulaz pješacima, zaprežnim kolima i automobilima. Na lomnim točkama trase osiguranja bili su izgrađeni zidani bunkeri iz kojih se

mogla nadzirati trasa. U bunkerima je bila smještena vojna posada, potrebna oprema i mule. Uz neke bunkere za posadu bili su posebno izgrađeni i bunkeri za mule. Gospic je, dakle, bio vojno dobro utvrđen, ali to nije bio slučaj s prigradskim naseljima i okolnim selima. Njihovi su se stonovnici predvečer sa stokom i vrijednjom imovinom povlačili u grad, a ujutro bi se vraćali kućama. Često su njihove nebranjene kuće bile opljačkane, a oni koji se nisu htjeli tako povlačiti ubijeni, ili kuće zapaljene i cijela sela popaljena. Takav je slučaj bio sa selima Žabica i Lipe.

Iz tako napuštenih kuća opskrbljivali su se partizani i četnici pljačkom, a u nekim su kućama partizanski simpatizeri namjerno ostavljali potrepštine po ranijim dojavama. U velikoj mjeri su ovakve pojave prouzročene himbenom talijanskog politikom. U ostvarivanju svojih osvajačkih ciljeva na štetu Hrvata, Talijani su tajno pregovarali s četnicima, koji su prelazili, prema potrebi, u partizane i vraćali se. Uz to je u Gospicu nastala vrlo dobro organizirana ilegalna partizanska 7. brigada,

Gospic

koja je prikupljala obavijesti i dostavljala ih u šumu. Postojanje te brigade vlastima NDH nije bilo nepoznato, štoviše, nekim je njezinim pripadnicima bilo i suđeno, pa su izricane i vremenske i smrtnе kazne.

U službi te brigade bile su i neke žene i djevojke, koje su ljubovale s hrvatskim časnicima i tako doznavale i strogo čuvane vojne tajne. Zbog takve su neopreznosti mnoge vojne akcije bile bezuspješne, a izgubljeni su i mnogi životi. Tako je Vlah Nikola Teslić imao dvije lijepе, zgodne i zamamne kćeri koje su ljubovale s ustaškim časnicima te su izmamljene obavijesti dostavljale partizanima u šumu. Kad su otkrivene, s još nekim Vlahinjama i Vlasima, ustaše su ih na okrutan način objesile na električne stupove u Bilajskoj ulici. Prizor je zgrozio Gospićane i takav postupak je naišao na opću osudu. Gospićani su znali da će ovakav neodgovoran čin biti izlika partizanima i četnicima da opravdaju svoje zločine.

Gospić nakon preokreta 4. travnja 1945.

Nakon pada Gospića 4. travnja 1945. jugoslavenski su partizani (Jugoslavenska armija) izvršili strahotan zločin u Gospicu. Po nalogu svoga zapovjedništva u kojem je glavnu ulogu imao Jakov Blažević, 48 sati, puna dva dana, ubijali su muškarce starije od 16 godina koje su zatekli u Gospicu. Opsjednuti mržnjom ubijali su i žene te stasitije mladiće i djevojke mlađe od 16 godina, koji su im stasom izgledali stariji. Nakon isteka od 48 sati nastavili su dalje ubijati po popisu koji su im u šumu dostavili njihovi odbornici. Trebalo je pobiti sve moguće protivnike novoga poretka.

U zločinima se posebno isticala samostalna zločinačka skupina koju je predvodio Nikola Teslić i Sava Kekić. Po ulicama, kućama i stajama uhićivali su Gospićane, katolike, muškarce, žene i djecu, odvodili ih i ubijali. Klali su, a žrtve nisu pokapali, nego su ih ostavili da ih razvlače psi i zvijeri. Zločin je bio toliko strašan da je zgrozio i partizanske vlasti koje su se pobojale zbog njegovih političkih posljedica. One su uhitile Nikolu Teslića i osudili ga na zatvorsku kaznu koju je izdržavao u Staroj Gradiški. Brzo je pomilovan i otpušten na slobodu, uz obrazloženje da je bio dobrog i vrlo primjernog ponašanja. Je li Teslić uhićen i osuđen za zločine koje su počinili on i njegova zločinačka skupina,

ili je partizanska vlast njegovim uhićenjem htjela prikriti svoje zločine? Odgovor na to trebaju dati povjesničari.

Ubijali su drugovi sve do 1955. Kako tvorci novog poretka opravdavaju te su lude zločine? Kažu da su starci, žene i djeca bili fašisti i da ih je zaslужeno stigla ruka pravde. U gospićke zatvorske i sudske knjige upisali su da su oni koji nisu osuđeni na smrt pušteni u logor, a osuđeni su na doživotnu i višegodišnju robiju. Kakav cinizam, pušteni su svi koji nisu ubijeni, a mnogima bi i smrtna kazna bila lakša od muka koje su morali preživljavati u Titovim tamnicama! Gospić je u tih 48 sati postao grad udovica. Pobjijen je zreli i fertilni muški naraštaj; spasili su se rijetki koji su se skrili pred „osloboditeljima“ te oni koji su „osloboditelj“ unovačili i poveli sa sobom u svome pomahnitalom ubilačkom pohodu do Trsta i Bleiburga.

Nakon smirivanja stanja, dio preživjelih je pred jugokomunističkim i srbočetničkim nasiljem pobjegao preko granice. Raspršili su se po svim kontinentima, a dio se iselio unutar Hrvatske, uglavnom u Zagreb. Kad su odrasli, sinovi pobijenih su također bježali preko granice i iseljavali se diljem Hrvatske, također uglavnom u Zagreb. Pobjijeno je stručno osoblje, prekinut je prirodni život grada. U škole su dovedeni profesori po dekretu, uglavnom po kazni, jer su radili u školstvu NDH ili su po prosudbi KP bili neloyalni jugokomunističkom sustavu. Ti izuzetno vrijedni i stručni profesori uzdigli su gospićku gimnaziju među najbolje u Hrvatskoj. Iz gospićke su gimnazije pri upisu na fakultete imali prednost učenici koji su po mišljenju Partije bili podobni, a to su uglavnom učenici pravoslavci.

Rijetki su se Gospićani katolici nakon završetka školovanja vraćali u svoj grad, jer se nisu mogli zaposliti ili su bili podvrgnuti šikaniranju. Rijetki Hrvati koji su se zaposlili morali su postati vjernici Partije i zatajiti pradjedovsku vjeru i naciju. Gospićanima hrvatske narodnosti nametana je kolektivna krivnja zločinačkoga naroda. Išlo se tako daleko da su pušači koji su pušili cigarete *Opatija* obilježeni kao hrvatski nacionalisti, kao i oni koji kupuju i čitaju *Vjesnik* ili navijaju za nogometni klub Dinamo. U isto doba režimlje su pri kupnji cigarete prkosno isticali i tražili „najbolje cigarete“, srpsku *Moravu*. Ne daj Bože da bi netko smio naglas izustiti da je onda to srpski nacionalizam. Kada

je Hrvat trebao odgovoriti na pitanje koje je narodnosti, stidljivo bi procijedio jedva razgovijetno kroza zube da je Hrvat. Neprekidno isticanje da se Srbi osjećaju ugroženima pri spomenu bilo čega hrvatskog bilo je djelotvorna formula za upokoravanje Hrvata. Kada i danas u duhu prelistavam događaje iz toga doba, zacrevnim se sam pred sobom zbog naše hrvatske podložnosti i nemoći.

Skupno stratište i grobište u Imovini, Šumi kraj Gospića

O zločinima skupine zločinaca Nikole Teslića i Save Kekića svjedočenje mi je dao i odveo na mjesto skupnoga smaknula gospodin Nikola M. Skupno stratište i grobište nalazilo se je u predgrađu Gospića, a to je danas Bilajskula u rubu šume Imovina. Prilaz do stratišta i grobišta je u Bilajskoj ulici kod novoizgrađene i nedovršene kuće Vlaha, Radakovića (?) iz Vrebca, koji je na Vrebačkoj stazi zaklao Pauna, oca Mile i Tome. Zbog ovoga nedjela bio je osuđen.

Položaj kuće u Bilajskoj ulici je: lokacija +/- 3 m; koordinate N 44° 31,928', E 015° 23,97'; udaljenost do stratišta i skupnog grobišta je tristotinjak metara. Skupno stratište i grobište nalazi se u šumi iza potočića, koji ljeti presuši, desno od zavoja poljskoga puta, na položaju: lokacija: +/- 8 m (satelitska veza slabija je zbog guste šume); koordinate: N 44° 31,777', E 015° 23,958'.

U sjećanju su mu ostala imena ubijenih o kojima su pričali stariji: 1. Zubčić iz Bilajskih ulica, Gospić; 2. Zupčićev sin, koga su zvali Momo, iz Bilajskih ulica, Gospić; 3. Adamović iz Bilajskih ulica, Gospić, otac prof. Ivice Adamovića; 4. Šimatović iz Lipovske ulice, Gospić; 5. žena s petogodišnjim sinom iz Perušića i brojni drugi čiji se imena ne sjeća.

Zločinstva je, kaže on, započeo Jakov Blažević, visoki partijski i partizanski dužnosnik koji je jedne zimske noći poslao skupinu partizana iz Divosela da po pokorici dubokoga snijega uđu u Gospić i iz kuće odvedu brata mu po ocu Ivecu Blaževića, koji se nije htio priključiti partizanima. U kući su uz Ivecu bili i njegova žena Ljuba i njezin brat Braco, mladić od petnaestak godina. Braco je iskočio kroz prozor i pokušao pobjeći. Nažalost, nije uspio: partizani su ga ubili pri bijegu. Ivec

(Nastavak na str. 50)

DO KADA ĆE HRVATSKA PREŠUĆIVATI JUGOSLAVENSKЕ KOMUNISTIČKE ZLOČINE?

Upovodu desetoga Europskog dana sjećanja na žrtve svih totalitarnih i autoritarnih režima koji se obilježava 23. kolovoza, kao spomen na potpis pakta Ribbentrop-Molotov, Hrvatsko društvo političkih zatvorenika održalo je komemoraciju u zloglasnom zatvoru u Staroj Gradiški. Brojno izaslanstvo je predvodio predsjednik HDPZ-a Marko Grubišić, u ime Hrvatskoga sabora nazoran je bio saborski zastupnik Pero Čosić, a žrtve toga zlosretnog mjeseta blagoslovio je velečasni Željko Volarić. S posebnim pijetetom odana je počast svim supatnicima i suborcima koji su tamo izdržavali dugogodišnje i mukotrpe kazne, sanjajući slobodnu i neovisnu Hrvatsku.

Hrvatska se pridružila većini zemalja članica EU u kojima se, na preporuku Europskog parlamenta, potiče na promišljanje osjetljivih i kompleksnih pitanja zajedničke povijesti i njezina očuvanja, kako bi sljedeći naraštaji mogli iz nje učiti

Piše:

Tomislav DRŽIĆ

i graditi suživot na temeljima demokracije i uvažavanja temeljnih prava. Europski je parlament preporučio da svaka zemlja prilagodi način obilježavanja sjećanja na žrtve totalitarnih režima vlastitoj povijesti i tradiciji, ali da osudi teška kršenja ljudskih prava i zločine počinjenje u ime totalitarnih i autoritarnih režima te izrazi suosjećanje, razumijevanje i priznanje žrtvama tih zločina, jer one odnosno njihove obitelji to zaslužuju.

Hrvatski je sabor 30. lipnja 2006. godine donio Deklaraciju o osudi zločina počinjenih tijekom totalitarnoga komunističkog poretka u Hrvatskoj 1945.-1990. Ona je objavljena u *Narodnim novinama* od 10. srpnja 2006., a u njoj se, među ostalim, navodi da su totalitarni komunistički reži-

mi bili, bez iznimke, obilježeni masovnim povredama ljudskih prava. Međutim, do danas se naša država ne odnosi jednakom prema strahotama komunističkih zločina i zločina počinjenih u ime nacionasocijalizma, fašizma ili drugih ideologija. Dapače, Grubišić je podsjetio okupljene, da je komunizam još uvijek „svjež“, i da su njegovi protagonisti još uvijek među nama, nerijetko čak i kao kreatori društvenih zbivanja, a ipak se njihove zločine prepusta zaboravu te oni sami bivaju slavljeni i skupa sa svojim potomcima pretvoreni u novu političku elitu.

Saborska deklaracija nije poboljšala prava hrvatskih žrtava komunizma. Štoviše, Hrvatska nije ispunila ni jednu točku iz odluke Parlamentarne skupštine Vijeća Europe da javno osudi zločine totalitarnog komunizma, a svaka vlast do sada, pa i današnja, uporno odbija donijeti zakon o lustraciji onih koji su u ime jugo-komunističke tiranije kršili ljudska prava i

Dio sudionika komemoracije

(Nastavak sa str. 20)

Saborski zastupnik Pero Ćosić i predsjednik HDPZ-a Marko Grubišić

činili zločine protiv čovječnosti. Vidljivo je to danas i iz žalosne činjenice, istaknuo je Marko Grubišić, da sam predsjednik HAZU, akademik Zvonko Kusić, kao predsjednik vladina povjerenstva (Vijeća) za suočavanje s prošlošću donosi „Dokument dijaloga“, zaključak i preporuku da je zvijezda petokraka prihvatljiva hrvatskom društvu, dok prastari hrvatski povjesni usklik „Za dom spremni!“ treba što prije proglašiti zakonski kažnjivim. Zar se zaboravlja da su pod tom petokrakom zatvarani u Gradišku i druge jugo-kazamate tisuće hrvatskih rodoljuba?

Podsjetio je Grubišić i na to, da je upravo po toj preporuci Kusićeva Vijeća austrijsko oružništvo na ovogodišnjoj blei-

burškoj komemoraciji uhitilo i nedužnog člana HDPZ-a Ivana Dujmovića te ga držalo u zatvoru čak 50 dana. Zbog toga HDPZ u ime hrvatskog naroda traži da se povuče takvo nakaradno mišljenje Kusićeve komisije, jer je nedopustivo ekskulpirati zločine počinjene od doba Drugoga svjetskog rata do Vukovara, Škabrnje i Dubrovnika. Stara Gradiška je, kao što je kazao jedan od nazočnih bivših starogradističkih uznika, bila „crna rupa i koncentrat zla totalitarizma“. To mjesto čuva uspomenu na tisuće i tisuće godina, života i muka utkanih u stvaranje hrvatske države, pa se zato ne smijemo povlačiti na štetu dostojanstva tih žrtava.

DESETI MOLITVENI SUSRET NA MACLJU

Na Dan sjećanja Udruga „Macelj 1945.“ organizirala je deseti molitveni susret na Maclju, pored najveće dosad poznate domovinske grobnice Hrvata, u kojoj su pokopana 1163 mučenika koje je na prostorima Macelske šume pobila Jugoslavenska armija mjesec i više dana nakon završetka Drugog svjetskog rata. Polaganju vijenaca i molitvi su nazočili izaslanik predsjednika Hrvatskoga sabora Žarko Tušek, u ime predsjednika vlade državna tajnica u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova, redovita hodočasnica na Maclju mr. sc. Zdravka Bušić, a u ime Ministarstva hrvatskih branitelja Ivana Horvat te Kristina Vešligaj, voditeljica i stručna suradnica Službe za obilježavanje mesta masovnih grobnica.

Ni ovomu molitvenom susretu nije odazvao nitko iz Krapinsko-zagorske županije, premda su njezini dužnosnici bili pozvani. Zapravo, od kada SDP obnaša vlast u toj županiji, njihovi predstavnici ne dolaze na Macelj. Ovakav neprofesionalan i nemoralan – ali politički više nego rječit potez – samo potvrđuje riječi glasnogovornika Udruge „Macelj 1945.“, Ivana Jaklina, da se nad Hrvatskom i nakon 28 godina njezine nezavisnosti još uvijek prostiru gusti oblaci „kontrolirane istine i laži“ zločinačkoga jugoslavenskoga komunističkog režima i njegovih baštinika. (D. T.)

Među zlim djelima što ih bijahu uporno činili, svakako je najgore njihovo kršenje vjernosti Bogu. Brojni susjedni narodi gradili su svojim kumirima na vrhovima brežuljaka mjesta zajedničke proslave na koja su mamili i Židove. Promicatelji tih susreta služili su se isticanjem izravne koristi: navodno štovanje kumira pospješuje plodnost zemlje, odobrava bludništvo, Preporučuje ljudske žrtve, posebice žrtvovanje djece.

Poželjno je naglasiti kako je utjecaj poganskih kumira na židovski narod tijekom razdoblja što je prethodilo izgnanstvu u Babiloniju postupno rastao i u narodu imao sve širi krug štovatelja. U pozadini stoji posredan utjecaj onodobne slike svijeta: Ta slika poznaje čovjeka i njegov život na zemlji, Boga i božanski život u nebeskim prostranstvima i zla bića pod zemljom. Približavanje Bogu postizalo se slikovito usponom na visoku goru. To se vidi u Mojsijevu životu: on se uspinjava na brdo i tu se susreto s Bogom.

Nu kako je u židovstvu postupno slabila slika Boga i njegove uloge u svakodnevnom ljudskom životu, tako je zapaženijim postajao utjecaj ljudske sile što se – u izravnoj primjeni – vrlo lako pretvara u nasilje. Time ugroženima postaju međuljudski odnosi: ljudi se uzajamno glože i služe nasiljem, a ono se „podiže kao žezlo bezbožnosti“ (7, 11). Što će reći: tko je jači mimoilazi pravednost i provodi svoju samovolju. Uz to raste i postaje nezasitnom pohlepa za bogatstvom. A ni srebro ni zlato ne mogu zasiliti ljudsku dušu. Ljudi su se ponosili svojim divnim nakitom, ali su od njega izrađivali kumire (7, 30). Širi se bezakonje, a „nitko ne će bezakonjem ojačati život“ (7, 13). Kad se takva zbivanja pogledaju u širem opsegu, vidi se kako je „zemlja puna krvi i zločina što zaslužuju smrt“ (7, 23).

Iz toga slijedi velika opomena: „Primice se kraj: bliži se konac zemlji na sve četiri strane svijeta! ... Dolazi tvoj čas, bliži se dan: strava je, a ne radost u gorama“ (7, 2, 7). Pa ipak ne će svi nastrandati: *ostatak će se vratiti Bogu* (6, 8-10).

NAKON 33 GODINE NA RUŠEVINAMA JUGOKOMUNISTIČKOGA I ČETNIČKOG PAKLA

Stara Gradiška, 21. svibnja 1985. - 23. kolovoza 2018.

Upovodu spomen-dana na žrtve totalitarnih sustava, svečanosti u Staroj Gradiški sudjelovali su predstavnici zajednice žrtvoslovnih udruga Osječko-baranjske županije, Hrvatskoga društva političkih zatvorenika - Podružnica Osječko-baranjske županije, Hrvatski domobran - ratni veterani, ogrank Osijek, Žrtve za Hrvatsku 1941.-45. iz Osijeka i Hrvatski obredni zdrug Jazovka - krilo Đakovo.

Nakon polaganja vijenaca, molitve i prigodne riječi spomena na žrtve, predsjednika HDPZ-a Marka Grubišića i saborskog izaslanika g. Čosića, provukli smo se kroz ruševine u prizemlju zatvora do prvoga i drugog odjela. Tamo nam je Andelko Mijatović, bivši politički uznik, pripovijedao kako je bilo robijati u ono vrijeme i što se sve događalo s političkim zatvorenicima. Inače je prvi odjel obnovljen 1989./90., kad su velike sobe s 30 kreveta smanjene te je u njih stajalo 15 kreveta, a ugrađeni su sanitarni čvorovi i centralno grijanje. Time je, dakle, stanje u velikoj mjeri popravljeno. Jer, strašno je kad pogledamo u dokumente iz knjige *KPD Stara Gradiška mučilište i gubilište hrvatskih političkih osuđenika* dr. Augustina Franića, da je stotinjak političkih zatvorenika ubijeno u toj kaznionici, uglavnom zbog pokušaja bijega, a da ih je skoro 180 umrlo od prisilnog rada, zlostavljanja i teških uvjeta života. Ta knjiga je nezaobilazan izvor za upoznavanje stvarnosti tog mučilišta, a svakako je uputno pročitati još i

Piše:

Ivo TUBANOVIĆ

knjigu Vjekoslava Žugaja (*Stara Gradiška*, 1997.), Vlade Radošića (*Pakao srpskog logora Stara Gradiška 1991.* izd. 2012.), kao i knjigu *Gorke uspomene iz Stare Gradiške* (Zagreb, 2015.) Tomislava Vukasovića.

Ovaj posjet me je ponukao prisjetiti se kako je u Staroj Gradiški bilo dvadesetak godina nakon što jer тамо robijao A. Mijatović. Ja sam imao sam sreću da me nisu uznemiravali homoseksualci kao neke političke zatvorenike po nalogu zatvorske uprave, kao što je slučaj iz 1964. koji je u svojoj spomenutoj knjizi opisao Tomislav Vukasović. No, imali smo problema noću s miševima, koji su trčali i skakali po zatvorenicima, pa smo ih morali loviti

u plastične kante koje smo stavljali ispod kreveta s malo hrane. Hvala Bogu i hrvatskim braniteljima s njihovim vrhovnim zapovjednikom dr. Franjom Tuđmanom, koji su se na koncu izborili za slobodnu i demokratsku Hrvatsku.

U Staru Gradišku sam dovezen 21. svibnja 1985. iz osječkoga istražnog zatvora, u koji su me doveli 28. kolovoza 1985. Krvava istraga je trajala do kraja veljače 1984. Suđenje je počelo pred Uskrs, u travnju 1985., i trajalo je 3 dana: u Čistu srijedu te na Veliki četvrtak i Veliki petak. Istragu nazivam krvavom zato što je moj kum Anto Davidović ubijen petoga dana njezina trajanja, a nakon nje sam ja osuđen na 14 godina zatvora. Javni tužitelj Jovan Grubišić žalio se formalno, iako je znao da mi je izrečena maksimalna kazna, pa je Vrhovni sud SR Hrvatske kaznu po-

Pogled kroz starogradiške rešetke danas

tvrdio 20. prosinca 1985., upravo na moj 36. rođendan.

U tijeku istražnog postupka uhićena su nas petorica, četiri s područja Đakova i jedan s područja Jajca. Dvojica su osuđeni na Općinskom sudu u Đakovu po jednu godinu i odslužili su kaznu u Požegi, a peti je osuđen na banjolučkome Okružnom судu na 9 godina te je odslužio pet godina u KPD Zenici.

Kad sam dovezen u Staru Gradišku, prvo sam na dva tjedna išao u karantenu. Tamo je bio veliki nered, tjesno, pomislio sam da se neće moći izdržati ako bude takva cijela robija, nastupit će zaraza, bolest, smrt... Nakon karantene odveden sam na jedan dan u samicu, nakon čega su me rasporedili na 4. odjel, u pogon proizvodnje stolarije, kod referenta koji se zvao Marinko Belivuk. On me je svaki mjesec pozivao na razgovor kako bi me uvjedio da smo mi na krivome, a oni na pravom putu. I oni iz zatvorske uprave su znali da mnogi predviđaju raspad Jugoslavije, pa je režim bio blaži nego ranije.

Nije mi poznato da bi u tijeku mog robijanja bilo nasilne smrti zatvorenika ili neuspjelog bijega iz zatvora: mi politički zatvorenici morali smo strogo poštivati zatvorska pravila, paziti na dopuštene smjerove kretanja samo u koloni i u pratnji zatvorskih stražara, jer smo znali da za svaki prekršaj slijedi samica i druge zatvorske kazne. S obzirom na strogo poštivanje zatvorskih pravila, bilo je ograničeno kretanje unutar kaznionice: samo do stolarije (oko 350 metara)

u koloni po dva, a tako i do kuhinje (200 m) u koloni po dva, tri puta dnevno. Tako je trajalo pet godina i jedan mjesec. Dok smo išli do kuhinje, prolazili smo pored kantine koja je bila otvorena za vrijeme ručka. Trgovac se zvao Senad, a mi smo mogli kupovati za zatvorske bonove koje smo dobivali kao plaću.

Znao sam za hale i pogone iza stolarije, ali tamo nisam bio do kolovoza 2018..

Tamo se, naime, nalazila lakirnica namještaja, košaračija-korpora, bravarija i pilana. U dvorištu zatvora stražari su preuzezeli zatvorenike u stroju, raspoređene za pogone, npr. 4. odjel stolarija, 3. odjel na kojem su boravili mlađi zatvorenici koji su imali lakše poslove, poput sastavljanja olovaka (za Tvornicu olovaka Zagreb), tapetarija, rezbarija, intarzija, 2. odjel bravarija, 1. odjel najviše starijih i bolesnih, a od onih koji su mogli raditi, neki su raspoređeni na pilanu, na kojoj je radila dopuna sa svih odjela. Osuđenici su radili u kuhinji, praonici rublja („vešeraju“), šivaonici („šnajderaju“) odnosno postolarskoj radiionici („šusteraju“) radi popravaka odjeće i obuće.

Spavaonice su u moje vrijeme bile raspoređene ovako: 1. odjel u prizemlju, sobe

odjel je bio odjel s najvećim kapacitetom, najvećim kaznama i najvećim sobama: 35-40 kreveta po sobi, a sobe br. 22-34 imale su po dva prozora i kabinu s kiblom za noćnu nuždu.

Objekt izvan zatvorskog dvorišta obuhvaćao je bolnicu na 2. katu i ambulantu na 1., a doktori su bili dr. Lisica i dr. Potkonjak. U spomenutoj bolnici nisam bio do 23. kolovoza 2018.. Kad sam stradao na poslu u stolariji, liječio sam se u Zagrebu u (Sveto)Šimunskoj bolnici: odvezli su me na operaciju i vratili nakon tri tjedna u tzv. ledaru, sobu bez grijanja. Bila je to zima 1986., a podatci govore da je to u to doba bio jedini zatvor bez grijanja u Europi. U dvorištu je bio 6. odjel, u kojem se nalazio 10 samica za izolaciju te kancelarija nadzornika straže; iza šestog odjela

Današnji izgled unutrašnjosti kaznionice

1-10; 2. odjel – prizemlje, sobe 11-21; 3. odjel – na prvom katu, sobe 35-45. Kod njih je bila knjižnica i kancelarija za referenta i stražara. (U knjizi Vlade Radošića vidi se iz dokumenata da su Srbi nakon agresije na Hrvatsku držali 1991. u zatvoru u prizemnim odjelima 136 zarobljenih Hrvata. Njih je zarobila srpska milicija i vojna policija tzv. JNA. Stanje je bilo svakodnevno promjenjivo, a nakon istrage slali su ih dalje u druge logore.) Četvrti

bio je 5. odjel manja, u naravi zgrada s 20 kreveta koja je bila namijenjena za godišnji odmor zatvorenicima po 17 dana koji su radili cijelu godinu. I ja sam ga koristio pet puta po 17 dana.

Zatvorsko dvorište s igralištem za dnevnu šetnju poslije ručka i vikendom bilo je veličine otprilike 200 x 100 m. Kad je bilo lijepo vrijeme, sa svih odjela su zatvorenici izlazili u šetnju i činilo

Dr. Andelko Mijatović opisuje prilike u zatvoru u 1960-im godinama

mi se kako je svake godine brojno stanje bilo podjednako, oko 500 zatvorenika. Prema podacima iz Franićeve knjige, zaposlenici u zatvoru su i 1985. bili pretežno Srbi (76,14%), a za njima Muslimani (13,99%), Hrvati (7,47%) i ostali (2,46%). Osuđeni u razdoblju 1945.-1991. su, pak, pretežno Hrvati (82,7%), Srbi (11,2%) te ostali (6,1%).

U zatvorskome dvorištu (krugu) često smo viđali udbaša, pripadnika SDS-a, Milana Macuru. U vrijeme mog robijanja bio je jedan referent na prvom odjelu Hrvat iz Nove Gradiške. Majstori u stolariji su bili Ante i Slavko, Hrvati, a poslovođe Vahid (musliman) i Ljuban (Srbin), dok su se stražari koji su nas pratili na posao i na objed te tijekom šetnje zvali Nijaz, Zajim, Sarač, Bogdanović, Smiljanić itd. Nadzornici straže, bivši stražari zvali su se Zobundžija, Pezerović, Obradović. Zapovjednik zatvorske straže Jovo Gredeljević, zamjenik zapovjednika Mile Marić. O njemu ima više podataka.

Rođen je 18. 11. 1947. u Donjem Rajiću, općina Novska, od 1969. u KPD Stara Gradiška radi kao pripravnik zatvorske straže, godine 1971. raspoređen u unutarnju sigurnosnu stražu, godine 1980. postaje nadzornik straže do srpnja 1983., zatim zamjenik zapovjednika straže do rujna 1985., a od tada zapovjednik zatvorske straže; godine 1990. nakon amnestije

političkih zatvorenika, umirovljen je u 43. godini života. Godine 1991. sudjelovao je u agresiji na Hrvatsku: kao iskusan miličnjak bio je komandir TO Stara Gradiška, zatim 1992. predsjednik MZ Stara Gradiška i pripadnik pričuvnog (rezervnog) sastava Srpske milicije. Njegov rukom pisani životopis je objavljen u Radošićevoj knjizi, pa se iz njega vide i nagrade koje je primao tijekom života, kao ilustracija napredovanja srpskih batinaša u Hrvatskoj.

Koncem osamdesetih se vidjelo da je komunizam pred slomom, a Jugoslavija pred raspadom. *Politika ekspres* od 23. lipnja 1989. objavljuje mišljenje direktora Instituta za socijalna i kriminalistička istraživanja Dobriša Radovanovića, koji kaže „Shvaćanje se ne menja kaznama“. U rujnu te godine TANJUG objavljuje vijest o amnestiji za određene političke zatvorenike, a Svetozar Zečar, savezni sekretar za pravosuđe i upravu, kaže 1990. kaže da je prethodne godine u Jugoslaviji bilo 436 političkih zatvorenika, od čega je njih 336 osuđeno za kontrarevoluciju na Kosovu.

Kad me je referent Marinko Belivuk pozvao da mi priopći rješenje republičkog ministarstva (sekretarijata) pravosuđa, da sam amnestiran od daljnog izdržavanja kazne, nisam bio iznenaden. No, iznenadio me je njegov savjet pri ispraćaju na izlazu iz zatvora 21. lipnja 1990. kad sam

izlazio iz zatvora: poželio mi je sretan put te upozorio da će me, ako se nastavim boriti za pravdu, i moji zatvoriti. Naime, u našim službenim razgovorima, na njegove savjete i pitanja sam uvijek odgovarao da su me socijalna i nacionalna nepravda te sukob s vlastima otjerali u inozemstvo. Ova moja kratka sjećanja na tamnicu nisam pisao zbog sebe, nego da ih otmemo od zaborava, kako bi povjesničarima i političarima bilo jasnije koliko je skupo i krvavo Hrvate stajala sloboda.

Kad sam dovezen u Staru Gradišku 21. svibnja 1985., tamo sam, koliko se sjećam, zatekao sljedeće hrvatske političke uznike:

1. Nikola Prpić, od Senja, osuđen na 15 g., brat mu Ante robijao u Lepoglavi;
2. Ante Glamoč, iz Vodica, Šibenik, 6 godina;
3. Đuro Perica, iz Nijemaca, Vinkovci, 20 godina;
4. Antun Cink, iz Nijemaca, Vinkovci 10 godina;
5. Tvrtko Miloš, Mostar, student iz Zagreba 15 godina;
6. Vinko Barišić, Tarčin, Sarajevo, 20 godina;
7. Andrija Mart, Sisak, 10 godina;
8. Mate Belančić, Samobor,
9. Vlado Šeks, Osijek, 1 godina;
10. Mate Talijančić, Zadar;
11. Jozo ?, Dalmacija,
12. Luka „Crni“, Osijek,
13. Tzv. Đoni Keš, Zagreb.

Od tog dana do 21. svibnja 1985. do 21. lipnja 1960., koliko se sjećam, u Gradišku su na izdržavanje kazne dovedeni:

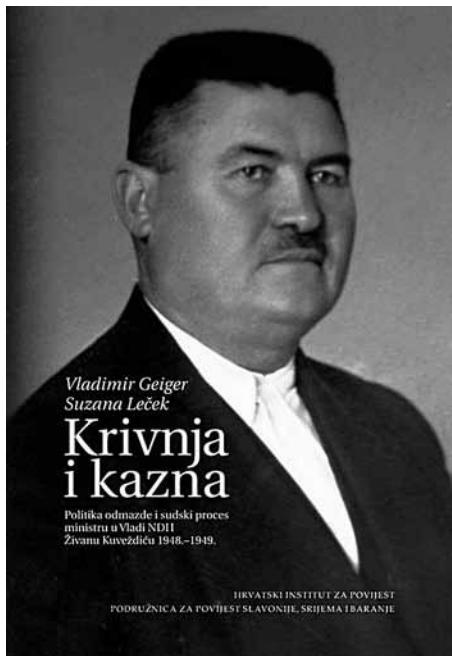
14. Ivo Tubanović, Đakovački Selci, 14 godina;
15. Juraj Pilko, Zagreb;
16. Jandre Fračin, Pag, 20 godina;
17. Željko Pelivan, Livno, Dugo Selo, 6 godina;
18. Gabrijel Bunda, Novi Marof, 6 godina;
19. Ivan Tukša, Novi Marof, 3 godina;
20. Petar Kos, Lužan, Nova Gradiška 5 g. (tzv. JNA, Vojni sud);

Ispričavam se ako sam koga zaboravio... U istome tom razdoblju bilo je u zatvoru s Kosova 18-ak političkih zatvorenika, mahom studenata ili vojnika JNA. Najdublje me se dojmio prof. Adem Demaći: on je bio po drugi put na dugogodišnjoj robiji, a mladim je Albancima bio uzor i duhovni vođa.

ŽIVAN KUVEŽDIĆ: KNJIGA O JEDNOM POLITIČKOM PROCESU

(Vladimir Geiger, Suzana Leček, *Krivnja i kazna. Politika odmazde i sudski proces ministru u Vladi NDH Živanu Kuveždiću 1948. – 1949.* /Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, svibanj 2018./, 472 str.)

Knjiga o sudskom procesu Živanu Kuveždiću, ministru bez lisnice u Vladi Nezavisne Države Hrvatske u prvom redu je knjiga objavljene grade. No, osim što donosi ključne dokumente sa sudskog procesa, ona zorno oslikava cijeli sustav poratnog obračuna komunističkog režima s *narodnim neprijateljem*. Slučaj Živana Kuveždića izvanredan je primjer položaja pojedinca u poratnoj politici retribucije u Hrvatskoj, tj. Jugoslaviji.

Glavni dio knjige je podijeljen na tri dijela. Uvodna studija donosi detaljan prikaz kolaboracije i poratne politike (odmazde) u Europi. Širi politički kontekst nužan je kako bi se što preciznije prikazali uvjeti u kojima se odvijao Kuveždićev sudski proces (str. 13.-35.). Nakon toga slijedi Kuveždićev životopis u kojem su autori prikupili sve podatke koji su im bili dostupni o njegovom djelovanju i životu (str. 36.-55.). U trećem dijelu u osnovnim crtama su prikazani istraga i sudski postupak protiv Živana Kuveždića (str. 56.-70.). Nakon zaključnih razmatranja (str. 80.-82.) slijedi najopširniji dio knjige, u kojem se kronološki izlažu dokumenti sa sudskog procesa Živanu Kuveždiću (str. 85.-375.). Izabrani slikovni prilozi zao-

Piše:

Dr. sc. Martina GRAHEK RAVANČIĆ
Hrvatski institut za povijest, Zagreb

kružuju cjelokupnu priču i "oživljavaju" život pojedinca (str. 379.-419.). Zaključni dio knjige čine Sažetak na engleskom jeziku (str. 421.-424.), Popis izvora i literaturu (str. 425.-449.) te Imensko i Mjesno kazalo (str. 451.-472.).

Stradanja civilnog stanovništva kao i "kolateralne" žrtve, nakon Drugog svjetskog rata, bile su brojne pa je i pitanje krivnje za počinjene zločine te potreba da se ona kazni, dobila sasvim novu dimenziju. Istdobro s praksom kažnjavanja zločina i legitimiranjem pobjede počelo je teorijsko zanimanje srodnih disciplina za ovu problematiku. Sve to rezultiralo je brojnim raspravama i knjigama koje su ili još uvijek nastoje objasniti složeni fenomen povijesti porača, a pri tome ne relativizirati počinjene zločine i pripadajuću odgovornost za njih. Autori na samom početku minuciozno razlažu pojmove koji se danas vežu uz sustav obračuna s kolaboracijom – odmazda ili retrubacija, čistke i tranzicijska pravda. Politika odmazde počivala je na stvaranju novih pravnih temelja, jer postojeći nisu prepostavljali odgovarajuće kazne za počinjene zločine. Drugo pitanje odnosilo se na definiranje počinitelja, što je predstavljalo novi problem – posebice s obzirom na masovnost kolaboracije. Odgovori koji su proizašli bili su dalekosežni, oblikujući čak i današnja shvaćanja. Autori nakon detaljne raščlambe pravilno zaključuju kako su poratnu politiku odmazde obilježila tri nova postupka: nova definicija ratnog zločina i uspostava izvanrednih sudova kao provoditelja novih pravnih načela, masovnost kažnjavanja (s opravdanom podjelom na zemlje europskog Zapada i Istoka) te činjenica da se prvi puta sudilo i državnim poglavarima.

Kolika je bila osobna krivnja Živana Kuveždića, ministra bez resora u Vladi NDH, najbolje pokazuje njegova biografija. Rođen je 1887. u seljačkoj obitelji u Ilači kraj Tovarnika (Srijem). Stvaranjem Kraljev-

stva SHS, Kuveždić postaje članom Hrvatske pučke/republikanske seljačke stranke. Prema dostupnim podacima jasno je kako je Kuveždić imao važnu ulogu u stvaranju mreže HSS-a u Srijemu. Na skupštinskim izborima 1935. i 1938. izabran je za narodnog zastupnika za izborni kotar Šid te je s obzirom na okolnosti, svoje djelovanje usmjerio na to područje, kao i na svoje rodno mjesto te njihov gospodarski i kulturni napredak. Iako Kuveždićev predratni rad ne upućuje na moguće podržavanje ustaštva, za pretpostaviti je kako je, između ostalog i splet brojnih lokalnih okolnosti, utjecao na to da je Kuveždić već u travnju 1941. sa članovima šidskog HSS-a dao izjavu lojalnosti novom režimu, a 10. kolovoza i pristupio ustaškom pokretu. Nakon toga, odazvao se i pozivu da uđe u Hrvatski državni sabor 1942. – iako je po mnogo čemu bilo jasno da stvari ne idu u dobrom smjeru.

O Kuveždićevom držanju u Saboru ne postoje konkretni podatci. Dužnosti koje je preuzimao bile su uglavnom vezane uz gospodarstvo i nisu imale utjecaja na donošenje odluka. U listopadu 1943. imenovan je državnim ministrom (bez resora) i na tom položaju dočekao je kraj rata. Njegov položaj nije imao nikakav značajniji utjecaj i njegova je politička moć bila uistinu ograničena. Na lokalnoj razini, svoj utjecaj nerijetko je koristio kako bi pružao otpor ustaškoj politici. Kraj rata dočekao je u Zagrebu, odakle se sa 16 članova Vlade NDH povukao prema Austriji. Iduće tri godine proveo je u savezničkim logorima u Italiji i Njemačkoj. Kao posljednji od izručenih ministara NDH, Kuveždić je predan jugoslavenskim vlastima 2. kolovoza 1948. Nakon ispitivanja u Beogradu i Zagrebu, dana 27. ožujka 1949. presudom Okružnog suda za grad Zagreb osuđen je na smrt strijeljanjem. Presuda je potvrđena na Vrhovnom sudu NR Hrvatske i Prezidijumu FNRJ, a presuda strijeljanjem izvršena je 28. svibnja 1949. godine.

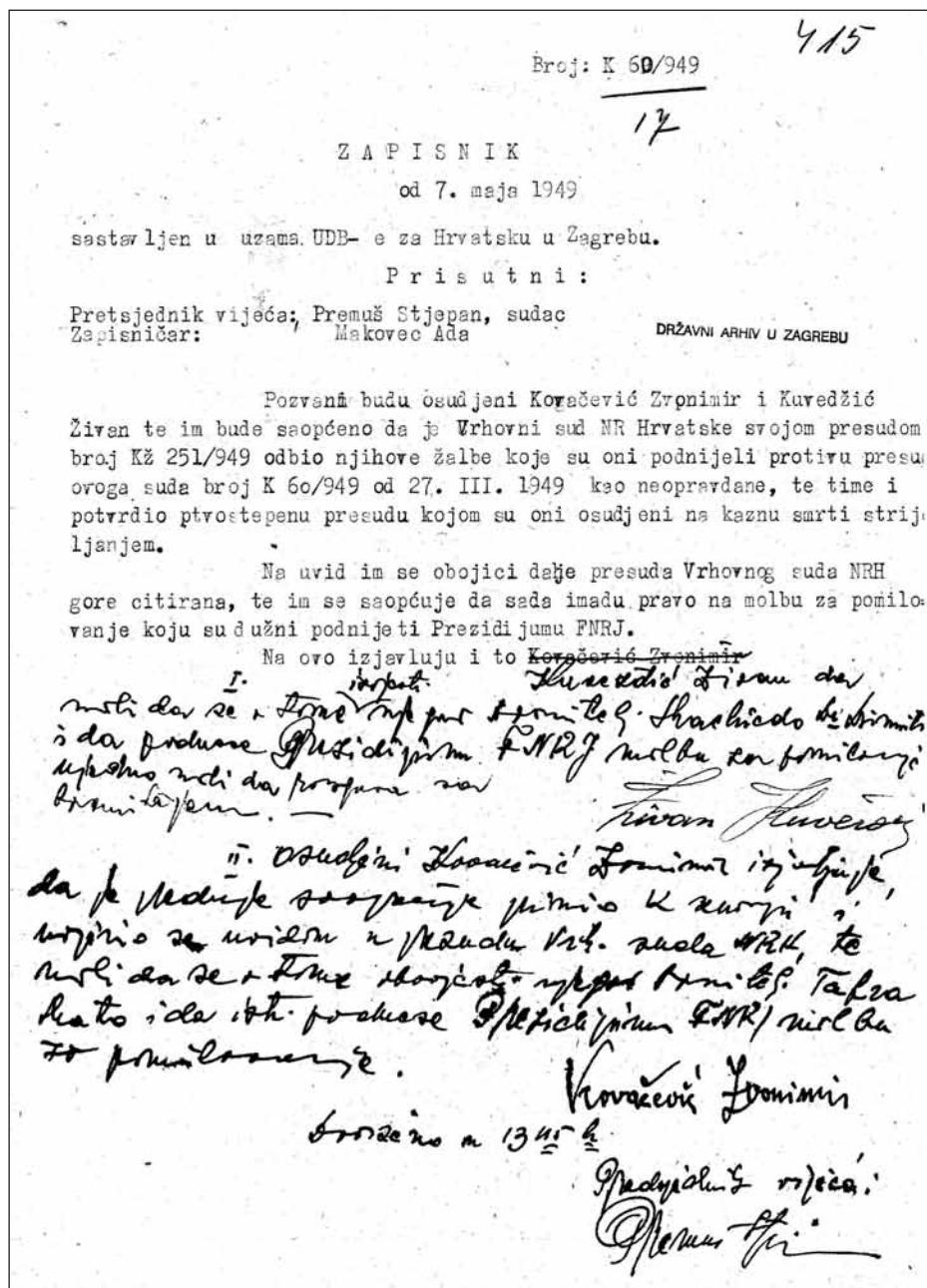
Istražni postupak i sudski proces protiv Živana Kuveždića predstavljaju "drugi val" obračuna u kojem su se uglavnom našli pristalice HSS-a i Katolička crkva. Tome je dodano i dobrovoljno djelovanje za vrijeme NDH. Dodatnu otetognu okol-

nost predstavljala je činjenica da je pravosudni sustav bio pod izrazitim utjecajem politike, a sama procedura sudovanja 1949. još uvijek je imala neka obilježja izvanrednih sudova. Konkretnije, UDB-a je bila ta koja je i dalje pripremala procese i sastavljala prijedloge za podizanje optužnice. Dominantna uloga tužilaštva anulirala je bilo kakav utjecaj sudaca i odvjetništva. Istražni postupak trajao je sedam mjeseci, iako je njegov glavni dio obavljen u prva tri mjeseca. Dvanaest saslušanja provedeno je vrlo iscrpno, no zapisnici donose samo ono što je tužitelj sumirao. Sav prikupljeni materijal UDB-a je predala javnom tužilaštvu s prijedlogom da se optuženog izvede pred sud.

Cijeli sudski proces (suđen je zajedno sa Zvonkom Kovačevićem) trajao je točno sedam dana. Iz uvodnog dijela optužnice jasno je kako je proces imao zadatak obraćuna i s politikom HSS-a. Većina optužbi potkrjepljuje se Kuveždićevim odgovorima, no treba imati na umu da su ti odgovori potvrđivali činjenice koje su i ovako bile poznate, ali njegova interpretacija zbog čega je nešto učinjeno nikada nije bila prihvaćena od strane tužilaštva. Ono je imalo svoju "verziju" koja je bolje odgovarala zakonskim člancima koji predviđaju najtežu kaznu. Jednako tako, optužnica ne spominje ništa od onoga što bi se moglo uzeti kao olakotna okolnost. Javna rasprava održana je 26. ožujka 1949., a presuda je donesena idući dan. Tijek procesa, argumentacija optužnice i presude pokazuju jednu dobro uhodanu rutinu, stoga ne čudi izrečena kazna na smrt strijeljanjem, trajan gubitak svih građanskih prava te potpunu konfiskaciju imovine. Živan Kuveždić strijeljan je na Mirogoju, a grobno mjesto mu nije poznato. I iz toga je jasno koliko malo je pojedinač vrijedio u ondašnjem vremenu.

Autori pravilno zaključuju kako bi Kuveždić zbog svog držanja u ratu sigurno u svim europskim državama izbjegao suđenje. Takav oblik kolaboracije tražio je i polaganje odgovornosti nakon završetka rata. No, u većini država krivnja kolaboracije nije izjednačavana s počinjenjem ratnog zločina. No, u Hrvatskoj/Jugoslaviji revolucija je podrazumijevala konkretnе žrtve.

Nakon zaključnih razmatranja slijedi najopširniji dio knjige u kojem autori donose dokumente vezane uz istražni i sudski postupak protiv Živana Kuveždića, u njihovom izvornom obliku. Glavni dio dokumenata nalazi se u fondu Okružnog narodnog suda za grad Zagreb u Državnom arhivu u Zagrebu (DAZG). Objavljeni dokumenti popraćeni su potrebnim

objašnjenjima u bilješkama te popisom korištenih kratica. Ovako objavljeni dokumenti nisu "opterećeni" bilo kakvim interpretacijama i dopuštaju da čitatelj sam pronađe svoje odgovore ili otvari neka nova pitanja.

Zaključno možemo reći kako nam autori u svojoj knjizi o Živanu Kuveždiću nisu ostavili mnogo neodgovorenih pitanja. Podrobno i sustavno su pokazali kako je osnovni i najglavniji zadatak pravnog sustava ocijeniti stupanj krivnje i odrediti razmernu kaznu. Objavljeni dokumenti koji prikazuju cjelovit istražni i sudski proces, od Kuveždićeve prve izjave pa do izvršenja smrte presude, postavljaju pitanje koliko je sud uspio procijeniti Kuveždićevu krivnju i je li izrečena presuda odgovarala težini počinjenog djela. Jednako tako, postavlja se pitanje je li sud

doista sudio po profesionalnoj savjeti i odgovornosti, te koliko je bio korišten kao instrument političke moći? Cijeli sustav političkog sudstva koristio se u borbi između raznih klasa ili etničkih skupina. Osim kažnjavanja krivaca, sudovi su trebali potvrditi legitimitet nove vlasti, one mogući potencijalne neprijatelje i osigurati redistribuciju bogatstva. Iako je ovo pravilo vrijedilo za cijelu Europu, njezin istočni dio puno je dulje zadržao svoj "revolucionarni" element. Negdje između tih krajnosti, u doba "surovog mira" kako to prikladno naziva Mark Mazower, utkana je i sudska Živana Kuveždića, kao i mnogih pojedinaca o kojima historiografija tek mora toliko toga razjasniti jer, kako to i autori napominju, upravo pojedinačno odražava svu složenost općeg.

NAD GROBOM DR. STJEPANA BAČIĆA (1945.-2018.)

**(Oproštajni govor
prof. dr. Andrije Hebranga)**

stotine javnih tribina, govora i širenja istine. Zagovarao je jedinstvo svih Hrvata u borbi za obranu države, energično je pomagao bosanskohercegovačkim Hrvatima u borbi za opstanak.

Pokazivao je snažnu odlučnost kada je u pitanju obrana od agresije i bio je uvjeren u pobjedu hrvatske slobode i neovisnosti. S čvrstom vjerom u Boga i hrvatski narod znao je da ćemo uspjeti. Uvijek je bio rado slušan, često biran i uvijek poštivan zbog svoje iskrenosti i čvrstih argumenata. Na svim društvenim i političkim funkcijama ostao je skroman, jednostavan i dostupan. Bio je dobri duh naše stranke i uzor naše politike.

Posebno razdoblje njegova života je obilježeno dragovoljnim pristupom obrani zemlje od srpsko-črnogorske agresije. Zajedno smo krenuli u specijalnu policiju, a zatim u sanitet. Tu smo ubrzo upoznali jednoga novog Štefa, hrabrog, odlučnog i beskompromisnog kad je u pitanju sloboda Domovine. Nije se bojao neprijateljskih granata i snajpera, uvijek je išao na teren kada je bilo potrebno i tako je ugradio svoje ime u temelje hrvatske države.

Dragi Štef, dragi prijatelju, kolego i suborče, mirno počivaj, jer si ugradio sve svoje životne ciljeve u svoja djela. Kada umre čovjek čija djela ostaju, onda i on ostaje zauvijek s nama. I kada si bio prerano odgurnut od politike jer za tvoje domoljublje više nije bilo mesta, našao si polje svog djelovanja u Udrudi liječnika dragovoljaca i u Udrudi Macelj 1945. Borio si se za prava dragovoljaca, ugrađenih u temlje države, pa i onda kada su politički poražene snage bile nاجgresivnije u napadima na njih.

Borio si se i za pravo na obilježen grob onih žrtava komunističkih zločina koje su pobijene bez suda i bez prava na označeno mjesto ukopa. Nisi dobio sve te bitke, ali si zacrtao put onima koji će ga nastaviti.

Nikada nisi zamjerio svojoj Hrvatskoj, pa ni onda kada ti nije uvraćala uloženu ljubav. U tome je uloga velikih, da iza sebe ostavljaju putokaze. Ostavljaju znakove ljubavi, humanosti, stručnosti i znanja, ali i bezpogovornu hrabrost kada je u pitanju domoljublje. To je bila snaga koja te je ispunjala u svim bitkama i to je put koji su zacrtao onima koji ostaju.

Obećavamo ti, prijatelju, mi, tvoji istomošnjenci, tvoji suborci, tvoji najbliži, da ćemo na tom putu ostati uvijek zajedno. Uvijek s tobom. Jer, za nas nisi otisao, tvoja ljubav, tvoja vjera i tvoje domoljublje ostaje zauvijek s nama!

Neka ti je laka hrvatska zemlja koju si toliko volio i za koju su živio!

IN MEMORIAM

TOMISLAV OBRDALJ

(1925. – 2018.)

Tomislav Obrdalj umro je 8. siječnja 2018. u 93. godini života. Rođen je 1925. u hrvatskoj poduzetničkoj obitelji oca Vinka i majke Veronike Tomić Obrdalj, među jedanaestero djece u Varešu u BiH.

Skromno je živio, a tako i umro u svome zagrebačkom stanu, u krugu svoje obitelji. Njegov cijeli život bio je život ispunjen križevima, ali i život ispunjen predanju i povjerenju prema Bogu. Često je znao govoriti kako nije vjerovao da će dočekati 19 godina, a ne 90, da ne želi o sebi govoriti kao o mučeniku, iako su i on i njegova obitelj dali za katoličku vjeru i za Hrvatsku sve što su imali: svoje živote, svoju mladost i svu svoju imovinu.

Prilikom prvog ulaska jugoslavenskih partizana u Vareš godine 1943., ubijaju mu oca Vinka bez suđenja, na ulici u središtu Vareša, iako nije bio vojnik niti je sudjelovao u vojnim djelovanjima. Obitelji „u ime naroda“ oduzimaju svu bogatu obiteljsku imovinu. Tada, u strahu od partizanskog terora, svi maturanti Franjevačke gimnazije u Visokom, koju je pok. Tomislav pohađao, prebacuju se u Zagreb u časničku školu. U Zagrebu su boravila i njegova dva brata. No, ubrzo nakon toga, Tomislav se sa svojom braćom i ostatim hrvatskim civilima i hrvatskom vojskom povlači prema Bleiburgu. Prolazi Križni put od Bleiburga do Sarajeva, a dva brata mu bivaju ubijena negdje u slovenskim šumama. Za grob im se ni danas ne zna.

Odlučuje da se neće osvećivati zbog zločina prema obitelji već širiti istinu kroz političko djelovanje protiv KPJ! Ta odluka donosi još teži križ! Biva osuđen na smrt strijeljanjem 1945. godine kao neprijatelj komunizma i širitelj „neprijateljske propagande“. Iako nije tražio pomilovanje, kaznu mu smanjuju na teški zatvor u trajanju od 10 godina, od čega je pola proveo po samicama. Puštaju ga sa zaključkom i opisom da je nepopravljiv.

Nakon izlaska iz zatvora, novi križ. Komunistička vlast poništava mu maturu i svjedodžbu osmog razreda, jer su ostvarene u katoličkim školama. Kasnije, uz rad kao obućar, završava Ekonomski fakultet.

Ženi se 1964. godine i dobija dvoje djece. No, novi križevi dolaze. U profesionalnom životu biva stalno pod prismotrom (obilježen kao osuđenik i neprijatelji komunizma) te pod pritiscima mijenja zaposlenja, iako cijenjen kao vrhun-

ski finansijski i bankarski stručnjak. Bez obzira na teškoće i križeve, uvijek vrijedno radi znajući da jedino znanje i predan rad širi Božje kraljevstvo na zemlji i da Bog, ako mu se predaš u najtežim trenutcima života, sve okreće na dobro.

Malo prije raspada Jugoslavije uključuje se u politički život Hrvata u BiH i pomaže stvaranje Hrvatske i BiH kao samostalnih država. Jedan je od osnivača HDZ u BiH. Na izborima ulazi u sabor BiH na listi HDZ BiH i preuzima funkciju predsjednika kluba zastupnika i člana predsjedništva stranke s najvećim brojem glasova od svih zastupnika u Parlamentu BiH i to kao prvi i jedini zastupnik hrvatskog naroda u gradu Sarajevu.

Inicijator je osnivanja Hrvatskog društva političkih zatvorenika sa svojim kumom, zatvorskim supatnikom i prijateljem pok. Antunom Ferencem.

Uskoro stiže i novi križ. Rat započinje u BiH 1992. godine napadom JNA i četničkih snaga. I u ratu obavlja odgovorne poslove u stranci i u kulturnom i crkvenom životu Hrvata u BiH. Uključuje se u osnivanje HVO grada Sarajeva. Tijekom rata grčevito se bori za očuvanje jedinstva hrvatskog korpusa u BiH i osniva sa suradnicima Hrvatski koordinacijski odbor. Odlučuje ostati u paklu ratnog Sarajeva do kraja. Djeluje u korist Hrvata i kroz diplomaciju kao ministar savjetnik u veleposlanstvu Republike Hrvatske u Sarajevu.

No, nanovo težak križ. Oklevetan je u jednoj knjizi da je izdajica i suradnik KOS-a. I opet, djelovanje agenata bivše UDBA-e protiv hrvatskih domoljuba i njega osobno. Tijekom i nakon rata predsjednik Republike Hrvatske dr. Tuđman odlikuje ga najvišim odlikcijama Republike Hrvatske za zasluge za hrvatski narod u BiH i Hrvatskoj.

*

Kada je prvi put doveden u samicu zatvora u Zenici, na zidu je pročitao urezan natpis nekoga tko je tamo bio prije njega, i taj natpis imao je kao svoju životnu misao vodilju: Bog je poput putnika koji traži gostoprimstvo. Ako ga primimo, uzvraća iznad svih očekivanja! (M. O.)

U SPOMEN
JURAJ PERIĆIĆ

1936. – 2018.

Laka mu bila hrvatska zemlja!

HDPZ – Podružnica Rijeka

**POMOĆ ZA
POLITIČKI ZATVORENIK**

Od zaključenja broja 274 do 31. kolovoza 2018. svojim su prilozima daljnje izlaženje ovog mjeseca nesebično pomoći:

Marija	Vržina	Split	400,00 kn
Tomislav	Cvetnić	Zagreb	300,00 kn
Blanka i Zlata	Laksar	Zagreb	400,00 kn
Ante	Kurevija	Zagreb	60,00 kn
Ivan	Janeš	Đakovo	1.000,00 kn
Damir	Radoš	USA	500 USD
ukupno		2.160,00 kn	
			500 USD

Zahvaljujemo se darovateljima, te se i ubuduće preporučujemo njihovoj susretljivosti. (Ur.)

(Nastavak sa str. 40)

ka su bosa i gola odveli po zaledenu snijegu u Divoselo, pa dalje svojima u Vrhovine. Po nalogu brata Jakova ubijen je negdje između Vrhovina i Otočca. Ljuba Blažević, žena Ivezkova, bila je kći Nikole Frkovića koji se iz Ličkoga Novog naselio u Bilaj. Njezina oca Nikolu Frkovića i Paju, Ciganina, kovača koji je imao svoju kovačnicu u Bilaju, partizani su 1943. nakon kapitulacije Italije uhitili u njihovim kućama i odveli u Vrebac te tamo žive skuhali u kotlu. Između Ornica i Bilajskog Novosela bilo je, naime, cigansko naselje. Živjeli su slobodno i neometano svojim načinom života. Zbog partizanskoga nasilja iselili su se, a neki su stupili i u ustašku vojnicu.

Šutnja hrvatskih institucija

Radovi stotina hrvatskih povjesničara se prešućuju, a u medijima je prostor rezerviran za Hrvoja Klasića, Tvrta Jakovinu, Dragana Markovinu, Ivu Goldsteina i slične. Nažalost, umjesto da se trude rasvijetliti ovaj dio hrvatske povijesti, oni nastupaju kao glasnogovornici i branitelji propaloga jugoslavenskog i velikosrpskog režima. Čini se da nisu svjesni svoje odgovornosti, baš kao ni Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i brojne druge hrvatske institucije.

Nijedan zločin se ne može opravdati, ma tko ga počinio. Zločin je isto tako šutjeti o zločinima, ne sagledavati uzročno-posljedične sveze, jedne zločine preuveličavati a druge umanjivati i opravdavati, kako to navedena gospoda povijesni znanstvenici rade. Svojim nastupima unose razdor i nemir koji se akumulira i prijeti nesagledivim posljedicama. U tom kontekstu postavljam pitanje: jesu li ove zločine istražili povjesničari koji govore o događajima u Srbu i uopće u Lici u doba Drugoga svjetskog rata? Je li ih istražio povjesničar Hrvoje Klasić? Je li mu poznato da je u gospičkim partizanskim sudskim i zatvorskim knjigama upisano kako je na smrtnu kaznu osuđeno više cigana i da je kazna izvršena. (pišem cigana a ne Roma, jer tako piše u partizanskim izvornicima)?

Valjalo bi čuti kako povjesničar Hrvoje Klasić klasificira ove zločine kada počinitelji nisu Hrvati. On u nastupu na *NI televiziji* kaže da je Lika prekrasna. Da, tu je doista u pravu. Kakvo je onda obrazloženje da je Lika napuštena i zapuštena? Tvrdi da je broj Srba smanjen zbog hrvatskog zločinstva i nasilja, a oni koji su ostali žive u neljudskim uvjetima. Pa tko to u ovoj predivnoj Lici pobi i iseli ličke Hrvate i rasprši ih diljem svijeta, povjesničare Klasiću? U suton prošetajte gospičkim ulicama, zapitajte se i odgovorite zašto u većini kuća nisu upaljena svjetla, zašto su te kuće napuštene. U Gospiću se oslikava Lika, a u ovo stanje doveli su je oni koje opravdavate vi, povjesničare Klasiću! Slučajno, ili možda ipak smišljeno?!

IN DIESER AUSGABE

Dr. Sc. Vladimir Geiger und Dr. Sc. Suzana Leček, Historiker am Kroatischen Institut für Geschichte, analysieren die Politik der Vergeltung gegen Angehörige der besieгten Kräfte im Zweiten Weltkrieg. Sie stützen sich auf wissenschaftlich verifizierte Daten für die meisten Länder, aber auch auf Schätzungen für jene Länder – es handelt sich dabei meistens um die Länder, in denen die Kommunisten nach dem Krieg regierten, für die es nur Schätzungen gibt, weil es dort seit einem halben Jahrhundert verboten und gefährlich war, über das Thema zu schreiben und die Fakten zu ermitteln. Zu diesen Ländern gehört Kroatien ebenso wie das gesamte Gebiet des ehemaligen Jugoslawien. Trotz der Vorbehalte, die solche Daten und Schätzungen auferlegen, kommen die Autoren zu dem Schluss, dass die Vergeltung in Kroatien drastischer war als in jedem anderen Staat, sowohl im Hinblick auf die Zahl der ohne Prozess Hingerichteten als auch auf die Schwere der Verurteilung. Eine ähnliche Situation besteht in Bezug auf hochrangige Beamte der besieгten Regimes. In Italien zum Beispiel war nur **Mussolini** hingerichtet, während kein anderer Minister zum Tode verurteilt wurde; Premierminister **Pierre Laval** wurde in Frankreich verurteilt und hingerichtet, genauso wie der Regierungspräsident **Vidkun Quisling** in Norwegen verurteilt wurde, aber andere Minister wurden verschont; der Präsident und der Premierminister wurden in der Slowakei verurteilt, während in Kroatien der Präsident der Regierung und alle Minister, 13 insgesamt, die in die Hände des jugoslawischen kommunistischen Regimes gefallen waren, zum Tode verurteilt waren. In Bezug auf die Verfolgung hochrangiger Staatsbeamter war die Vergeltung nur noch in Bulgarien drastischer, 22 Mi-

nister, 4 Premierminister und 3 Regenten wurden verurteilt und hingerichtet.

*

Ivo Tubanović und **Tomislav Držić** schreiben über die Gedenkfeier anlässlich des Europäischen Tags der Erinnerung der Opfer totalitärer und autoritärer Regimes, die in der Strafanstalt Stara Gradiška stattfand. In diesem Zusammenhang erinnert sich Tubanović an seine Zuchthausstrafe, die erst nach dem Zusammenbruch des Kommunismus und den ersten demokratischen Wahlen 1990 endete. Er war zu 14 Jahren Gefängnis verurteilt worden und verbüßte seit Mai 1985 seine Strafe.

*

In dieser Ausgabe bringen wir auch einige wichtige Dokumente. Das erste ist der letzte Teil des Elaborats des jugoslawischen Geheimdienstes (UDB) aus 1965, mit einer Liste der sogenannten Volksfeinde, und das zweite ist ein Bericht des Zagreber Ausschusses für Religions-

gemeinschaften aus 1970. Im Juni 1970 wurde der Franziskaner **Nikola Tavelić** als erster kroatischer Heiliger offiziell in Rom kanonisiert. Es war eine Gelegenheit für die Gläubigen aus Kroatien, Kroaten zu treffen, die als politische Flüchtlinge seit 1945 im Westen lebten. Der jugoslawische Geheimdienst überwachte diese Veranstaltung aufmerksam und zeichnete alle „feindlichen Aktivitäten“ auf. Das Dokument zeigt, mit welcher Angst das Regime täglich konfrontiert war, und zeigt, dass sich unter den „inoffiziellen Beobachtern“ aus Jugoslawien der junge und vielversprechende **Antun Vujić** befand, heute einer der Ideologen der so genannten kroatischen Linken und Direktor des Lexikographischen Instituts Miroslav Krleža in Zagreb. Einige jener, die von Antun Vujić „inoffiziell beobachtet wurden“, waren Opfer politischer Mordanschläge kurz nach dieser Veranstaltung in Rom. Unter ihnen war auch **Dr. Branimir Jelić**, ein kroatischer politischer Emigrant, der Ende Mai 1972 an den Folgen des Anschlags in Berlin starb.

Ozalj

IN THIS ISSUE

Vladimir Geiger, Ph.D. and **Suzana Leček Ph.D.**, both historians from The Croatian Institute of History, analyze the politics of retribution against members of the defeated forces in World War II. They rely on scientific information regarding most countries, but in some cases (most often in countries where communists used to rule after World War II), they are forced to rely on estimates, because it was forbidden to

his ministers were sentenced to death; the French prime minister **Pierre Laval** was sentenced and executed in France, and so was **Vidkun Quisling**, the president of the Norwegian government in Norway, but other ministers were spared. The president and the prime minister were sentenced in Slovakia, while in Croatia, all of the ministers (at least, those the regime could get hold of), and the president of the government were sentenced to death, 13

which ended after the downfall of Communism and first democratic elections in 1990. He was sentenced to 14 years, and was imprisoned since May 1985.

*

In this issue we bring forth some important documents. The first one represents a final part of the elaboration of the Yugoslav State Security Administration (UDB) from 1965, with a list enemies of the state. The second one is a report from the Zagreb based Commission for Relationship with Religious Communities from 1970. In June that year, the first Croatian saint, Franciscan **Nikola Tavelić** was declared a saint. It was an occasion for believers from the homeland to meet Croats that have been living abroad as political refugees since 1945. The Yugoslav intelligence service meticulously observed that event and recorded all „enemy activities“. The document reveals with how much fear the regime faced every day. It also reveals that **Antun Vujić** (then

Brinje

write about such subjects for half a century. Croatia, as well as all of former Yugoslavia, are such countries. Despite holding some reserves regarding that information, the authors conclude that retribution was more severe in Croatia than anywhere else, in regard to the number of people executed without trial, as well as the number of sentenced people and the severity of their sentences. A similar situation exists regarding high ranking officials of the defeated regimes. For instance, only **Mussolini** got executed in Italy, while none of

of them. Only in Bulgaria was the retribution against high officials more drastic: a total of 22 ministers, 4 presidents of the government and 3 regents were sentenced and executed.

*

Ivo Tubanović and **Tomislav Držić** write of a commemoration held in the former prison Stara Gradiška to mark the European Day of Remembrance for Victims of Totalitarian Regimes. In that context, Tubanović remembers his imprisonment

young and promising, today one of the ideologists of the so-called Croatian left-wing and the head of the Miroslav Krleža Institute of Lexicography based in Zagreb) was amongst the „unofficial observers“ from Yugoslavia. Some of those „unofficially observed“ by Antun Vujić among others, were victims of the political assassinations after the Roman manifestation. Amongst them was **dr. Branimir Jelić**, a Croatian political emigrant who later died as a result of the attack in Berlin at the end of May 1972.

ZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
STARSTVO PRAVOSUDJA I BOGOŠTOVLJA

Primljeno, dne 18. siječnja 1943.
Broj 9. 46/43 priloga pis.

Kk 445/42-3

Ministarstvu Pravosudja i Bogoštovlja
odjel za pravosudje

Z a g r e b

Pod gornjim poslovnim brojem, odnosno pod
ki 20/42 kotarskog suda u Imotskom, vodi se kazneni pos=
tupak protiv Kokić Ive žene Frane, iz Postranja, zbog djeđe=
la iz § 307/I K.z., radi uvrede Poglavnika.

Svjedokinja Samardžić Jela žena Stevina,
pred kojom je osumnjenica izrekla navodnu uvredu i koja
je glavna svjedokinja u ovom postupku, iskazala je, da je
osumnjenica jedino rekla: "Sada bi psovala sve na svije=
tu, a bi i ~~magik~~ Pavelića."

Po mišljenju ovog tužiteljstva u riečima
osumnjenice nije sadržana uvreda Poglavnika niti se u
tim riečima stječu predpostavke učina iz § 307/I K.z.,
pa pošto nema djela, ovo je tužiteljstvo mišljenja, da bi
se u smislu § 96 K.p. imalo odustati od gonjenja osum=
njenice.

Pošto bi u smislu § 2 Zakonske odredbe o
Pokretnom priekom suđu od 24 lipnja 1941. Br. CLXXII-
508-Z.p.-1941 djelo spadalo u nadležnost pokretnog prie=
kog suda, a odredba o tome u smislu § 1 iste zakonske
odredbe pridržana je Ministru, to se moli za odobrenje
namjeravane odustajaje od gonjenja.

Prilažu se odnosni spisi.

Dubrovnik, dne. 12 siječnja 1943

Za Dom-Spremni!

Državni Tužitelj:
/Dr Marko Kelez/
Dr Marko Kelez

OKRUŽNI SUD ZA GRAD ZAGREB
/Sudac istražitelj/

OJT za grad Zagreb svojim dopisom br. KTI 2783 od 17.IX.1954. stavio je zahtjev za provodjenje izvidjaja protiv ustaških-katoličkih svećenika, koji se nalaze u emigraciji u SAD, a radi krivičnih djela iz čl. 100., lol. i 118. KZ. Ti svećenici su učlanjeni u "Savez hrvatskih-katoličkih svećenika" sa sjedištem u SAD. Taj Savez je 15. juna ove godine poslao svoju delegaciju od 6 članova, predsjedniku SAD Dwightu Eisenhoweru, kojom prilikom su mu predali jedan memorandum uparen protiv društvenog poretku u FNRJ. Sadržaj memoranduma obilježava kriv. djela iz čl. 100., lol. i 118. KZ FNRJ. Memorandum je potpisalo 143 svećenika i to:

/Slijedi spisak svećenika-emigranata - potpisnika memoranduma./